

مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری

ISSN: 2645-4424

فصلنامه مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری
سال چهارم، شماره ۱ (پیاپی: ۱۸)، بهار ۱۴۰۱، جلد یک

ارزیابی و تبیین راهکارهای اعتلای حس مکان، حس
تعلق مکانی و معنویت مکان در معماری مساجد اسلامی؛
نمونه موردی: مساجد نوین شهر دیواندره
فرخ عبودی، محمد رضا پاکدل

پارادایم معماری پارامتریک در آثار معماری اسلامی
ایران
علی مدبریان، محمد رضا پاکدل فرد

اصول طراحی معماری بیوفیلیک در بیمارستان
تخصصی قلب و عروق از منظر کیفیت سلامت بیماران
محجوبه نوحی بزنجانی، محسن قاسمی

ارائه راهکارهای تأمین منابع درآمدهای پایدار شهری؛
مطالعه موردی: شهرداری مهاباد
عبدالناصر رسولی

تحلیل مقایسه‌ای شاخص‌های حکمروایی خوب شهری
حمزه اکبرپور

نشریه

نشانی: کرج، آزادگان، ابتدای بلوار مطهری، کوچه شهید سبحانی، پلاک ۲۸، واحد ۴
کد پستی: ۳۱۴۳۹۵۳۵۹۵
www.UDSJ.ir
Shij.journals@gmail.com
۰۲۶ ۳۴۴۵۳۱۳۱ / ۰۲۱ ۴۳۸۵۷۱۲۴

جای

انتشارات هنر و علوم دانشگاهی، تلفن: ۰۲۱ ۳۳۸۴۰۷۹۲
نشانی: تهران، افسریه، ۱۵ متری اول، کوچه ۲۸، پلاک ۲۹۳

صاحب امتیاز و مدیر مسئول: میلاد فتحی

زیر نظر شورای سردبیری
مدیر اجرایی: منیژه ملائی

اعضای شورای علمی و داوری تحریریه: (به ترتیب حروف الفبا)

- دکتر میترا عظیمی، عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی
- دکتر وحیده ابراهیم‌نیا، عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی
- دکتر حسن اسماعیل‌زاده، عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی
- دکتر رحیم حیدری چپانه، عضو هیئت علمی دانشگاه تبریز
- دکتر ابوالفضل قنبری، عضو هیئت علمی دانشگاه تبریز
- دکتر وحید بیگدلی‌راد، عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی قزوین
- دکتر محمد فرخ‌زاد، عضو هیئت علمی دانشگاه گلستان
- دکتر بهمن صحنه، عضو هیئت علمی دانشگاه گلستان
- دکتر بهرام ایمانی، عضو هیئت علمی دانشگاه محقق اردبیلی
- دکتر حبیب‌اله فصیحی، عضو هیئت علمی دانشگاه خوارزمی

فراخوان پذیرش مقاله:

نشریه «مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری» توسط موسسه مطبوعاتی مطالعات کاربردی شپاک و با همکاری علمی اساتید برجسته دانشگاه‌های کشور به انتشار مقالات علمی در زمینه برنامه‌ریزی شهری، طراحی شهری و به طور عام شهرسازی، می‌پردازد. از این‌رو از تمام اساتید، صاحب‌نظران، کارشناسان، دانشجویان و پژوهشگران دعوت می‌شود با ارسال مقالات علمی خود از طریق وبسایت نشریه به نشانی www.UDSJ.ir در پربارتر کردن این نشریه، ما را یاری نمایند. برای ارسال مقاله کافی است تا در وبسایت ثبت‌نام نموده و با ورود به پنل کاربری، مقاله خود را ثبت کنید.

محورها و موضوعات پذیرش مقاله:

- برنامه‌ریزی شهری	- اخلاق حرفه‌ای، آموزش و پژوهش در
- شهرسازی ایرانی و اسلامی	- شهرسازی
- شهرسازی و توسعه پایدار	- آسیب‌های شهری و سکونتگاه‌های
- مدیریت شهری و اقتصاد شهری	- غیررسمی
- مبانی نظری و تاریخ شهرسازی	- شهرسازی و پایداری اجتماعی و فرهنگی
- ارتباط دوسویه معماری و	- نقش محیط زیست و اقلیم در توسعه شهری
- شهرسازی	- مدیریت بحران و پدافند غیرعامل در
- مرمت و احیا بافت‌های تاریخی	- شهرسازی
- شهری	- جامعه‌شناسی شهری و گردشگری شهری
- شهرسازی و مطالعات طراحی	- مدیریت دانش و مطالعات میان رشته‌ای در
- شهری	- شهرسازی

فهرست مقالات

صفحه	عنوان مقاله
۱	تحلیل اقتصادی ضوابط پارکینگ در مسکن شهری و ناسازگاری با مقررات طراحی معابر شهری سعید رضوانی کاخکی
۷	بررسی نقش رویکرد شهر نرم در جهت ارتقای تعاملات اجتماعی در فضاهای شهری پس از کرونا؛ نمونه موردی: محله هاشمیه مشهد محمدتقی پیربابایی، مانا وحیدبافنده، ملیکا فدوی، فرنوش بهالو
۲۱	ارائه فرایند طراحی شهری راهبردی به منظور بازآفرینی گذرهای تاریخی کیمیا حق‌نگهدار، علیرضا صادقی
۳۳	ارزیابی خطر آتش سوزی در بناهای تاریخی، نمونه موردی: خانه سیستانی ارگ بم سمیه امینی، محسن قاسمی
۴۵	واکاوی و بررسی طراحی مجموعه‌های تفریحی و اقامتگاهی با رویکرد تقویت حس سرزندگی اجتماعی؛ مورد مطالعه: روستای بند ارومیه شفق عیاررضایی

تحلیل اقتصادی ضوابط پارکینگ در مسکن شهری و ناسازگاری با مقررات طراحی معابر شهری

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۰۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۲/۰۲

کد مقاله: ۱۹۹۵۹

سعید رضوانی کاخکی^۱

چکیده

اثرات منفی توسعه های شهری قرن بیستم، مانند آلودگی های زیست محیطی و افزایش ترافیک و تصادفات، منجر به رویکرد جدید توسعه پایدار در ضوابط و طرح های شهری گردید. لذا ضرورت نقد و تحلیل آئین نامه های سنتی جهت اصلاح کاربری ها و معابر افزایش یافته است. در مقاله حاضر که در سال ۱۴۰۰ تهیه شده، به تحلیل ضوابط پارکینگ در مسکن شهری پرداخته شده است. در ابتدا هزینه احداث یک واحد پارکینگ برای هر واحد مسکونی مطابق مقررات شهرسازی و معماری در ایران برآورد گردیده است. طبق مقررات شهرسازی برای پارک هر اتومبیل حداقل ۲۵ مترمربع فضای پارکینگ نیاز است. با توجه به الگوی کاهشی مساحت واحدهای مسکونی به نظر می رسد نسبت هزینه احداث پارکینگ در حال افزایش است. از طرف دیگر رویکرد پرهیز استفاده اتومبیل شخصی و ضرورت تشویق حمل و نقل پایدار، گویای نوعی ناسازگاری استراتژی های شهری با ضوابط موجود است. در محاسبات آماری داده های مسکن و پارکینگ، رابطه درصد هزینه پارکینگ با متراژ آپارتمان یک رابطه خطی معکوس است که با کاهش متراژ آپارتمان، تشدید می گردد. نتیجتاً به نظر می رسد در برنامه ریزی مسکن در شهرها، الگوی موجود پارکینگ مجتمع های مسکونی، دارای ناسازگاری معنی داری با رویکرد جدید طرح های فرادست می باشد.

واژگان کلیدی: پارکینگ، توسعه پایدار، مسکن، مقررات شهری

۱- مقدمه

مسکن بیش از آنکه ساختاری کالبدی باشد، نهادی است با عملکرد چندبعدی، که دارای ابعاد مختلف مکانی، معماری، کالبدی و فیزیکی، اقتصادی، اجتماعی، مالی، روان‌شناختی و پزشکی است. در ساخت مجتمع‌های مسکونی، رعایت اصول شهرسازی و ایجاد فضایی مناسب برای زندگی و تأمین خدمات و تسهیلات لازم برای ساکنان آن‌ها همواره اهمیت دارد. در چنین شرایطی باید در ارتقای وضعیت درآمدی گروه‌های درآمد، به منظور بهبود کیفیت واحدهای مسکونی آن‌ها، کوشید. (زیاری، پرهیز، مهد نژاد، & اشتری، ۱۳۸۹) در دومین اجلاس اسکان بشر (۱۹۹۶) که در استانبول برگزار شد مسکن مناسب را به مفهوم: آسایش و فضای مناسب، دسترسی فیزیکی و امنیت مناسب، امنیت مالکیت، پایداری و دوام سازه ای، روشنایی، تهویه و سیستم گرمایی مناسب، زیر ساخت های اولیه مناسب از قبیل آبرسانی بهداشت و آموزش، دفع زباله عوامل بهداشتی مناسب، مکان مناسب و قابل دسترسی از نظر کار و تسهیلات اولیه است که تمامی موارد می بایست با توجه به استطاعت مردم تامین شود. مسکن پایدار همانند توسعه پایدار در ابعاد ۳ گانه اکولوژیکی، اقتصادی و اجتماعی قابل بررسی می باشند. موضوعات مورد توجه مسکن پایدار شامل انرژی، ترافیک، منابع آب، مصالح ساختمانی، فاضلاب، سلامتی و حیات جانوری و گیاهی و موارد مرتبط با برنامه ریزی، طرح‌ریزی، ساخت و ساز و تخریب در موقع ضروری می باشد. (اکبر پور، اکبری، & کریمی، ۱۳۹۵) پژوهش نشان داده است که همسایگی های پایدار، بمعنی همسایگی با تنوع اجتماعی و اقتصادی، حمل و نقل عمومی و جهت گیری پیاده روی، میتوانند دارای شرایط مسکن ارزان قیمت باشند. در حقیقت هدف پایداری (Sustainability) و هدف سطح توانائی (Affordability) می‌توانند در تعارض قرار گیرند: پایداری، تأکید بیشتری بر دسترسی، قابلیت پیاده روی، و خدمات دارد در حالیکه سطح توانائی بر هزینه تمرکز می‌کند. ساخت و ساز مسکن در موقعیتهائی با خدمات رسانی مناسب و قابل پیاده روی، در مقابل نتایج اصلی مسکن ارزان قیمت در موقعیت ارزان قیمت قرار می‌گیرند. (Talen & Koschinsky, 2011)

۲- مبانی نظری

در رویکرد توسعه پایدار، کاهش وابستگی به خودروی شخصی و کاهش مسافت پیموده شده با آن و همچنین اطمینان از هماهنگی توسعه های شهری با شیوه های پایدار سفر مانند حمل‌ونقل همگانی، پیاده روی و دوچرخه سواری مورد توجه است. ظهور مفاهیم مرتبط با پایداری، تغییرات قابل توجهی را در برنامه ریزی حمل‌ونقل و طراحی خیابانها به وجود آورد. چرا که در این رویکرد به تمامی جنبه های برنامه ریزی و تمامی افراد جامعه توجه میشود. سیاستهای جاری در زمینه پارکینگ، بر ایجاد سفر، انتخاب شیوه سفر، کاربری زمین و طراحی شهری تأثیر به سزایی دارد. فراهم آوردن شرایطی که استفاده از خودرو را تشویق و تسهیل کند مانند پارکینگ رایگان و فراوان، موجب افزایش حاشیه نشینی، افزایش طول و زمان سفر و کاهش استفاده از شیوه‌های سفر پایدار خواهد شد. بر این اساس لازم است رویکردی مناسب در برنامه ریزی و مدیریت پارکینگ در پیش گرفته شود.

تأمین پارکینگ رایگان و فراوان، منجر به افزایش استفاده از خودروی شخصی شده، آلودگی هوا و ازدحام ترافیک را افزایش خواهد داد. بررسی تجارب موفق جهانی در زمینه سیاست گذاری پارکینگ نشان می دهد که پی بردن به اثرات مخرب قانون اجبار تأمین پارکینگ کاربریها مانند تشویق به استفاده از خودروی شخصی، آلودگی هوا، افزایش ازدحام ترافیک و از بین رفتن فضاهای شهری موجب شده است تا بسیاری از شهرها دست به اصلاح این سیاست بزنند. معمولاً این تغییر رویکرد به صورت تدریجی و گام به گام اتفاق میافتد. (شهرسازی، ۱۳۹۹) نواحی کاملاً مجهز به سیستم حمل و نقل عمومی باید سازندگان را وادار کنند بجای حداقل پارکینگ حداکثر میزان پارکینگ را فراهم نمایند. شوق همچنین بر این باور است که باید از سازندگان خواست که فضاهای تعیین شده برای پارکینگ را از محوطه آپارتمانها جدا کنند. این جدائی بدان علت است که افرادی که رانندگی نمیکنند و خودرو شخصی ندارند، مجبور نباشند برای خودرو های افراد دیگر یارانه پردازند (دوانی & اسپک، ۱۳۹۱). در ضوابط سنتی شهرسازی و معماری شهرداری های ایران جهت تأمین پارکینگ آمده است:

تعریف: پارکینگ طبقه ای از بناست که جز ستون های اصلی عنصر دیگری در آن ساخته نشده باشد و در آن اتومبیل پارک می شود و ارتفاع مفید آن ۲/۴ متر می باشد که در قسمت اعیانی ملک در همکف یا زیرزمین ساخته میشود. کلیه مالکین بخش خصوصی یا دولتی که اقدام به احداث ساختمان می نمایند موظف به تأمین پارکینگ مورد نیاز مطابق مقررات زیر می باشند:

تحقق طبقات و واحدها مشروط به تأمین پارکینگهای مورد نیاز میباشد. هر وسیله نقلیه شخصی بطور متوسط به محوطه ای معادل ۲۵ متر مربع جهت توقف و به همین میزان جهت مانور نیاز دارد. لذا طراحی پارکینگها باید به نحوی باشد که بر اساس استانداردهای موجود هر اتومبیل مستقلاً بتواند داخل یا خارج شود. در بخش دیگری از مقررات معماری و شهرسازی آمده است:

بازاء هر واحد مسکونی یک واحد پارکینگ الزامی است و در صورتیکه مساحت هر واحد مسکونی از ۱۸۰ مترمربع تجاوز نماید به ازاء هر ۱۲۰ مترمربع مساحت اضافی یک واحد پارکینگ در نظر گرفته شود. بطور مثال اگر زیربنای یک واحد مسکونی ۲۴۰ مترمربع باشد ۱/۵ واحد پارکینگ محاسبه می گردد.

احداث و تملک مسکن همواره یکی از دغدغه های مهم و اساسی مردم در سالهای اخیر بوده و با توجه به افزایش روز افزون قیمت مسکن، خانه دار شدن روز به روز برای قشر متوسط و ضعیف جامعه دست نیافتنی تر می شود. طبق آمار سند چشم انداز مسکن متوسط پس انداز خانوارها در ده سال در دهک های ۱ تا ۵ معادل تامین زیربنایی کمتر از ۳۰ مترمربع میباشد. بنابراین تحمیل نرخ ساخت پارکینگ می تواند مانع مهمی برای برخی از دهکهای از جامعه باشد که با تلاش مضاعف در صدد تملک یک واحد مسکونی با زیربنای حداقل می باشند. در محاسبات پیش رو در نظر است تا نسبت هزینه احداث یک واحد پارکینگ برای هر واحد مسکونی مطابق مقررات شهرسازی و معماری برآورد گردد.

۳- داده های تحقیق

شورای مرکزی نظام مهندسی ساختمان، هزینه ساخت واحدهای مسکونی ذیل طرح ملی مسکن در سال ۱۴۰۰ را ۲ متری میلیون و ۷۵۰ هزار تومان اعلام نمود. بر این اساس، هزینه ساخت هر مترمربع واحد مسکونی در تیپ معمول ساخت و سازهایی شهری، یعنی زیربنای حداکثر ۴۰۰ تا ۲۰۰۰ مترمربع، در ارتفاع ۳ تا ۵ طبقه، حدود ۲ میلیون و ۷۵۰ هزار تومان برآورد شده است. نسبت هزینه ساخت در هر متر مربع به قیمت تمام شده مسکن یا همان قیمت روز فروش واحدهای مسکونی در نقاط مختلف شهری عدد ثابتی نیست، بلکه یک منحنی صعودی از مناطق شمالی شهر تا نقاط جنوبی است. رابطه هزینه ساخت در هر متر مربع به قیمت روز مسکن به این شکل است که در منطقه ای از شهر که قیمت هر متر مربع روز آن حدود ۳۰ میلیون تومان تعیین می شود هزینه ساخت برای هر متر مربع از این ساختمان به حدود ۲ میلیون و ۷۵۰ هزار می رسد. در نقاط ارزان قیمت شهر هزینه ساخت و ساز نقش اول را برای تعیین قیمت ساختمان بازی می کند. جهت تفکیک هزینه احداث پارکینگ از هزینه کل ساختمان، لازم است هزینه فعالیتهای ساختمانی را که در زیربنای مفید واحدهای مسکونی اجرا میگردد از هزینه فعالیتهای ساختمانی انجام شده در فضای پارکینگ جدا نمائیم. در جدول صفحه ۹ پیوست بخشنامه پیمان اجرای کارهای ساختمانی به صورت سرجمع شماره ۱۰۰/۶۴۰۵ مورخ ۱۳۸۹/۲/۴ معاون برنامه ریزی و نظارت راهبردی ریاست جمهوری درصدهای اجرا ساختمان را میتوان بشرح ذیل اقتباس نمود:

طبق این جداول فعالیتهای انجام شده در فضاهای مفید مسکونی که در پارکینگ ها اجرا نمیشود به قرار ذیل میباشد:

بخشهای نازک کاری ساختمانی شامل: درب و پنجره و نرده ها، درب و کمد چوبی، کاشی و سرامیک و نماسازی و سنگ کاری.

بخشهای تاسیسات شامل: اجراء لوله کشی سرد و گرم، اجراء کانالهای هوا، نصب رادیاتورها، نصب سرویسهای بهداشتی و شیرالات، موتورخانه. بخش نازک کاری ۱۱/۴۱ درصد و بخش تاسیسات ۱۲/۱۷ درصد جمعا ۲۳،۵۸ درصد از کل ساختمان. بنابراین چنانچه قیمت تمام شده یک ساختمان مسکونی هر متر مربع ۲ میلیون و ۷۵۰ هزار تومان برآورد گردد قیمت تمام شده پارکینگ به ازاء هر متر مربع به قرار ذیل محاسبه می شود:

$$100-23/58=76/42\%$$

$$27500000*76/42\%=21015500\text{ Rls}$$

جدول ۱- محاسبات هزینه احداث ساختمان و پارکینگ بر مبنای سال ۱۴۰۰

نسبت ناخالص	نسبت خالص	هزینه پارکینگ	هزینه مسکونی	مترآژ آپارتمان
11.3	12.7	52539	412500	150
12	13.6	52539	385000	140
12.3	14	52539	375500	130
13.7	15.9	52539	330000	120
14.8	17.4	52539	302500	110
16	19.1	52539	275000	100
17.5	21.2	52539	247500	90
19.3	23.9	52539	220000	80
20.3	25.5	52539	206250	75

بنابراین قیمت تمام شده ساخت پارکینگ به ازاء هر متر مربع برابر ۲۱۰۱۵۵۰ ریال خواهد بود. از طرفی طبق مقررات شهرسازی برای پارک هر اتومبیل حداقل به فضای ۱۲/۵ متر مربع و برای مانور و جابجائی نیز به همین میزان ۱۲/۵ جمعا ۲۵ متر مربع فضای پارکینگ نیاز است. این فضا برای آپارتمانهای تا ۱۸۰ مترمربع بدون هیچگونه تغییری لازم الاحداث می باشد. جدول ۱ قیمت پارکینگ احداثی را برای آپارتمانهای مترآژ متوسط از ۷۵ تا ۱۵۰ متر به نمایش گذارده است.

در جدول فوق محاسبات و نتیجه نسبتهای هزینه احداث بخش مسکونی و پارکینگ آپارتمان از ۷۵ متر تا ۱۵۰ متر مربع به نمایش گذاشته شده است. مبلغ هزینه مسکونی و پارکینگ به هزار ریال است و نسبتها به درصد تبدیل شده اند تا از تغییرات بازار مسکن و تورم مستقل باشند. نسبت ناخالص از تقسیم هزینه احداث پارکینگ بر جمع هزینه های احداث بخش مسکونی و پارکینگ

حاصل شده و نسبت خالص از تقسیم هزینه احداث پارکینگ بر هزینه احداث مسکونی (بدون احتساب هزینه پارکینگ) حاصل گردیده است.

۴- تجزیه و تحلیل

در شکل ۱ نسبت هزینه پارکینگ به هزینه کل آپارتمان شامل مجموع بخش مسکونی و پارکینگ نمایش داده شده است. همانطور که مشاهده می شود نسبت هزینه پارکینگ به کل واحد مسکونی و پارکینگ از واحد ۱۵۰ متری ۱۱ درصد تا واحدهای کوچکتر ۷۵ متری به ۲۰ درصد افزایش می یابد.

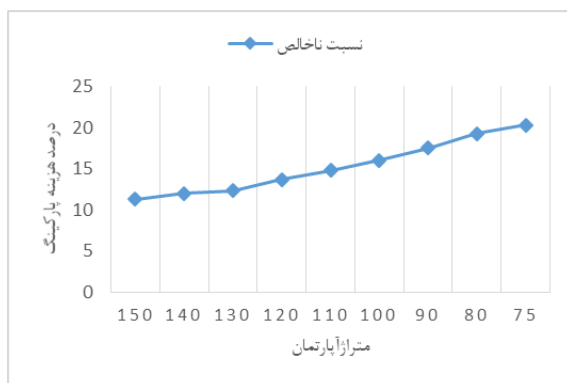
در شکل ۲ نسبت هزینه پارکینگ به هزینه بخش مسکونی نمایش داده شده است. همانطور که مشاهده می شود نسبت هزینه پارکینگ به واحد مسکونی از واحد ۱۵۰ متری ۱۲ درصد تا واحدهای کوچکتر ۷۵ متری به ۲۵ درصد افزایش می یابد.

لذا می توان مشاهده نمود مقررات الزام آور فعلی در خصوص احداث پارکینگ جهت هر واحد مسکونی هزینه زیادی را تا حد ۲۵ درصد به افرادی که درصدد تملک یک واحد مسکونی کوچک می باشند تحمیل می نماید که علاوه بر فشار اقتصادی به کسانی که فاقد خودرو شخصی هستند، شهروندان را تشویق به خرید خودرو می نماید که این امر با استانداردها و آئین نامه های جدید شهری در تناقض می باشد. به عبارت دیگر خانواده هایی که فاقد اتومبیل می باشند می بایست متقبل پرداخت هزینه سنگینی (تا ۲۵ درصد) برای دارندگان اتومبیل شوند.

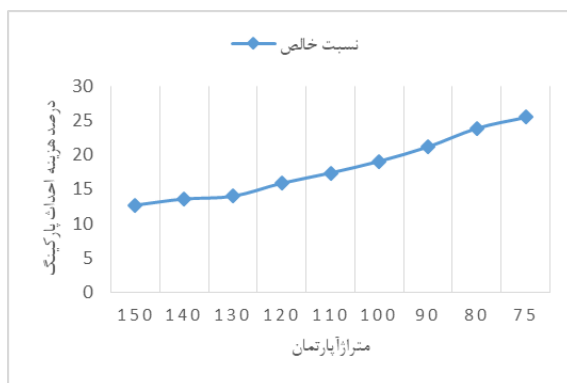
پس از آنالیز داده ها در نرم افزار اکسل نمودار خط و ضریب همبستگی داده ها مشخص می گردد (شکل ۳) در نمودار فوق که آنالیز آماری در مورد داده ها صورت گرفته است رابطه ناخالص درصد هزینه پارکینگ با متراژ آپارتمان یک رابطه خطی معکوس است که با کاهش متراژ آپارتمان، افزایش می یابد که در برنامه ریزی مسکن در شهرها گویای ناسازگاری با اهداف تعیین شده می باشد. ضریب همبستگی ۰/۹۶۹ نشاندهنده معناداری اعداد جداول است.

۵- نتیجه گیری

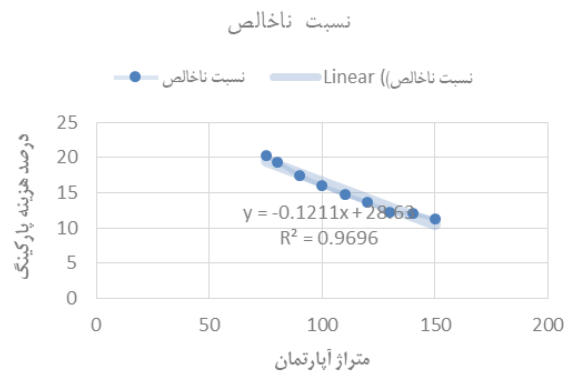
همزمان با ایجاد واحدهای همسایگی با کاربری مختلط و توسعه حمل و نقل عمومی و تشویق پیاده روی، برنامه ریزان شهری باید بکوشند تا ضمن تدوین مقررات شهرسازی در جهت تشویق شهروندانی که فاقد اتومبیل هستند، معیار حداقل پارکینگ را به حداقل پارکینگ اصلاح نمایند. جایگزین کردن الزام تأمین حداقل تعداد فضای پارک مورد نیاز با تعیین مقدار حداقل مجاز برای تأمین فضای پارک در کاربریها، موجب تشویق شهروندان به هماهنگی با الگوهای توسعه پایدار می باشد. بدین صورت علی الخصوص برای قشر متوسط شهروندان که بدنبال تملک آپارتمان های کوچکتر در حد الگوی مصرف هستند هزینه خرید و ساخت مسکن تا ۲۵ درصد کاهش خواهد داشت. تجزیه و نظر در ضوابط پارکینگ واحدهای مسکونی در مسکن قابل

شکل ۱: نمودار درصد هزینه ناخالص پارکینگ

شکل ۲: نمودار درصد هزینه ناخالص پارکینگ

شکل ۳: نمودار خطی درصد هزینه ناخالص پارکینگ

دسترس شهری، علاوه بر صرفه قابل توجه اقتصادی، موجب تشویق ساکنین به استفاده از حمل و نقل عمومی و کاهش الودگی هوا و مصرف سوخت فسیلی خواهد شد.

منابع

۱. اکبر پور، م.، اکبری، ف.، کریمی، ی. (۱۳۹۵). واکوی میزان نگرش مردم از معیارهای مسکن مناسب روستائی. جغرافیا و برنامه ریزی، ۲۳-۴۲.
۲. ایران، س. ب. (۱۳۹۹). فهرست بهای واحد پایه رشته ابنیه سال ۱۴۰۰. تهران: سازمان برنامه و بودجه ایران.
۳. جمهور، م. ب. (۱۳۸۹). بخشنامه انعقاد پیمان اجرای کارهای ساختمانی به صورت سرجمع. تهران: سازمان مدیریت و برنامه ریزی.
۴. دوانی، ا.، & اسپک، ج. (۱۳۹۱). راهنمای رشد هوشمند. بابل: دانشگاه مازندران.
۵. زیاری، ک.، پرهیز، ف.، مهد نژاد، ح.، اشتری، ح. (۱۳۸۹). ارزیابی مسکن گروه‌های درآمدی و ارائه برنامه تأمین مسکن اقشار کم درآمد. پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۱-۲۱.
۶. ساختمان، س. ن. (۱۳۹۹). جدول هزینه ساخت و ساز. تهران: سازمان نظام مهندسی ساختمان.
۷. شهرسازی، م. ح. (۱۳۹۹). بخش ۱: مبانی. و. ر. شهرسازی، آیین نامه طراحی معابر شهری. (pp. 45-50) تهران.
8. Gren, Å., Colding, J., Berghauser Pont, M., & Hilding Marcus, L. (2018). How smart is smart growth? Examining the environmental validation behind city compaction. *AMBIO A Journal of the Human Environment*, 1.
9. commission, M. t. (2007). *REFORMING PARKING POLICIES TO SUPPORT SMART GROWTH*. San Francisco: Metropolitan Transportation Commission.
10. Development, C. a. (2006). *Parking Spaces / Community Places*. Washington, DC: U.S. Environmental Protection Agency.
11. Talen, E., & Koschinsky, J. (2011). Is subsidized housing in sustainable neighborhoods? *Housing Policy Debate*, 1-28.

مطالعات طراحی شهری
و پژوهش‌های شهری

فصلنامه علمی تخصصی مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری

سال پنجم، شماره ۱ (پیاپی: ۱۸)، بهار ۱۴۰۱، جلد یک

بررسی نقش رویکرد شهر نرم در جهت ارتقای تعاملات اجتماعی در فضاهای شهری پس از کرونا (نمونه موردی: محله هاشمیه مشهد)

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۳/۰۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۳/۳۱

کد مقاله: ۱۵۲۳۱

محمد تقی پیربابایی^۱، مانا وحیدبافنده^{۲*}، ملیکا فدوی^۳،

فرنوش بهالو^۴

چکیده

شیوع کرونا و اعمال سیاست فاصله گذاری اجتماعی در شهرها سبب کاهش تعاملات اجتماعی و در نتیجه تغییر الگوی رفتاری شهروندان شده است، گسترش این ویروس در شهرها باعث تعطیلی بسیار از مراکز خرید و اماکن عمومی شد و همین موضوع باعث ایجاد ضربه های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی بر بستر جامعه شهری و شهروندان آن شد. فاصله گذاری اجتماعی سبب کاهش ایجاد گفتمان های شهری در فضاهای عمومی و در بسیاری از موارد همین موضوع باعث ایجاد انزوای اجتماعی و افسردگی در شهروندان شد، در حال حاضر که جهانی متفاوت در حال تجربه شدن است، لزوم احیا و توزیع عادلانه فضاهای جمعی پیش از پیش احساس می شود تا تعاملات اجتماعی در بستری که متعلق به همه گروه ها و ساکنان شهر است، دوباره از سر گرفته شود، این مقاله به تبیین و به کارگیری رویکرد شهر نرم در جهت ارتقای تعاملات اجتماعی در دوران کرونا پرداخته است، روش تحقیق پژوهش حاضر از نوع تطبیقی می باشد و با بررسی چارچوب نظری معیارهایی در جهت افزایش حضور پذیری در فضاهای شهری با رویکرد شهر نرم در دوران کرونا و پسا کرونا تالیف می شود. با تکمیل پرسشنامه باز و بسته، مشاهده، مصاحبه و نیز مطالعات میدانی به شناخت معیارهای موثر بر روی موضوع در محله هاشمیه مستخرج شد و در روش مولفه های کمی از نرم افزار Spss در جهت تحلیل داده ها و در مولفه های کیفی از دسته بندی و تجزیه تحلیل داده ها و در نهایت هم پوشانی آن در جهت اعتبار بخشی به داده های کمی استفاده شد و در نهایت میزان حضور پذیری فضاهای شهری با معیارهای استنباط شده در دو دوره قبل کرونا و بعد کرونا بررسی شده است و با توجه به رویکرد شهر نرم میزان تاثیر گذاری هر معیار در محله هاشمیه بررسی شد.

واژگان کلیدی: شهر نرم، کرونا، فضاهای شهری، تعاملات اجتماعی، انزوای اجتماعی

۱- استاد دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اسلامی تبریز

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد طراحی شهری، دانشگاه هنر اسلامی تبریز/دانشکده معماری و شهرسازی (نویسنده مسئول)
ma.vahidbafandeh@tabriziau.ac.ir

۳- دانشجوی کارشناسی ارشد طراحی شهری، دانشگاه هنر اسلامی تبریز/دانشکده معماری و شهرسازی

۴- دانشجوی کارشناسی ارشد طراحی شهری، دانشگاه هنر اسلامی تبریز/دانشکده معماری و شهرسازی

۱- مقدمه

تعاملات اجتماعی در فضاهای شهری همواره یکی از مهم‌ترین موضوعات و از اهداف اصلی طراحی فضا است، در دوران شیوع کرونا یکی از بارزترین پیامدها کم شدن حضورپذیری مردم و در نتیجه کاهش تعامل میان آن‌ها بود، چالشی که امروزه بسیاری از طراحان شهری را درگیر بازطراحی فضاهای شهری در جهت بازگرداندن رونق اجتماعی کرده است، اما در بسیاری از موارد به دلیل عدم مکان یابی مناسب و هم چنین نبود توجه به تغییر سبک زندگی شهروندان در اثر بروز کرونا با عدم موفقیت روبرو شده است، به بیان بسیاری از نظریه پردازان انطباق فضاهای شهری با نیازهای روز ناشی از پیامدهای کرونا در طراحی یکی از موضوعات اصلی تلقی می‌شود. (søholt, 2021; 31). رویکرد شهر نرم رویکردی است که در چندین سال گذشته در جهان بسیار مطرح شده است وجود انعطاف پذیری، تنوع عملکردی توجه به سبک‌ها و مولفه‌های زندگی کنونی از جذابیت‌های این رویکرد تلقی می‌شود و انسان محور بودن هسته اصلی آن، سبب تاکید بر محتوا آن شده است. با این پیش زمینه، پژوهش حاضر با هدف (بررسی نقش رویکرد شهر نرم در جهت ارتقای تعاملات اجتماعی در فضاهای شهری دوران کرونا) به دنبال پاسخ به این سوال است که (ارتباطی میان مولفه‌های رویکرد شهر نرم و ارتقای تعاملات اجتماعی در فضاهای شهری در دوران کرونا وجود دارد)، در ابتدا مفاهیم رویکرد شهر نرم و تعاملات اجتماعی در فضاهای شهری مورد بررسی خواهد گرفت و در ادامه چگونگی ارتباط این دو موضوع و تاثیر این رویکرد بر این چالش مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۲- بیان مسئله

مدتی است که شیوع بیماری کرونا زندگی روزمره و تجربه‌های زیست ما را دگرگون کرده است و از ملموس‌ترین پیامدهای این دوره، قطع ارتباط با فضای شهری بود. رابطه دو سویه انسان با فضا دگرگون و مختل شد و گویی ذهنیت ساکنان شهر نسبت به آن، قبل و بعد این ارتباط تغییر کرد. در حال حاضر که جهانی متفاوت در حال تجربه شدن است، لزوم احیا و توزیع عادلانه فضاهای جمعی پیش از پیش احساس می‌شود تا تعاملات اجتماعی در بستری که متعلق به همه گروه‌ها و ساکنان شهر است، دوباره از سر گرفته شود. فاصله گذاری اجتماعی نباید به جداسازی اجتماعی تبدیل شود، به نظر می‌رسد زندگی جمعی به واسطه الزامات بی سابقه‌ای که به فاصله گذاری ایجاد کرده است مورد تهدید قرار گرفته است، برگزاری اجتماعات پویا و پر جنب و جوش و رویدادهای اجتماعی در فضاهای گسترده که ارتقای ارتباط میان طبقات اجتماعی می‌شده به تعویق افتاده است. محله‌های مسکونی با تراکم جمعیت بالا انتقال ویروس را سرعت بخشیده و سلامتی افراد مسن و آسیب پذیر را به خطر انداخته است. این موضوع در فضاهای شهری ایران نیز به وضوح دیده می‌شود، منطقه ۹ شهر مشهد یکی از محدوده‌هایی بود که قبل از شیوع کرونا حضور پذیری به شدت بالایی داشت، وجود فضاهای شهری از قبیل پارک‌ها، پلازاهای شهری، کارخانه نوآوری و... پتانسیل بالایی برای تجمع افراد داشت اما بعد از گسترش ویروس کرونا به دلیل وجود مراکز درمانی متعدد، بیمارستان‌ها در این منطقه و هم چنین اثر روانی این بیماری سبب کاهش تعاملات اجتماعی در بستر فضاهای شهری این محدوده شده است هم چنین سبب کاهش رونق اقتصادی در کسب کارهای گسترده و کوچک در محدوده شده است.

یکی از عوامل مؤثر بر انتشار سریع بیماری‌های مسری نظیر کرونا، جهانی شدن و رشد سریع شهرهاست که موجب تسهیل انتقال بیماری می‌شود. به نظر می‌رسد ویژگی‌های شهرهای جهانی از یک سو موجب تشدید شرایط بحرانی شده‌اند و از سوی دیگر، همان ویژگی‌ها امید به بهبود شرایط را زنده نگه داشته‌اند. گرچه ترس از مواجهه با افراد ناآشنا تشدید شده و انتقادات نسبت به زندگی در فضاهای متراکم زیاد شده، اما ارتباط مردم و مکان‌ها بیش از هر زمان دیگری اهمیت یافته است. (Richard Folrida, 2021: 5) کم شدن این ارتباطات در منطقه ۹ مشهد به دلیل تراکم جمعیتی بالا و هم چنین سفرهای درون شهری متعدد به این محدوده ضربه شدیدی به ساختارهای روانی و محیطی آن وارد کرده است به طوری که به صورت واضح میتوان کاهش شادابی و افزایش انزوایی درونی را در محدوده نسبت به قبل مشاهده نمود و عدم توجه و اهتمام به این موضوع در این منطقه سبب آسیب‌های فروانی شده است که باید با کمک تلفیق عناصر طراحی شهری با روان شناسی محیطی بتوان حضور پذیری فضاهای شهری را به قبل از دوران کرونا بازگرد.

شیوع کرونا و اعمال سیاست فاصله‌گذاری اجتماعی در بسیاری از شهرهای جهان سبب تغییر الگوی رفتاری شهروندان و در نتیجه، تغییرات موقت در فضاهای شهری شده است. این تغییر الگوهای رفتاری در بستر فضاهای شهری منطقه ۹ که یکی از شلوغ‌ترین مراکز ارتباطی و تفریحی در مشهد محسوب می‌شود و حتی خیابان‌های آن تا قبل از این بیماری مقصد سفرهای درون شهری بسیاری از ساکنان مشهد بوده است به وضوح قابل مشاهده است. به طور که میتوان گفت باید در راهبردها و سیاست گذشته در طراحی فضاهای شهری تجدید نظر کرد و از طرفی نمی‌توان شرایط ایجاد شده کنونی و مراقب‌های درمانی و فاصله گذاری را نادیده گرفت و هم چنین اثر روانی این اتفاق در ذات وجودی انسان‌ها و روابط آن پدیدار شده است که باید با در نظر گیری این

موضوعات به ایجاد تفکری جدید در کاهش انزوای اجتماعی در این محدوده توجه نمود و موضوعات زمینه گرایی را نیز در نظر گرفت. (David Sim,2019;21)

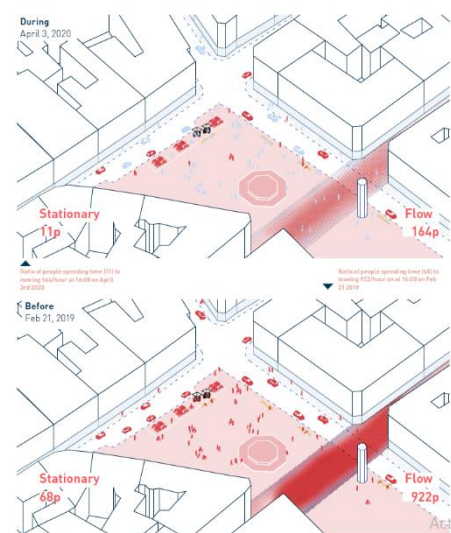
در مجموع میتوان گفت با گسترش ویروس کرونا در سراسر جهان، شهرها یکی پس از دیگری تعطیل شدند و با تعطیلی مراکز خرید، مراکز تفریحی و اماکن عمومی شهرها همانند شهر ارواح شدند. هزینه‌های اقتصادی این تعطیلی فارغ از مباحث سلامتی جسمی و روانی انسان‌ها ویران کننده است. توسعه و تشدید کرونا در شهرهای مختلف دنیا این پرسش مطرح است که آیا ملزومات مقابله با این بیماری مسری نیز بر طراحی شهرها و فضاهای شهری تأثیری خواهد گذاشت؟ (Richard Folrida,2021:5) گرچه در زمان حاضر نمی‌توان پاسخ دقیق و قطعی به این پرسش داد، اما به نظر می‌رسد با توجه به نقش مستقیم تعاملات افراد در فضاهای عمومی در سرعت انتقال بیماری، بازنگری در تراکم‌ها و تجدیدنظر در ایجاد فضاهای شدیداً متراکم، در کنار تمرکززدایی از خدمات، از جمله اقدامات شهرسازانه‌ای باشد که تاب‌آوری شهرها را در برابر شیوع بیماری‌هایی نظیر کرونا ارتقا بخشد. هم چنین باید دید با اعلام سیاست‌های درست در فضاهای شهری منطقه ۹ مشهد مینوان حضورپذیری و رونق را به فضاهای شهری این محدوده بازگرداند. (søholt,2021;31)

۳- مبانی نظری

از زمانی که کرونا در جهان پدیدار شد و بسیاری از نظریه پردازان شروع به تحقیق و اکتشاف در این باره کردند یان گل جز پیشتازان نظریه پردازی و تحقیق در این باره بود اما به این امر واقف بود بعد از درگیری با این اتفاق بسیاری از فضاهای شهری تعاملات خود را به طور وسیعی از دست داده اند و مردم ترس از حضور در فضای شهر پیدا کرده اند و آگاه بود باید در این باره پژوهش کاملی بکند تا بتواند راه حل‌ها و مولفه‌های مناسب را برای این امر جستجو و کشف کند. در این بخشی به بررسی یکی از جدیدترین پژوهش‌های چاپ شده وی تحت عنوان (فضاهای عمومی، زندگی عمومی در حین کوید ۱۹) پرداخته خواهد شد که نمونه کامل یک ایده پردازی از تحقیق، جستجو در شهرها و نمونه تا رسیدن به مولفه‌های مناسب برای بازگرداندن تعاملات اجتماعی در شهرها میباشد. این پژوهش توسط وی و بخشی از همکاران تکمیل شده است و به یکی از موثرترین پژوهش‌ها و نظریه‌ها در دوران کرونا برای این اتفاق تبدیل شده است. (Gehl,2019;21)

۳-۱- رویکرد شهر نرم^۱

واژه شهر نرم اولین بار این واژه توسط پروفیسور توشیو کیتاها را مترجم کتاب شهرهای ژاپنی مطرح شد و این واژه شناسایی شد، و این استاد مکرر اظهار داشت شهر نرم در مورد حرکت است و از نزدیک شدن به هم و باید ارتباط مردم با یک دیگر و همه جانبه باشد، ده سال است که در جهان این واژه و رویکرد مورد توجه قرار گرفته است و هدف آن ابداع روش‌هایی برای سازمان دهی مجدد فعالیت‌های انسانی و بهبود ارتقا کیفیت زندگی مردم میباشد.

شکل ۱- مدل پژوهش فضایی یان گل

و بعد از آن اندیشمندان مطرحی از جمله یان گل و جیکوبز و دیوید سیم در این باره و خلق چنین آرمان شهرهایی مبتنی بر این الگو تحقیق‌های متنوعی را ارائه دادند اما مهم‌ترین آن کتاب شهر نرم است که توسط دکتر سیم با همکاری یان گل نوشته است و تمامی الگوهای مبتنی بر خلق چنین فضاهایی را به طور کامل تشریح کرده است.

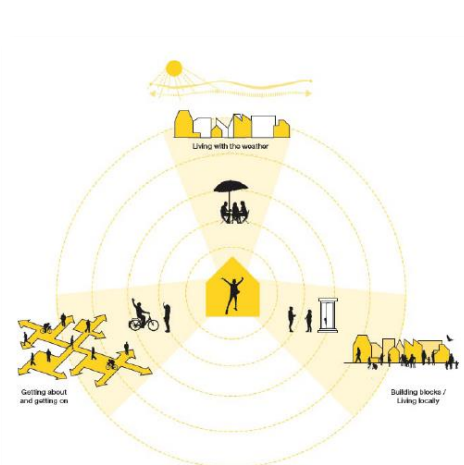
شهر نرم را باید یک نقطه متقابل یا حتی مکمل برای شهرهای هوشمند در نظر بگیریم به جای این که دنبال پیچیدگی‌های فناوری‌های جدید برای حل این مشکل باشیم در عوض میتوان به چالش‌های افزایش شهرنشینی اشاره کرد و هم چنین میتوان به ساده و در مقیاس کوچک نگاه کرد و کمترین راه حل‌هایی با تکنولوژی کم، کم‌هزینه، انسان محور و ملایم که به زندگی شهری کمک میکند. شهر نرم فرصت همکاری با جامعه و مردم و مکان را در بر میگیرد و با سرعت خودشان از مردم دعوت میکند تا با محیط اطراف خود ارتباط برقرار کند از

خانه و محل کار خود حرکت کند و قدم بگذارد و قدم به قدم، خارج به محله آن‌ها و جهان گسترده تر همراه باشد. در واقع شهر نرم رویکردی را معرفی میکند که در آن شهرسازی با اولویت تامین نیازهای اساسی مانند نور، هوا و ارتباط مکان و اجتماع محلی صورت میپذیرد، رویکردی که نباید تنها در مواقع بحران در نظر گرفته شود. شهرهایی مانند میلان اهمیت پذیرش درجات مختلف جامعه پذیری، تامین فضای باز صمیمی برای تشویق روابط انسانی و دسترسی به نور خورشید، هوای تازه و طبیعت را در محیط انسان ساخت نشان میدهد، در حالی که چنین ویژگی‌هایی در توسعه مدرن شهری به راحتی کنار گذاشته میشود. شاید مهم ترین جنبه این الگوی شهری متفاوت بودن در فضاهای باز باشد، فضاهایی که بین ساختمان‌ها ایجاد شده است با الگو بندی ساختمان‌ها برای ساخت محوطه فضای بیرونی قابل کنترل و بدون هزینه اضافی ایجاد میکند. محوطه بین ساختمان‌ها با داخل بلوک‌ها باید حریم خصوصی داشته باشد و دارای امنیت باشد و هم چنین دارای فعالیت‌ها مفیدی باشند علاوه بر داشتن زندگی در داخل ساختمان به عنوان مکمل اضافی و فعالیتی باشد. (David Sim, 2019; 27)

۳-۲- ویژگی‌های رویکرد شهر نرم

۱- تنوع زیستی بزرگ: فرم‌های ساخته شده باید به شکوفایی فضای سبز و زندگی طبیعی بپردازند، تعداد زیادی تنوع زیست محیطی هم برای مردم و هم برای کره زمین وجود دارد و یکی از عوامل موثر ایجاد تنوع در پوشش‌های گیاهی میباشد و هم چنین با توجه به این که سلامتی و رفاه برای ساکنان شهر دارای مزایای روشنی میباشد و طبیعت متنوع تر در مناطق غیر ساخته شده پوشش گیاهی دارای اکوستیک میباشد و اثر جذب و پوشش در بسیاری از سطوح و حتی سنگ فرش‌ها قابل ادراک میباشد و در نهایت ایجاد چنین تنوع عملکردی سبب ایجاد آرامش و کاهش استرس فردی میشود، هم چنین یکی دیگر از نکات شاخص این مولفه ایجاد مکان‌هایی میباشد که محافظت میان انسان و طبیعت را چندین برابر میکند ایجاد بام‌های سبز با نوع خاص خود که میکرو گیاه نام برده میشود و نوع فرم طراحی آن‌ها در ساختمان کارایی دارد. (Richard Folrida, 2021: 15)

۲- رد پای کربن‌های کوچک: استفاده از نور طبیعی و طبیعت در فرم‌های ساخته شده در چنین فضاهای باید حداقل تاثیر منفی را بر روی محیط بگذارد و طرح، اندازه و شکل ساختمان‌ها باید به مصرف انرژی کمتری تبدیل شود و این صرفه جویی باید در موارد زیادی از جمله ارتفاعات ساختمان پایین و فضای محصور کننده آن توجه شود و استفاده از میکروکلایمت محلی نیز ایده موثری میباشد و کاهش قرار گرفتن در معرض باد و آفتاب شدید میتواند به معنای نگهداری کمتر و هم چنین کاهش نیاز به انرژی‌های مصنوعی ختم شود و سرمایه‌ش در کل منطقه با داشتن ساختمان‌های پیوسته هویت موثر تری را پیدا میکند یکی از متودهای استفاده شده در معماری ساختمان‌های باریک تر احتمال وجود نور طبیعی را دارند. (David Sim, 2019; 21)

۳- یک میکروکلایمت درست و دلپذیر: یک میکروکلایمت بهتر و در محیط‌های محلی وجود ساختارهای بلند را برای ایجاد تلاطم در فضاهای شهری وجود ندارد، ساختمان‌های بلند مرتبه غالباً بادهای شدید تر و سردتری میگردانند و آن‌ها را به سمت پایین منحرف میکنند و به سمت محیط‌های محلی و باعث ایجاد فضاهای ناخوشایند و حتی فضاهای سردتر میشود و هم چنین ساختمان‌های بلند مرتبه سایه طولانی تر دارند و تاریکی و سرمای بیشتری دارند و برای محیط‌های محلی مناسب نمیشد ساختمان‌هایی با ایجاد سقف آیرودینامیکی و مانسارد میتواند به منحرف شدن این بادهای کمک کند و برای فضاهای باز نیز میتواند مفید باشد در این نوع طراحی فضاهای نیمه محصور نیز از الگوهای مهم میباشد هم چون سیستم‌های فرانسوی در بام‌ها و ایجاد اتصال را قوت میبخشد.

شکل ۲- رویکرد شهر نرم در ارتباط با فضا

۴- حس کنترل و هویت: فرم ساخته شده باید از لحاظ هویتی از مکان‌های دیگر قابل تشخیص باشد و تعریف شده باشند که چه فرد و گروهی مخاطب آن هستند و این میتواند یک امر ساده مانند قدم برداشتن در جلوی ورودی باشد و حتی فضای مشخص شده سبز و گلدان‌های مقابل خانه و هم چنین آپارتمان‌ها در طبقه هم کف این نیاز را دارند که ساکنان آنجا بتوانند میلمان داشته باشند و درختچه‌ها در طبقه هم کف میتواند پله مشترک و هویت مشترک همه اعضای ساختمان باشد و یک فضای حیاتی کوچک میانی و خصوصی میان آپارتمان‌ها وجود داشته باشد که فضای عمومی و اشتراکی باشد و فضای کودک نیز در آن جا ایجاد شده باشد و حتی میتواند یک خیابان محلی باشد و یا میدان عمومی که در دسترس همگان باشد وجود این حیات‌ها میانی میتواند با لایه بندی ایجاد شود و فضای عمومی تر شود و دارای سلسله مراتب باشد و ایمنی، امنیت و ایجاد فضاهای متنوع تر را شامل شود.

فضاهای تجاری و کاری باید در کنارشان فضاهای عمومی باشد تا هویت پیدا کنند پدیده های اجتماعی مانند عمومی و خصوصی میتواند به راحتی در فضایی ترجمه شوند. (David Sim, 2019; 41)

۵- قابلیت پیاده روی: قابلیت پیمایش و پیاده روی یکی از ارکان های مهم در فضاهای شهری محسوب میشود و حتما باید برای آن طرح جامع وجود داشته باشد گزینه هایی برای حرکت در مورد محلات وجود دارد که سبب پیاده روی های حفاظت شده و راحت و دلپذیر و با حرکت آسان خواهد بود از جمله سیاست های تعیین شده در این وضع محل های کار و موسسات و حتی خانه ها باید به جلو دسترسی داشته باشند و گذرگاه هایی برای ارتباط پویا بین عموم و مردم ایجاد کند.

۶- مقیاس انسانی: نیازهای مردم در فضاهای شهری قابل تشخیص باشد از محیط زیست مراقبت کنیم با حفاظت و راحتی و لذت در ذهن میتوانیم محله هایی را ایجاد کنیم مردم خواهان رفتن و گذارندن وقت خود هستند مقیاس انسانی به معنای کلی به معنای ابعادی است که در حواس انسان ریشه دارد و رفتار و در نتیجه اجزای ساخته شده کوچکتر و ارتفاعات پایین تر به ویژه آن هایی که در سطح چشم هستند قابلیت ادراک دارند. (David Sim, 2019; 17)

۷- انعطاف پذیری: زندگی در حال تغییر هستند و شهر ها هرگز به پایان نمی رسند. اگر یک مکان انعطاف پذیر است، شکل شهری آن باید پاسخگو و توانمند باشد. و تغییرات حاصل باید با تغییر جمعیت و چرخه اقتصادی سازگار باشد. تراکم، فعالیت ها و کارکرد های جدید، افراد جدید و مستقر با نیازهای جدید و متغیر یک محله بتواند پاسخگو تغییرات باشد و در کوتاه مدت، میان مدت و بلند مدت ممکن است اتفاقات در حال تغییر باشد. (Richard Folrida, 2021; 45)

۸- تنوع فضایی در فضاهای باز: فرم شهری نه تنها در فضاهای باز عمومی و خصوصی باید بیشتر جای بگیرند بلکه باید دارای تنوع باشند و فضاهای مجاور آن ابعاد مختلفی داشته باشد و سطح دسترسی مناسبی داشته باشد و فضاهای برای ورزش و نمایش و بازی و فضاهای ترکیبی نیز در این فضاها باشد. (David Sim, 2019; 27)

۳-۳- پیشینه تحقیق و تجربه های جهانی

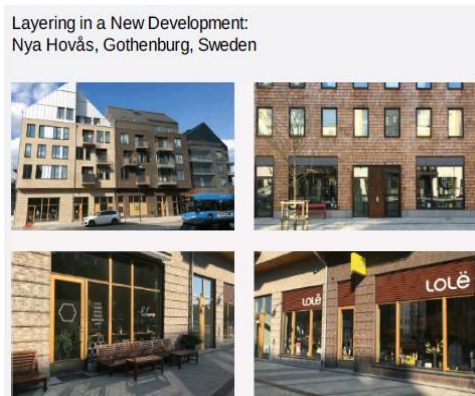
۱- تجربه محلات کوچک در دانمارک: یکی از تجربه های موفق در استفاده از ابزار های شهر نرم به واقع در سال ۲۰۱۹ در دانمارک و در شهر کپنهاگ اتفاق افتاد محلات جدیدی که مبتنی بر این رویکرد بودند و توانسته بودند مسکن های اجتماعی معتبر و قابل رشد باشند از جمله ویژگی های مهم این محلات وجود حیات مرکزی در کنار چند بلوک و ایجاد فضاهای انحصاری و اجتماعی با استفاده از نور طبیعی میباشد که این فضاها اغلب برای کارکرد های گوناگون مناسب تلقی میشوند، این فضاها به اتفاقات مختلفی از جمله فضای بازی کودکان و مکث و هم چنین سبب ایجاد تعاملات اجتماعی شده است استفاده از کسب کارهای خرد محلی در بعد اقتصادی نیز یکی از ارکان مهم تلقی شده است. (David Sim, 2019; 11)

۲- ارائه فضاهای دارای تنوع محلی در محلات آلمان: فرایبورگ آلمان شهری است که بخاطر سرمایه گذاری متری شده است و در زمینه های نوآورانه شناخته میشود در این طراحی صورت گرفته که اغلب در محلات مسئله دار و یا ایجاد محلات جدید بوده است فضاهای عمومی و انرژی خورشیدی و زیرساخت های دوچرخه سواری رویکرد اصلی بوده است، این محلات با مسکن هایی با کیفیت بسیار بالا در اماکن پر جنب و جوش شهری طراحی شد و سبب خلق فضاهای جدید بود یکی از عوامل موثر حیات های حفاظت شده با جبهه ها روشن و دارای مقیاس انسانی میباشد، طراح این فضا در ایده فضا اظهار داشت آرزو دارد بچه ها بتواند در فضاهای سبز امن بازی کنند و فریاد بزنند و یکی از رویکردهای اصلی او استفاده از گروه های مردم محلی و مشارکت محور بود.

۳- خلق محلات جدید در ملبورن: یکی دیگر از فضاهای استفاده شده در این میان در ملبورن بوده است که نسبت به سایر شهر ها هنوز طرح تمام نشده و تکامل نیافته است که بتوان میزان موفقیت آن را سنجش کرد اما یکی از ارکان مهم رخ داده در این تجربه تغییر در سبک و ساختار معماری و فرم و فضاهای طراحی شده میباشد و هم چنین اختلاط کاربری که به صورت فشرده توانسته سبب بروز و ارتقا بعد اقتصادی در محلات این شهر شود و در مرحله بعد توجه به فضاهای باز عمومی از سایر کانسپت های مهم طرح تلقی شده.

۴- طرح های توسعه محلات در سوئد:

طرح توسعه محلات در سوئد نیز یکی از طرح های موفق و اجرا شده در این زمینه معرفی میشود طرحی که باعث فعال شدن بعد های اقتصادی کم شدن هزینه های مصرف و ایجاد فضاهای محلی بسیار پویا شد و مبتنی بر حمایت از کسب کارهای محلی

شکل ۳- طرح توسعه محلات در سوئد

و ایجاد فضاهای باز و دارای مقیاس انسانی بود که سبب تحولات نیز در استفاده از فرم و مصالح نیز شد. هم چنین فشرده سازی و توجه به قشرهای کم درآمد در جهت ایجاد مسکن اجتماعی از جمله مواردی می باشد که در این رویکرد مورد استفاده قرار گرفته است.

۳-۴- ارتقای تعاملات اجتماعی در فضاهای شهری با استفاده از رویکرد شهر نرم (شاخص ها و سنجه ها)

در بررسی های صورت گرفته توسط یان گل میزان حضور در مراکز تجاری شهری کاهش پیدا کرده است و هم چنین میزان حضور پذیری در فضاهای بسته کم شده است و بیشتر تمایل به حضور در فضاهای باز عمومی می باشد و حتی نوع فعالیت و میزان زمان حضور در فضاها نیز به طور چشم گیری کاهش پیدا کرده است. پراکنده بودن فعالیت ها در فضاها نیز بر روی این موضوع تاثیر گذاشته شده است فاصله گذاری اجتماعی در فضاهای باز نیز بر روی کاهش مولفه ها نیز موثر بوده است.

تعاملات اجتماعی در فضاهای شهری	عملکردی	توالی مناسب فضای شهری حس جهت یابی مطلوب انعطاف پذیری عملکردی میزان وجود مراکز تجاری و جذابیت نقاط مکت	میزان انطباق با نیازهای روز کاربری های جذاب جمعیت تنوع عملکردی	انسجام عملکردی
	دسترسی	دسترسی عادلانه به فضاهای شهری تنوع در مد های حمل و نقلی	نفوذ پذیری	
	روانی	تأمین نیازهای درمانی محیط میزان تحرک پذیری در فضاهای شهری	سلامتی محیطی	
	فضایی	سازندگی فضایی میزان وجود یا توفی های محلی وجود فضاهای جذاب برای کودکان رعایت سلسله مراتب فضاهای شهری در محیط میزان حرکت در فضاهای شهری	میزان استفاده از پوشش گیاهی وجود حیات شبانه وجود فضاهای جذاب برای کودکان رعایت سلسله مراتب فضاهای شهری در محیط میزان حرکت در فضاهای شهری	کیفیت فضایی پیوستگی فضایی
	آبایی	توجه به مسیر باد و تابش خورشید در طراحی فضاهای شهری	آسایش محیطی	
	مکانی	میزان زمان حضور در فضاهای شهری (ماندگاری) وجود خاطره های جمعی در محیط	حس زمان احساس تعلق	

و در نهایت با بررسی های صورت گرفته تاثیر رویکرد شهر نرم به دلیل انعطاف پذیری بالا و انطباق پذیری با موضوعات سلامت روان و محیط میتوان مولفه ها و شاخص های اصلی تاثیر گزار را تالیف کرد. در مدل ساختار پژوهش دو موضوع اصلی وجود دارد مورد اول بحث تعاملات اجتماعی در فضاهای شهری و مورد دوم رویکرد شهر نرم می باشد. با بررسی مبانی نظری اصلی و ایجاد ارتباط میان این دو موضوع ساختار پژوهشی تالیف شده است در همین جهت موضوعاتی که در رویکرد شهر نرم بیان شده است از قبیل انعطاف پذیری عملکردی و تنوع و ... مورد اولویت قرار گرفته است زیرا هر چه فشرده گی و دسترسی فضایی آسان تر باشد تشویق برای حضور پذیری در محیط و فضاهای شهری نیز افزایش پیدا میکنند در همین باره در بعدهای عملکردی، دسترسی، روانی، فضایی، اقلیمی، معنایی و ... استخراج شده است و بحث سلامتی محیطی در کنار موضوعات روانی و کالبدی و هم چنین معنایی روایت شده است زیرا این موضوع هم از نظر معنایی و هم روانی و نیز کالبدی اهمیت دارد و به همین سبب از همه آن ها استفاده شده است.

شکل ۴- مدل ساختاری پژوهش (ماخذ: نگارندگان)

۴- چارچوب تحقیق

۴-۱- روش تحقیق

نوع پژوهش مورد مطالعه از نوع به کار گیری هدف به عنوان یک تحقیق کاربردی، بر اساس زمان گردآوری داده ها پیمایشی و به لحاظ ماهیت و خصوصیات از نوع تحقیق تطبیقی می باشد در همین راستا تحقیقات تطبیقی به منظور توصیف عینی و کیفی محتوای مفاهیم به صورت نظام دار و در هر شاخصه مرتبط بررسی میشود. در مرحله اول شاخص های جمع آوری شده بر اساس معیارهای علمی مرتبط تدوین میشوند و در گام بعدی به ابزار ساخت پرسش نامه رجوع میشود و تحلیل آن از طریق استفاده از نرم افزار Spss خواهد بود و با توجه به معیارهای کلی تعریف شده و کیفی بودن پژوهش ماهیت کلی تحقیق مشخص می باشد. در رویکرد تلفیقی (تطبیقی) پژوهش های کیفی و کمی می تواند با توجه به مولفه ها کشف و هم دیگر را را کامل کنند و در واقع مکمل یک دیگر هستند و استفاده از هر دو موجب بررسی و فهم عمیق تر مسائل پژوهشی می شود (گال و همکاران، ۱۳۸۰: ۶۴) و از دیدگاه دنزین در ارتباط با چگونگی تلفیق داده های کمی و کیفی میتوان این گونه بیان کرد که "ممکن است فردی برای روشن کردن یافته های که به شیوه کمی به دست آمده است از داده های کیفی استفاده کند، یا شخصی نتایج

جمعیت شناختی را کمی کند، یا کسی اشکال داده های کمی را برای تحلیل کیفی خود استفاده کند تا به کیفیت پژوهش خود اعتبار بخشد. (دنزین، ۱۹۷۰: ۶۲)

با توجه به استدلال های بیان شده سیر روند پژوهش از بعد کمی به اثبات نظریه خود از روش های کمی گوناگون می پردازد اما برای اعتبار بخشی به پژوهش و برای اطمینان بخشی به بعد معنایی از استدلال های کیفی استفاده خواهد شد.

۴-۲- سوالات و اهداف تحقیق

• نقش رویکرد شهر نرم در جهت ارتقای تعاملات اجتماعی در فضاهای شهری پس از کرونا در محله هاشمیه چگونه می باشد؟

سوال اصلی

• تعیین نقش رویکرد شهر نرم در ارتقای تعاملات اجتماعی در فضاهای شهری محله هاشمیه در دوران پس از کرونا

هدف اصلی

• شناسایی رابطه میان کاهش تعاملات اجتماعی در فضاهای شهری دوران کرونا و تغییر الگوی رفتاری شهروندان در محله هاشمیه مشهد

هدف فرعی ۱

• آیا رابطه معنا داری بین کاهش تعاملات اجتماعی در فضاهای شهری دوران کرونا و تغییر الگوی رفتاری شهروندان در محله هاشمیه وجود دارد؟

سوال فرعی ۱

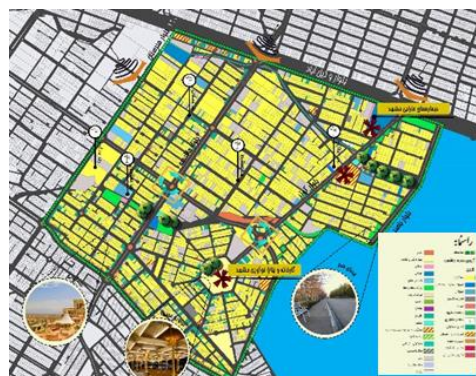
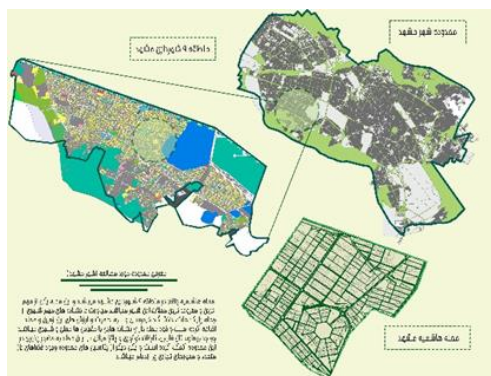
۴-۳- فرضیه های تحقیق

- بین کاهش تعاملات اجتماعی در فضاهای شهری دوران کرونا و تغییر الگوهای رفتاری شهروندان در فضاهای عمومی محله هاشمیه رابطه معناداری وجود دارد.

- انتخاب و اجرای رویکرد شهر نرم می تواند سبب ارتقای تعاملات اجتماعی در فضاهای شهری دوران کرونا در محله هاشمیه شود.

۵- معرفی مکان مورد مطالعه

محله هاشمیه در منطقه ۹ شهر مشهد قرار دارد، خیابان هاشمیه از بهترین و گرانترین محله های مشهد محسوب می شود. محله هاشمیه مشهد از مناطق بسیار آرام شهر محسوب می شود، هاشمیه در گذشته دارای بافتی روستایی با باغ های فراوان بوده است که زمین های آن کاربری کشاورزی داشته اند، با ساخت بزرگراه وکیل آباد کم کم این محله تبدیل به یک منطقه مسکونی و شهری شد. در گذشته منطقه هاشمیه بافت روستایی خود را حفظ کرده بود. اکثریت زمین های این محله کاربری کشاورزی و باغات فراوانی داشت. با ساخت بزرگراه وکیل آباد کم کم بافت هاشمیه از قالب روستایی به بافت مسکونی شهری تبدیل شد. در حال حاضر طبق آمار نقشه محله های مشهد، خیابان هاشمیه جزو بهترین محله های مشهد محسوب می شود.

شکل ۵- شناخت موقعیت و کاربری محدوده مورد مطالعه (ماخذ: نگارندگان)

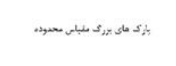
جدول ۱- شناخت جمعیتی محدوده مورد مطالعه (ماخذ: نگارندگان)

منطقه	جمع کل	مرد	زن	خانوار
محله هاشمیه مشهد	۱۳۵۰۹	۶۹۵۶	۶۵۵۳	۱۵۷۲

۵-۱- معرفی فضاهای شهری محدوده مورد مطالعه

کارخانه نوشابه سازی قدیم (کوکا) شهر مشهد، که زمانی یکی از مشکلات بافت شهری محسوب می‌شد، امروزه با طراحی کارخانه نوآوری، تبدیل به مکانی برای بال و پر گرفتن ایده‌های نوین شده است. این فضا که با وسعت زیادی طراحی شده است، این مرکز با ایجاد ارتباطات و تعاملات قوی برای اکوسیستم نوآوری شهر مشهد، فضا را برای رشد و بالندگی و توسعه کسب و کارهای این شهر فراهم می‌نماید، تجربیات کسب و کارهای بزرگ و افراد صاحب نظر را در اختیار کسب و کارهایی که در ابتدای مسیر رشد خود هستند قرار می‌دهد و تمامی الزامات برای حضور در مسیر کارآفرینی و شهر کارآفرین ارائه می‌دهد تا نقشی موثر در شکل گیری یک شهر خلاق و نوآور داشته باشد، سایر فضاها در جدول بررسی شده است.

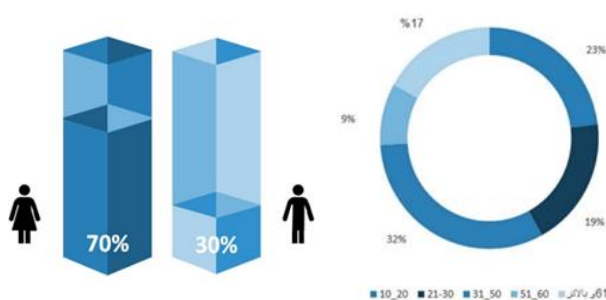
جدول ۲- بررسی و تحلیل فضاهای شهری محله هاشمیه (ماخذ: نگارندگان)

فضای عمومی	ماهیت	مسئله	قبل کرونا	بعد کرونا	مقیاس	نکات مثبت	نکات منفی	نتیجه گیری	توضیحات
 کارخانه نوآوری	پلازا شهری و کارخانه نوآوری	کارخانه نوآوری بعد از وقوع کرونا افتتاح شد و به دلیل گسترش این ویروس استعفاي ماهیت و طراحی مناسب آن بسیار کم بود.	فضای اصلی کارخانه نوآوری در دوران کرونا به صورت نیمه کاره بود و نمی توان تحلیل مناسب نسبت به این موضوع هر چه داشت	کارخانه نوآوری در زمان وقوع کرونا افتتاح شد و با توجه به بازسازی های متنوعی که در آن قرار داشت استقبال فراوانی از آن بود.	در سطح و مقیاس شهری به عنوان یک نشانه شهری دارای ضریب اهمیت بسیار بالا	وجود تنوع انشایی، وجود فضاهای باز عمومی و عملکرد های متنوع تعبیه شده درونی آن	محاورت با مراکز درمانی و همچنین چنین قرار گیری در قلب وجود عنصر خلاقیت در طراحی آن از نکات مثبت تلقی میشود.	اولین کارخانه نوآوری در مشهد و همچنین وجود فضاهای باز عمومی گسترده واقع در میدان	
 کارخانه نوآوری	فضای باز عمومی	کارخانه نوآوری در محاورت است و باز هم به دلیل گسترش این ویروس حضور بسیاری بعد از افتتاح نداشته است که یکی از دلایل آن محاورت با مراکز درمانی است.	بعد از کرونا و تکمیل آن این پلازا شهری دارای حضور بسیاری خوبی بوده است اما نسبت به ویژگی های آن کم میباشد.	در سطح و مقیاس شهری به عنوان یک نشانه شهری دارای ضریب اهمیت بسیار بالا	تعریف بک پلازا دارای بعد های زیباشناسی و نوع فضایی بالا و سبب دسترسی مناسب به	پلازا تعریف شده در قلب سایت دارای تنوع بسیار بالا میباشد و سبزینگی و تحرک بسیاری در فضا از موضوعات بسیار مهم در سایت تلقی میشود اما قرار گیری آن در محاورت با مراکز درمانی است که	محاورت با مراکز درمانی و طراحی مسیر مناسب و منحصر به فرد		
 کارخانه نوآوری	فضای باز و پارک	بعد از وقوع کرونا حضور بسیاری در این پارک کاهش پیدا کرده است هرچنین بسیاری از آلودگی های ناشی از این محدودیت تغییر پیدا کرده است.	دوران بعد از کرونا به دلیل موضوعات متنوعی شاهد کاهش حضور بسیاری در خیابان های سبز محدود هستیم	در سطح و مقیاس شهری به عنوان یک نشانه شهری دارای ضریب اهمیت بسیار بالا	خیابان های سبز جذاب ترین محیط های در فضاهای شهری محدود بوده است که سبزینگی بسیار بالایی داشته است.	خیابان های سبز در برخی موارد دسترسی یافته و امکان به سبب دواز محدودیت ها میباشد.	خیابان های سبز محدوده دارای سبزینگی و امکان به محورهای تعاری میباشد که حضور بسیاری در آن قبل کرونا به شدت بالا بود اما در دوران بعدی دچار ضعف های متعددی شده است که باید نسبت به آن اقدام لازم صورت گیرد.	این پارک یکی از نشانه های شهری مشهد میباشد و خلوتی محیط را نیز افزایش داده است.	
 کارخانه نوآوری	بیمارستان و مراکز درمانی	بعد از پدیدار شدن و گسترش این ویروس وجود مراکز درمانی و بیمارستان های مهم در منطقه یکی از محال کاهش حضور بسیاری ناشی از ترس در محدوده بود که در این پارک بزرگ که در ارتفاعات جنوبی مشهد واقع شده است در دوران کرونا افتتاح شد که استقبال خوبی به همراه داشت.	قبل دوران کرونا به دلیل نبود این موضوع حضور بسیاری در محدوده و فضاهای شهری وجود داشته است.	بیمارستان فارابی در یکی از موضوعات تاثیر پذیر در ارتباط با حضور بسیاری در دوران کرونا بوده است.	در سطح و مقیاس شهری به عنوان یک نشانه شهری دارای ضریب اهمیت بسیار بالا	دسترسی و قرار گیری در شریان اصلی از نکات مثبت میباشد.	بیمارستان فارابی از نشانه های شهری تلقی میشود اما محاورت آن با فضاهای شهری سبب کاهش حضور بسیاری در بافت های مجاور میشود.	این بیمارستان در قلب منطقه قرار گرفته است.	
 کارخانه نوآوری	فضای شهری و پارک	این پارک بزرگ که در ارتفاعات جنوبی مشهد واقع شده است در دوران کرونا افتتاح شد که استقبال خوبی به همراه داشت.	پارک های بزرگ مقیاس حضور بسیاری بالایی داشته است.	در سطح و مقیاس شهری به عنوان یک نشانه شهری دارای ضریب اهمیت بسیار بالا	وجود نقاط جذاب برای مخاطب و گستردهی مثبت آن	دسترسی در برخی پارک های بزرگ مقیاس دارای تنوع عملکردی مناسب میباشد اما حضور بسیاری آن بسیار کاهش پیدا کرده است.	وجود فکوریاتی متفاوت به دلیل گسترش این ویروس و کوشدن تعاملات		

۶- یافته‌های تحقیق

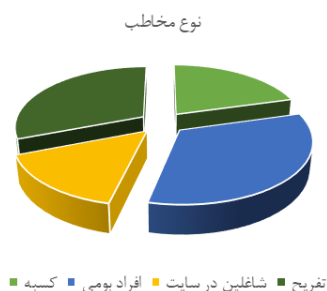
۶-۱- یافته‌های کمی تحقیق

باتوجه به نمودار سن بیشتر پاسخ دهندگان در رده سنی ۳۱ تا ۵۰ بوده است و کمترین میزان پاسخگویی متعلق به رده سنی ۵۱ تا ۶۰ است در نتیجه گروه هدف از لحاظ سنی ۳۱ تا ۵۰ می باشد، و هم چنین ۷۰ درصد از پاسخ دهندگان زن و ۳۰ درصد از آنان مرده بوده اند که نشان دهنده استفاده بیشتر فضاها توسط زنان در سایت مورد مطالعه میباشد. در میان پاسخ گویان بیشترین پاسخ گویان دارای مدرک لیسانس و بعد از آن دیپلم بوده اند و تعداد ۱۰ نفر دارای فوق لیسانس و ۶ نفر دارای دکترا بوده اند. در این قسمت مخاطبین سایت به ۴ دسته تقسیم بندی شده است تا بتوان با تقسیم بندی اقشار با توجه به نوع استفاده از فضا تحلیل ها موثری تر با توجه به نیاز هر گروه تحلیل و بررسی کرد. با توجه به بررسیهای صورت گرفته حدود ۳۲ درصد سایت افراد بومی هستند که در بافت در حال زیست هستند بعد از آن تعداد افرادی که صرف به قصد تفریح و خرید به محدوده سفر میکنند در رتبه بعدی قرار دارند و در نهایت افرادی که شاغل و یا کسبه محلی هستند با نسبت ۲۰ درصد در رتبه آخر قرار گرفته اند.

نمودار ۳- فروانی جنسیتی در محدوده (ماخذ: نگارندگان)

نمودار ۲: فروانی سنی در محدوده (ماخذ: نگارندگان)

نمودار ۱: نوع مخاطب محدوده (ماخذ: نگارندگان)

۱- آزمون فریدمن (آزمون فرضیه)

رتبه بندی عوامل شناسایی شده بر اساس اولویت تاثیر گذاری در تعاملات شهری بر اساس آزمون فریدمن همانگونه که در جدول مشاهده می شود عوامل یا گویه های شماره 10 و ۱۴ بیشترین تاثیر را کاهش انزوای اجتماعی دارند که استفاده از تحرک پذیری و هم چنین تقویت پاتوق های محلی، بیشترین تاثیر را دارند و عوامل ۹ و ۱۶ کمترین تاثیر را داشته و متغیر ۷ به دلیل اینکه میانگین آن کمتر یا مساوی از $t=3$ است، تاثیر گذار نیستند.

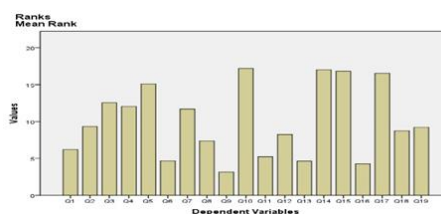
با توجه به بررسی های صورت گرفته در آزمون فریدمن فرضیه دوم تایید میشود زیرا بسیاری از مولفه های رویکرد شهر نرم در این آزمون سطح معناداری بالایی داشته اند، البته این حضور پذیری در دوران کرونا به شدت کاهش پیدا کرده است که به طور واضح میتوان این کم شدن حضور پذیری را مشاهده نمود، و هم چنین وجود دو بیمارستان اصلی و بزرگ در محدوده و مجاورت آن ها با فضاهای عمومی باز یکی از دلایل کاهش تمایل برای حضور پذیری در دوران کرونا در این محدوده بوده است.

جدول ۳- آزمون فریدمن و معیارهای تاثیر گزار (ماخذ: نگارندگان)

سوال	سوال پرسش نامه	Mean Rank
Q1	میزان وجود مراکز تجاری و جذاییت آن	۶.۲۰
Q2	تنوع عملکردی و کاربری در فضای شهری	۹.۳۲
Q3	انعطاف پذیری فضاهای شهری	۱۲.۵۵
Q4	وجود کاربری های جذاب جمعیت	۱۲.۰۳
Q5	حس جهت یابی مطلوب در فضا	۱۵.۰۹
Q6	توالی مناسب فضاهای شهری	۴.۶۷
Q7	دسترسی عادلانه به فضاهای شهری	۱۱.۶۸
Q8	تنوع در مد های حمل و نقلی	۷.۳۸
Q9	تامین نیازهای درمانی در محیط	۳.۱۵
Q10	میزان تحرک در فضاهای شهری	۱۷.۲۱
Q11	سرزندگی در فضاهای شهری	۵.۲۲
Q12	میزان استفاده از پوشش گیاهی	۸.۲۴
Q13	وجود فضاهای جذاب برای کودکان	۴.۶۴
Q14	میزان وجود پاتوق های محلی	۱۷.۰۱
Q15	وجود حیات شبانه در فضاهای شهری	۱۶.۸۱
Q16	میزان زمان حضور در فضاهای شهری	۴.۲۹
Q17	وجود خاطره های جمعی	۱۶.۵۴
Q18	میزان انطباق با نیازهای روز	۸.۷۴
Q19	سلسله مراتب فضاهای شهری	۹.۲۳

شکل ۶- طراحی فضای شهری پیرامونی کارخانه نوآوری

نمودار ۴- بررسی آزمون فریدمن در محدوده (ماخذ: نگارندگان)

جدول ۴: جمع بندی پرسش نامه درباره مقایسه فضاهای شهری در دروان کرونا (ماخذ: نگارندگان)

ابعاد	مؤلفه	شاخص	قبل از وقوع کرونا					بعد از وقوع کرونا				
			خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
عملکردی	انجماد عملکردی	میزان وجود مراکز تجاری و جذابیت نقاط مکت										
		تنوع عملکردی در فضاهای شهری										
		الطفال پذیری عملکردی در محیط										
		کاربری های جانبی جمعیت										
دسترسی	نفوذ پذیری	میزان انطباق فعالیت ها با نیازهای روز										
		حس جهت یابی مطلوب										
روائی	میلاد میخی	توانی مناسب فضاهای شهری										
		دسترسی عادلانه به فضاهای شهری										
فضایی	کیفیت زندگی و حضور پذیری	تنوع در مدهای حمل و نقلی										
		نابین نیازهای درمانی در محیط										
معنایی	پوستگی فضایی حس زمان	میزان تحرک پذیری در فضاهای شهری										
		سوزندگی فضایی در فضاهای شهری										
معنایی	پوستگی فضایی حس زمان	میزان استفاده از پوشش گیاهی (سبزپوشی)										
		وجود فضاهای جذاب برای کودکان										
معنایی	پوستگی فضایی حس زمان	میزان وجود فضاهای مکت و بانوی ها محلی										
		وجود حیات شبانه در فضاهای شهری										
معنایی	پوستگی فضایی حس زمان	میزان توانایی فضاهای شهری و سلسله مراتب آن										
		میزان زمان حضور در فضا (ماندگاری)										
معنایی	پوستگی فضایی حس زمان	وجود خاطره های جمعی و زمان حضور در فضا										
		حس امنیت										

۲-۶- یافته های کیفی تحقیق

۱- مصاحبه های مردمی در محیط: در این قسمت به بررسی مصاحبه های صورت گرفته در محیط پرداخته شده است، در بخش اول سعی شده است مصاحبه از طرف مردم دسته بندی شود و نوع اقشار با توجه به نوع استفاده از فضا مورد مصاحبه قرار بگیرند و با توجه به نظر مردم مهم ترین مؤلفه ها قبل و بعد کرونا مورد بررسی قرار گیرد در بخش دوم نیز مصاحبه های از افراد متخصص و طراحان فضاهای شهری این محله صورت گرفته است تا با استفاده از هم پوشانی و تکرار برخی موضوعات به یک جمع بندی درست از ارزیابی مؤلفه ها و شاخص های طراحی شده رسید. و هم چنین در این قسمت دو مورد از مصاحبه های اصلی و متن آن قرار گرفته است تا نوع مصاحبه و نحوه گفتار مردم در ارتباط با موضوع تا حدودی قبل جمع بندی جدول بررسی و بیان شود.

۲- بررسی و تحلیل مشاهده ها و برداشت های میدانی (استفاده از روش یان گل): در این بخش به جمع بندی و تحلیل مهم ترین برداشت ها و مشاهده های میدانی پرداخته شده است در این باره از یکی از تحقیقات یان گل و مؤلفه های درونی آن استفاده شده است بدین ترتیب که شاخص های اصلی که مورد ارزیابی یان گل بوده است که شامل میزان توزیع جمعیتی، نرخ حضور پذیری افراد کودک در فضاهای شهری، میزان تحرک پذیری در فضاهای شهری و ... در دوره های قبل و بعد کرونا مورد ارزیابی واقع شده است، به گونه ای که مشاهدات میدانی صورت گرفته در این دوران با دوره قبلی مقایسه و بر اساس مشاهده های صورت گرفته مؤلفه های اصلی مورد ارزیابی و تحلیل در فضا قرار می گیرند و چون نمی توان تمامی فضاهای شهری مورد تحلیل قرار گیرند ۴ فضای مهم شهری به عنوان نمونه که شامل پلازا نوآوری، پارک کوثر، کوی دانشجو، خیابان سبز هاشیه در باب مؤلفه های یان گل مورد ارزیابی قرار گرفته اند.

شکل ۷- فضاهای شهری محدوده

شکل ۸- محور هاشمیه در محدوده

شکل ۹- بیمارستان فارابی در محدوده

جدول ۵: بررسی مولفه‌ها در کوی دانشجو (ماخذ: نگارندگان)

میزان	تحرك پذیری	گوناگونی اقصار	حضور كودكان
زیاد			
متوسط	✓		
كم		✓	
خیلی كم			✓

جدول ۶- بررسی مولفه‌ها در محور هاشمیه (ماخذ: نگارندگان)

حضور پذیری	تحرك پذیری	گوناگونی اقصار	حضور كودكان
زیاد			
متوسط	✓	✓	
كم			✓
خیلی كم			

جدول ۷- بررسی فضای شهری کارخانه نوآوری (ماخذ: نگارندگان)

حضور پذیری	تحرك پذیری	گوناگونی اقصار	حضور كودكان
زیاد			
متوسط	✓	✓	
كم			✓
خیلی كم			

شکل ۱۰- مطالعات میدانی از ابزار مشاهده، روش یان گل (ماخذ: نگارندگان)

با توجه به همین موضوع فرضیه اول نیز تایید میشود زیرا یکی از مهم ترین موضوعات مهم مشاهده شده در محیط، تغییر الگوی رفتاری شهروندان میباشد که به طور واضح در محیط قابل رویت میباشد در بسیاری از فضاهای شهری محیط مردم دیگر به صورت تجمعی گفتگو نمیکنند بلکه به صورت پراکنده در فضا و با تعداد کمتری حضور دارند و رفتارهایی از قبیل مکث و استراحت کردن و یا حتی نشستن در فضاهای شهری نسبت به گذشته کاهش پیدا کرده است یکی از بزرگترین چالش‌ها در این اتفاق کاهش حضور پذیری کودکان در فضاهای شهری و پارک‌ها میباشد که خود یک نسله عمیق اجتماعی است که در رشد و

خلاقیت کودک در آینده تاثیر بسزایی دارد، در نتیجه میتوان گفت رویکرد شهر نرم باید با مولفه های متناسب خود به بهبود شرایط حاصل شده کمک و نقش خود را به خوبی ایفا کند.

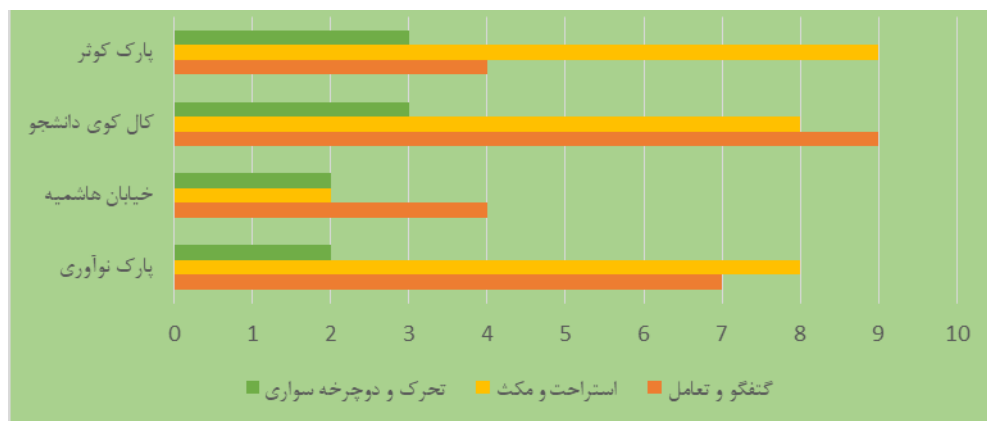
۷- نتیجه گیری

بعد از بررسی های صورت گرفته از طریق ابزارهای گوناگون شامل مشاهده و برداشت های میدانی و همین طور استفاده از ابزار پرسش نامه و تحلیل های صورت گرفته از آن در این قسمت به دنبال ایجاد ارتباط میان مبانی نظری و تحلیل های صورت گرفته خواهیم بود در ابتدا سعی شد تمام تجربه های زیست به صورت ساده در ارتباط با مولفه ها مطرح شود در قسمت بعدی پرسش نامه ای وضع شد و تحلیل هایی به صورت تجزیه و تحلیل دسته بندی شد و در نهایت با بررسی مشاهدات و مطالعات میدانی و طبقه بندی کیفیت ها مبانی مورد ارزیابی قرار گیرند اهمیت موضوع از آن جاست که تمامی مراحل بر اساس مولفه ها و شاخص های استنباط شده از طریق مبانی های نظری بدست آمده است که نکته اساسی و اصلی تلقی میشود.

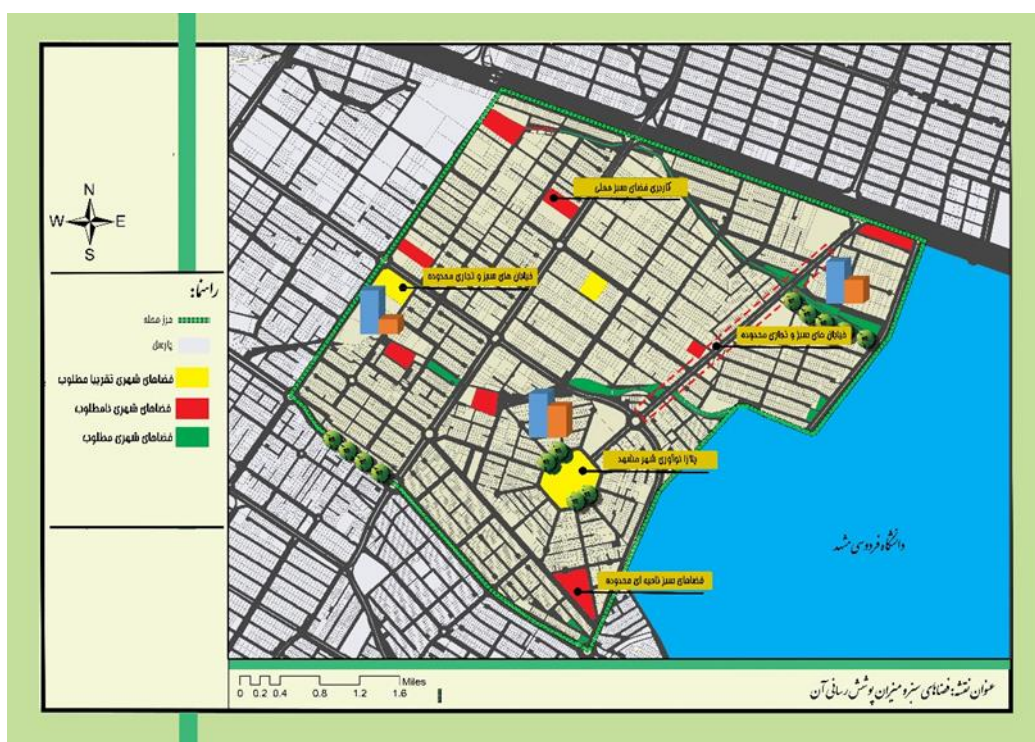
در ارتباط با مبانی بیان شده میتوان به صراحت گفت وضعیت محدوده مورد مطالعه (محل هاشیه مشهد) قبل و بعد کرونا دچار تحولات متعددی شده است که باید نسبت به آن اهتمام و توجه لازم صورت گیرد، قبل از وقوع کرونا بسیار از خیابان های و فضاهای شهری محدوده دارای حضور پذیری بالایی بوده است و دلیل اصلی آن مرکز گرایی و امکانات فضاهای شهری و سبزینگی بالا محیط در این محله بوده است اما بعد از وقوع کرونا به دلیل مجاورت فضاهای شهری با برخی از فضاهای درمانی و ترس از حضور در فضاهای شهری و کمبود برخی از مولفه های اصلی و مورد نیاز و همین طور تغییر قطعی نیازهای روز در دوران پساکرونا حضور پذیری در فضاهای شهری به شدت کاهش یافت و به طور واضح میتوان این کم شدن را در فضاهای شهری محدوده مشاهده کرد که به طور قطع میتوان باعث ایجاد انزوای اجتماعی در فضاهای شهری و در ساختار محله شد. با توجه به موضوعات بیان شده ارتباط مستقیم میان مولفه ها و ساختار های ارزیابی وجود دارد که راه حل اصلی در بهبود وضعیت در فضاهای شهری توجه به مولفه ها بیان شده میباشد، در نتیجه هر دو فرضیه با ابزار کمی و کیفی تایید میشوند.

جدول ۸- بررسی وضعیت کلی معیارها استخراج شده و تاثیر گزاری آن در محیط (ماخذ: نگارندگان)

ابعاد	مولفه	شاخص	تحلیل نهایی وضعیت مولفه					ابزار سنجش و توصیفات
			مطلوب	نسبتاً مطلوب	متوسط	نسبتاً نامطلوب	عملکرد نامناسب	
عملکردی	استحار عملکردی	میزان وجود مراکز تجاری و خدماتی نقاط مکت						بررسی نده و تحلیل فرم های
		تنوع عملکردی در فضاهای شهری						بررسی نده و تحلیل فرم های
		انحصار پذیری عملکردی در محیط						بررسی نده و تحلیل فرم های
		کاربری های چادب جمعیت						بررسی نده و تحلیل فرم های
		میزان انعطاف فعالیت ها با نیازهای روز						بررسی نده و تحلیل فرم های
		حس جهت یابی مطلوب						بررسی نده و تحلیل فرم های
		توانایی مناسب فضاهای شهری						بررسی نده و تحلیل فرم های
دسترسی	لغود پذیری	دسترسی عادلانه به فضاهای شهری						بررسی نده و تحلیل فرم های
		تنوع در مدهای حمل و نقلی						بررسی نده و تحلیل فرم های
		تأمین نیازهای درمانی در محیط						بررسی نده و تحلیل فرم های
		میزان تحرک پذیری در فضاهای شهری						بررسی نده و تحلیل فرم های
		سوزندگی فضای در فضاهای شهری						بررسی نده و تحلیل فرم های
		میزان استفاده از پوشش گیاهی (سبزبگی)						بررسی نده و تحلیل فرم های
		وجود فضاهای چادب برای کودکان						بررسی نده و تحلیل فرم های
فضایی	زیستنگی فضایی	میزان وجود فضاهای مکت و پانوق ها محلی						بررسی نده و تحلیل فرم های
		وجود حیات شبانه در فضاهای شهری						بررسی نده و تحلیل فرم های
		میزان توانایی فضاهای شهری و سلسله مراتب آن						بررسی نده و تحلیل فرم های
		میزان حرکت در فضاهای شهری						بررسی نده و تحلیل فرم های
		توجه به مسیر باد و خورشید در فضاهای شهری						بررسی نده و تحلیل فرم های
		میزان زمان حضور در فضا (ماندگاری)						بررسی نده و تحلیل فرم های
		وجود خاطره های جمعی و زمان حضور در فضا						بررسی نده و تحلیل فرم های
معنایی	آسایش معنایی	توجه به مسیر باد و خورشید در فضاهای شهری						بررسی نده و تحلیل فرم های
		میزان زمان حضور در فضا (ماندگاری)						بررسی نده و تحلیل فرم های
		وجود خاطره های جمعی و زمان حضور در فضا						بررسی نده و تحلیل فرم های
		توجه به مسیر باد و خورشید در فضاهای شهری						بررسی نده و تحلیل فرم های
		میزان زمان حضور در فضا (ماندگاری)						بررسی نده و تحلیل فرم های
		وجود خاطره های جمعی و زمان حضور در فضا						بررسی نده و تحلیل فرم های
		توجه به مسیر باد و خورشید در فضاهای شهری						بررسی نده و تحلیل فرم های

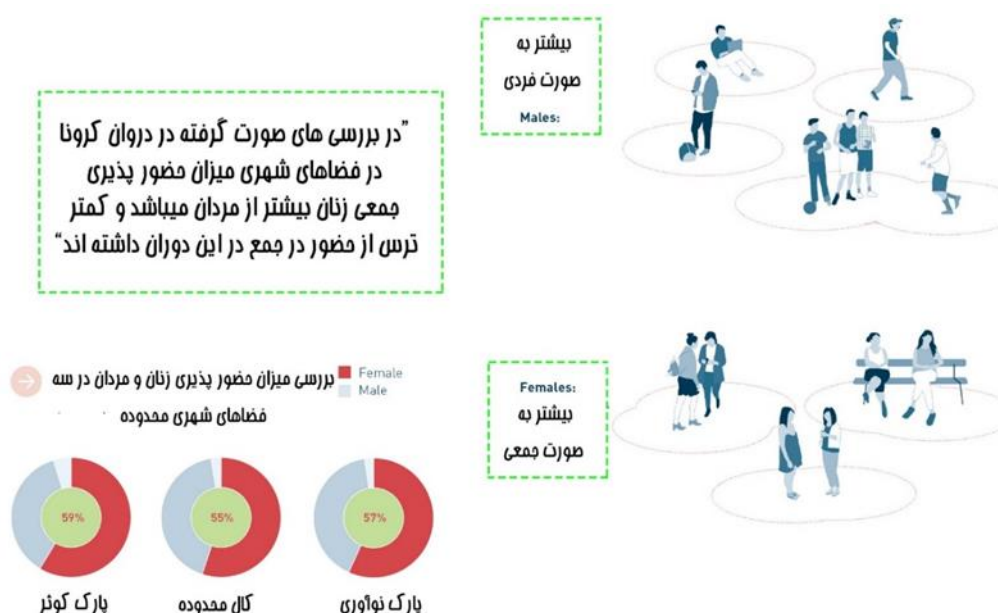
نمودار ۵- بررسی مولفه های اجتماعی در دوران کرونا در فضاهای شهری محدوده (ماخذ: نگارندگان)

شکل ۱۱- جمع بندی بررسی میزان تغییر مخاطب فضاهای شهری محدوده بعد از کرونا (ماخذ: نگارندگان)

۱-۷- راهکارهای پیشنهادی

یکی از مهم ترین راهکارها در جهت ارتقای تعاملات اجتماعی در فضاهای شهری دوران کرونا و پسا کرونا توجه به سبک زندگی جدید و استفاده از مولفه های تاثیرگذار در رویکرد شهر نرم میباشد با توجه به بررسی های صورت گرفته مهم ترین مولفه ها شامل انعطاف پذیری محیطی، تنوع فضایی، توجه به بعد معنایی و ... میباشد ترتیب اولویت بندی این معیارها در آزمون های مختلف در پژوهش بیان شده است که از اهمیت بیشتر به کمتر اولویت بندی شده است.

شکل ۱۲- جمع بندی و ارائه راهکار بر اساس پژوهش صورت گرفته بر روی محیط (ماخذ:نگارندگان)

منابع

۱. ایرج عادل، (۱۳۹۹)، «پیامدهای کرونا بر شهر و شهرسازی آینده»، جلد دوم، پژوهش گاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی، جهاد دانشگاهی، دوره ۳.
۲. عربانی محمد حسین، باور سیروس، (۱۳۹۹)، «چگونگی محیط معماری و شهرسازی در مقابله با همه گیری کرونا»، دوره سوم، شماره سوم، معماری شناسی.
3. Sim, D.A. Gehl, J.E., (2019). Soft City: Building Density for Everyday Life Paperback, Island Press.
4. Gehl, J.E., (2022). ublic Space & Public Life during COVID.
5. Florida, R., (2021). We'll Need To Reopen Our Cities. But Not Without Making Changes First.
6. søholt, H., (2021). Public space and public life are more important than ever
7. Bada, Y.; Farhi, A., (2009). Experiencing Urban Spaces: Isovists Properties and Spatial Use of Plazas. Courr. Du Savoir, 101-112.
8. AbuGhazze, T.M., (2016). Reclaiming Public Spaces in Space: The Ecology of Neighborhood Open the Town of Abu4Nuseir. Jordan Landsc. Urban. Plan., 36, 16.
9. Kayden, J.S., (2020). Privately Owned Public Space: The New York City Experience; John Wiley & Sons: Hoboken, NJ, USA.
10. Ranabhat, C.L.; Jakovljevic, M.M.; Kim, C.-B., (2021). COVID-19 Pandemic: An Opportunity for Universal Health Coverage? Front. PublicHealth: 9, 1057.
11. Cetron, M.; Simone, P., (2004). Battling 21st-Century Scourges with a 14th-Century Toolbox. Emerg. Infect. Dis., 10, 2053.
12. Tognotti, E., (2019). Lessons from the History of Quarantine, from Plague to Influenza A. Emerg. Infect. Dis., 19, 254.
13. Tognotti, E., (2015). Lessons from the History of Quarantine, from Plague to Influenza A. Emerg. Infect. Dis., 19, 254.
14. Salama, A.M., (2020) Coronavirus Questions That Will Not Go Away: Interrogating Urban and Socio-Spatial Implications of COVID-19 Measures. Emerald Open Res.
15. Bereitschaft, B.; Scheller, D., (2022). How Might the COVID-19 Pandemic Affect 21st Century Urban Design, Planning, and Development, Urban. Sci., 4, 56.
16. Iranmanesh, A.; Alpar Atun, R., (2021). Reading the Changing Dynamic of Urban Social Distances during the COVID-19 Pandemic via, Twitter. Eur. Soc. 23, S872-S886.
17. Koh, D., (2020) Migrant Workers and COVID-19. Occup. Environ. Med., 77, 63.

ارائه فرایند طراحی شهری راهبردی به منظور بازآفرینی گذرهای تاریخی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۱۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۳/۱۶

کد مقاله: ۵۶۳۳۱

کیمیا حق نگهدار^{۱*}، علیرضا صادقی^۲

چکیده

ساختار تاریخی هر شهر ایرانی سندی سه بعدی از سیر تحول تاریخ سیاسی، اجتماعی و فرهنگی آن می باشد. این ساختار که بر شبکه ای هم پیوند از گذرهای تاریخی استوار گشته، به مثابه منبعی غنی از هویت و اصالت به شمار می رود، میبایست در شرایطی درخور، مورد حفاظت و استفاده قرار گیرد تا استفاده نسل های آتی از آن با محدودیتی مواجه نگردد. در این راستا، می توان با بهره مندی از پتانسیل های کالبدی موجود در آن به بازآفرینی شبکه ای پیاده راهی در میانه آن اقدام کرد. این اقدام ضمن رونق بخشی به تک فضاهای موجود در ساختار تاریخی و ارتقا کیفیت کالبدی آن، نشانی از روزگاران توسعه پارادایم های مرتبط با پیاده مداری بر آن نگاشته و به نسل های پس از خود تقدیم می کند. بدین ترتیب در این نوشتار کوشش بر آن بوده است تا در قالب پژوهشی توصیفی-تحلیلی، ضمن مروری بر اهداف و راهبردهای بازآفرینی، به تبیین جایگاه منحصر بفرد گذرهای تاریخی و پتانسیل های کالبدی آن پرداخته شود. در انتها نیز فرآیندی راهبردی به منظور بازآفرینی شبکه گذرهای تاریخی ارائه گردیده است که ضمن در نظر داشتن یکپارچه کلیه مولفه های موثر در روند فرآیند، انعطاف پذیری لازم جهت انطباق با ویژگی های کالبدی و غیر کالبدی ساختار هر یک از شهرهای ایرانی را داراست.

واژگان کلیدی: فرآیند طراحی شهری راهبردی، بازآفرینی، گذر.

۱- دانشجوی طراحی شهری دانشکده هنر و معماری، دانشگاه شیراز، ایران. (نویسنده مسئول) kimia_h_teh@yahoo.com

۲- دانشیار دانشکده هنر و معماری، دانشگاه شیراز، ایران

طراحی شهری به عنوان رشته‌ای دانشگاهی، به تدریج در نیمه دوم قرن بیستم به وجود آمد که به منزله نقد وضعیت معاصر شهری و پاسخی به شکست آشکار حرفه‌های مرتبط با ایجاد محیط مصنوع جهت رسیدن به مکان‌های با "کیفیت" بود. به ویژه با این هدف پدید آمد که چگونه می‌توان مداخله‌های متعددی را برای عملکرد بیشتر مجموع اجزای سازنده آن‌ها بهتر هماهنگ کرد. (کرمونا، ۲۰۰۹: ۴) بنابراین جهت حصول اطمینان از تحقق مطلوب اهداف مورد نظر از یک اقدام در عرصه شهر، لازم است اقدامات مربوطه در چهارچوب یک فرآیند سازمان‌دهی و به اجرا درآیند. طراحی شهری مانند معماری و برنامه‌ریزی، نشان‌دهنده یک روند و همچنین شامل مجموعه‌ای از محصولات است. طراحی شهری مانند یک فرایند در جریان است که مدت‌ها قبل از اینکه برنامه توسعه ایجاد شود و مدت‌ها پس از اتمام آن، ادامه می‌یابد. (همان: ۳۶) بنا بر تعریفی از علی مدنی‌پور (۱۹۹۷)، طراحی شهری فرآیندی است که فرآورده‌اش در وهله اول مجموعه‌ای از ایده‌ها، سیاست‌ها و تصویرهاست، و به محض آنکه به اجرا درآید، همه این‌ها تبدیل به بخشی جدید یا تغییر یافته از یک فضای شهری می‌شوند. (Madanipour, 1997)

از سوی دیگر، کاملاً آشکار است که شرط موفقیت هر اقدام توسعه‌ای، درآمذا بودن آن است. سطح درآمذایی باید به گونه‌ای باشد که گذران زندگی و سرمایه‌گذاری برای تضمین رشد اقتصادی و هزینه کردن برای مقولاتی نظیر نگهداری و تعمیرات تاسیسات، بهبود تاسیسات، به‌کارگیری تکنولوژی جدید و انجام اقداماتی برای نوآوری و دوام آوردن در بازار رقابتی امکان‌پذیر است. (فاضلی، ۱۴۰۰: ۴۵) در یکی دو دهه اخیر، گردشگری شهری به یکی از اصلی‌ترین مصادیق فعالیت فرهنگی و اقتصادی در شهرها بدل گشته، و در وضعیت امروز نوعی "تجارت" به‌شمار می‌رود. بدین ترتیب، شهر به مکانی تبدیل می‌گردد که در آن آمیزه‌ای از فرهنگ و اقتصاد سر بر می‌آورد، و نمو و گسترش می‌یابد. همپای این تحول، و بر پایه "مصرف فرهنگ" در شهر، محیط کالبدی شهرها ارزش دوباره می‌یابد، و حفاظت تاریخی معنادار می‌شود. (لطفی، ۱۳۹۱: ۱۶۰) حفاظت شامل حفظ و احیای سرمایه و دارایی‌های فرهنگی، تاریخی و معماری مکان می‌شود. همچنین در جهت احیای بافت اجتماعی محلات و تجدید حیات اقتصادی جوامع محلی که نیروی حیاتی هر ناحیه تاریخی است گام برمیدارد. (کالتروپ، ۲۰۱۱: ۹۰-۹۱) هدف از این اقدامات در بافت‌های تاریخی، حفظ ساختار و عملکرد آثار و ابنیه، در عین تجهیز آنان برای تامین و انطباق با نیازهای جامعه‌ای امروزی است.

امروزه به سبب فرآیند "جهانی‌شدن"، که با سرعتی روزافزون در سراسر جهان در حال انتشار است؛ نیازهای اجتماعی-اقتصادی و به دنبال آن روند شهرنشینی با تغییراتی بنیادین مواجه شده و ضمن در پیش گرفتن مفاهیمی چون "یکسان‌سازی" و "گسترش شهرها" و ... در عرصه طراحی ابنیه و شهرها، رونق زندگی از این بافت ارزشمند روی برگردانده است. کالتروپ (۲۰۱۱) بر این باور است که در عصر مدرنیسم، استانداردسازی به‌عنوان مکمل تخصص‌گرایی به سرعت منجر به یکسان‌سازی جوامع محلی شد که حرکتی بی‌بصیرت و بدون توجه به تاریخ و زوال بسیاری از سامانه‌های بوم‌شناختی به‌شمار می‌رفت. "اندیشه یکسان‌سازی" سبب از بین رفتن و نابودی کیفیت‌های خاص و منحصر‌بفرد مکان و جامعه محلی شد. (همان: ۸۵-۸۶)

بافت تاریخی هر شهر به جهت ارزش‌های کالبدی و معنوی نهفته در آن که ریشه و بنیانی متعلق به پیش از تفکرات محدود و مشخص "مدرنیسم" دارد؛ دارای خصوصیات و ساختاری یگانه و متعلق به خویش است. منحصر‌بفرد بودن و به دنبال آن هویت‌مندی این ساختار، برای گردشگران خارجی به مثابه پدیده‌ای متفاوت و نوین، و برای گردشگران داخلی در قالب پهنا‌ای برای مرور خاطرات پدیدار شده و نهایتاً به‌عنوان منبعی جاذب گردشگر برای شهرهای دارای تاریخ سرشار به‌شمار می‌رود. بدین‌ترتیب می‌توان اظهار داشت که با پیگیری مجموعه اقداماتی پیرامون احیا و حفاظت از این منبع هویتی، می‌تواند به منبعی درآمدی پایدار برای شهر بدل گردد. بنا بر گفته بحرینی و همکارانش (۱۳۹۳)، عوامل و اقدامات مختلفی در شهر بر اقتصاد تاثیر می‌گذارند. برخی دیدگاه‌های اقتصادی این نهضت عبارتند از: احیای بافت‌های کهن شهری، و انطباق آن با کاربری‌های جدید؛ استفاده از همه فنونی که فناوری و مواد و مصالح جدید در اختیار می‌گذارند و عملکردگرایی. افرادی چون راب‌کریر و فرانسیس تیبالدز، بر حفظ و احیای بافت‌های کهن تاکید می‌کنند؛ زیرا به اعتقاد این گروه، این بافت‌ها علاوه بر ارزش فرهنگی و معنوی، می‌توانند ارزش اقتصادی نیز داشته باشند و استفاده از آن‌ها مقرون به‌صرفه‌تر از توسعه‌های ناموزون شهری و احداث معابر جدید است. (بحرینی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۸۵)

بیل هیلیر (۱۹۹۶) معتقد است، بیشترین کارکرد فضای شهری، حرکت است. بیشترین حرکت از طریق حرکت به وجود می‌آید، که خود ناشی از امکان‌هایی است که شبکه برای اتصال مسیرها و نقاط مختلف به یکدیگر در اختیار خطوط حرکتی قرار می‌دهد. حتی غیررسمی‌ترین فضاها نیز با حرکت ارتباط دارند. شبکه شهری و اثری که از این طریق روی اقتصاد در حال حرکت می‌گذارد، منبع اصلی تولید عملکردهای مختلف است و به شهر حیات می‌بخشد. (Hillier, 1996) ساختار شهرهای تاریخی ایرانی اسلامی را نیز شبکه‌ای منسجم از معابر تشکیل داده‌اند که علاوه بر اتصال مکان‌های شهری به یکدیگر، وظیفه هدایت پیاده از دروازه شهر به مرکز و عناصر شاخص شهر، و همچنین از محله‌ای به محله دیگر را بر عهده داشته‌اند.

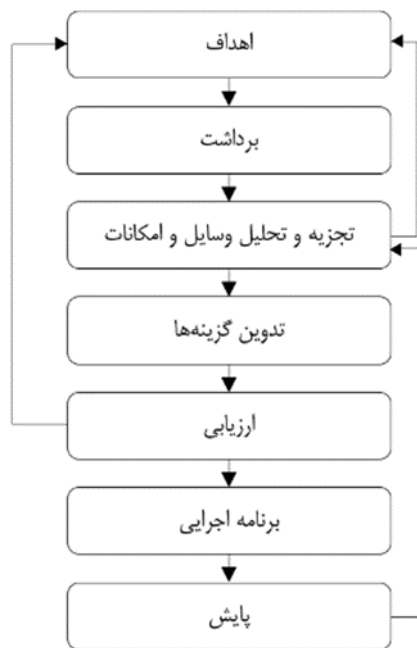
بنابر آنچه گفته شد در این نوشتار بر آنیم تا در قالب پژوهشی توصیفی-تحلیلی، ضمن مروری بر ادبیات نظری موجود، به تدوین فرآیند طراحی شهری جامعی جهت بازآفرینی گذرهای بافت تاریخی شهرهای ایرانی بپردازیم. این شبکه منسجم و بهم پیوسته شهری، که در روزگاری به مثابه شبکه خون‌رسانی بدن، وظیفه انتقال و جابجایی جمعیت در اندام‌واره یکپارچه شهر را ایفا

می‌کرده است؛ امروزه با اقداماتی از جنس احیا و بازآفرینی، جانی دوباره یافته و با جذب گردشگران ایرانی و خارجی، می‌تواند به‌عنوان قلب اقتصادی شهرهای غنی ایرانی اسلامی عمل کند.

۲- مبانی نظری

در بررسی ادبیات موجود، هر یک از مفاهیم پایه‌ای مبانی نظری پژوهش بر اساس دیدگاه‌ها و نظریات اندیشمندان مختلف در حوزه شهرسازی مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

۲-۱- فرایند طراحی شهری راهبردی

تصویر ۱- فرآیند طراحی شهری راهبردی.
(ماخذ: گلکار، ۱۳۹۰)

طراحی شهری با موضوع تغییر محیط طبیعی درگیر است و در پی آن است که کیفیت محیط مصنوع را ارتقا دهد. لذا طراحی شهری که به‌طور گسترده با محیط مصنوع سروکار دارد، نیازمند برخورد عقلایی با محیط طبیعی است. (شیعه و همکاران، ۱۳۹۴) دانش طراحی شهری، همانند کلیه دانش‌های محیطی، ارائه هرگونه طرح و راه‌حل را منوط به تشخیص مسئله می‌داند. به همین دلیل تدبیر راه‌حل وابسته به فرآیندی است که طی آن باید سلسله‌مراتبی از اقدامات انجام گیرد تا دستیابی به راه‌حل میسر گردد. (ذکاوت، ۱۳۸۱) بنابر گفته علی‌کائی و امین‌زاده گوه‌ریزی (۱۳۹۷)، طراحی شهری همواره به مثابه پدیده‌ای زنده و پویا، سیر شگرفی از دگرگونی، تکامل و الگوهای متفاوت را تجربه، و گستره وسیعی از ایده‌ها در مورد ماهیت طراحی شهری، ابعاد و مولفه‌های اساسی حاکم بر آن مطرح نموده است. بنا به عقیده آنان، این پدیده از آغاز ظهور خود در اواخر دهه ۶۰ میلادی، تا به امروز به ترتیب در قالب رهیافت‌های حل مساله عقلانی، راهبردی و ارتباطی در میدان هدایت و کنترل توسعه شهرها به ایفای نقش پرداخته است. (علی‌کائی و امین‌زاده گوه‌ریزی، ۱۳۹۷) رهیافت راهبردی با تجربه افول در دهه ۸۰ میلادی، از دهه ۹۰ با کسب تجربه از اشتباهات گذشته دوباره رونق یافته و نویدی جهت پاسخگویی به مشکلات برنامه‌ریزی و طراحی شهری در ارتباط با مسائلی چون نظام سلسله‌مراتبی و انعطاف‌پذیری طرح و برنامه‌ها، هماهنگی بین سازمانی، اجرایی بودن، مشارکت مردمی و توسعه پایدار می‌دهد. (علی‌کائی و امین‌زاده گوه‌ریزی، ۱۴۰۰)

دیدگاه راهبردی، فرآیندی چرخه‌ای و مداوم است که با مسائل، نیازها و اولویت‌های طراحی به تعیین اهداف و انتخاب عرصه‌های تصمیم‌گیری می‌پردازد. برنامه‌ریزی راهبردی، رویکردی نوین از برنامه‌ریزی است که شیوه نظام یافته‌ای برای اخذ تصمیم‌ها و اجرای فعالیت‌ها در خصوص شکل‌دهی و رهنمود هر سیستم، کارکرد و شناخت علل آن است. (حسن‌زاده و سلطان‌زاده، ۱۳۹۵) این دیدگاه که در آن عمل تصمیم‌گیری، بیش از هر چیز به منظور ارتقای "اثربخشی" صورت می‌پذیرد؛ معتقد به فرایند چانه‌زنی میان ذینفعان و تعامل میان عقلانیت و قدرت است (عقلانیت راهبردی)؛ محصول خروجی آن بیش از اینکه به صورت یک نقشه ثابت تجلی یابد، در قالب سندی متشکل از مجموعه‌ای از اهداف و سیاست‌های راهنماست؛ و نهایتاً بخشی از یک نظام هدایت و کنترل است. (گلکار، ۱۳۹۰) پس به‌طور خلاصه می‌توان گفت فرآیند طراحی شهری راهبردی، فرایندی یکپارچه و برگشت‌پذیر است که تعیین اهداف آن بر مبنای ارزیابی زمینه موجود و متناسب با نیازهای آن صورت می‌پذیرد. در ادامه نیز باتوجه به ویژگی‌ها و ملزومات هدف و زمینه به ترتیب، سایر مراحل برداشت، تحلیل، ارائه گزینه‌ها، ارزیابی و برنامه‌های اجرایی پیگیری می‌شوند. در نهایت نیز صحت و کیفیت طرح مورد پایش قرار خواهد گرفت تا توانمندی طرح پیشنهادی در رفع نیاز اولیه مورد ارزیابی قرار گیرد. با نظر به اینکه این فرآیند با تعیین هدف بر حسب نیاز، آغاز شده و احتمال خطا در شناسایی نیازهای اساسی محدوده برآورد می‌شود؛ پس از تجزیه و تحلیل امکان بازنگری در هدف اولیه تعیین شده وجود دارد. همچنین در پایان نیز در صورت اثبات ناکارآمدی طرح پیشنهادی در تحقق هدف مورد نظر، بازنگری در فرآیند تحلیل و اجرای طرح ضروری می‌نماید.

یکپارچگی و برگشت‌پذیری این رهیافت، انعطاف‌پذیری و اثربخشی آن را افزایش داده و همچنین امکان تعریف آن در سطوح مختلف برنامه‌ریزی را فراهم می‌آورد. چرا که مکان‌های پایدار مکان‌هایی هستند که در تمام مقیاس‌های توسعه، روندهای مداوم انطباق‌پذیری و تغییر به صورت یکپارچه و برای دستیابی به هدف محیط مصنوع باکیفیت بهتر به کار گرفته می‌شود. (کرمونا،

۲۰۰۹: ۳۷) ارائه چهارچوبی چندسطحی از تصمیم‌گیری، علاوه بر تدوین اهداف واقع‌گرایانه و مبتنی بر شرایط بستر، امکان انتقال بخشی از وظایف مربوط به تصمیم‌گیری به نهادهای محلی را فراهم آورده و زمینه را برای تحقق مفاهیم مشارکتی و توجه به خواست کنشگران سطوح پایین قدرت فراهم می‌آورد. (علی‌کائی و امین‌زاده گوه‌رریزی، ۱۳۹۷)

بنابر آنچه گفته شد، هر بافت تاریخی دارای ویژگی‌های منحصر‌بفردی است که آن را از سایر بافت‌ها متمایز است. بنابراین می‌توان اظهار داشت هر بافت تاریخی دارای ویژگی‌ها، نیازها، مسائل و پتانسیل‌های منحصر‌بفردی است که فرآیند احیا و بازآفرینی آن را از سایرین متمایز می‌سازد. بدین ترتیب انتخاب رهیافتی انعطاف‌پذیر، مانند فرآیند طراحی شهری راهبردی، برای پیگیری فرآیند دوباره آفرینی آن مناسب به نظر می‌رسد.

۲-۲- بازآفرینی

"بازآفرینی شهری" را می‌باید تاثیرگذارترین رویکرد معاصر در حوزه "مرمت و حفاظت شهری" به‌شمار آورد. یکی از مهمترین دلایل این امر، ظرفیت بالای این رویکرد در پرداختن به ابعاد متنوعی از واقعیت شهر است. "بازآفرینی شهری" رویکردی شناخته‌شده به‌شمار می‌رود که در دو سطح راهبردی و اجرایی کارآمد ظاهر شده است. (لطفی، ۱۳۹۱: ۱۰۳) بازآفرینی فرآیندی است که به خلق فضاهای شهری جدید با حفظ ویژگی‌های اصیل فضایی (کالبدی-فعالیتی) و هویتی جدید منجر می‌گردد. بازآفرینی فرآیندی جامع و یکپارچه است که از مجموعه اقداماتی برای حل مسائل شهری تشکیل شده و در جهت بهبود دائمی شرایط اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیست‌محیطی به کار گرفته می‌شود؛ تا روند رشد شهرها را در چهارچوب توسعه پایدار شهری هدایت و کنترل نماید.

از سوی دیگر، کلانشهرها بیش از بقیه نیازمند آن هستند که کانون ثبات سیاسی و اجتماعی باشند و در عین حال در رقابتی بین‌المللی برای جذب سرمایه، نیروی انسانی، توریست و دیگر منابع نیز وارد شوند. (فاضلی، ۱۴۰۰: ۵۶) اصلی‌ترین وظیفه‌ای که بر عهده مرمت و حفاظت شهری در این دوران گذارده می‌شود تا به خدمت چنین صنعتی درآید؛ سروشکل دادن به مجموعه‌هایی است که بتوانند "کاتالوگی" زیبا و فریبنده را پر کند و گردشگر بیشتری را به سوی شهرهای خاص جلب نماید. رقابت دائمی که از این رهگذر به‌وجود می‌آید، شهرها را مجبور به ایجاد انواع "اصالت‌ها" و "هویت‌ها" برای خود می‌کند، و شهرسازی می‌باید به این ادعاها جنبه عینی و کالبدی ببخشد. (لطفی، ۱۳۹۱: ۱۶۱-۱۶۲) بدین ترتیب، شهرنشینی سنتی، دیگر تنها، مکان شهر مرکزی، محله تاریخی، یک مرکز شهر یا مرحله‌ای که از آن گذر کرده‌ایم نخواهد بود؛ بلکه سکوی تحولی است برای بسیاری از نیازهایمان و اکنون در این برهه از تاریخ، شهرنشینی سنتی اساس شکل‌دهی به آینده پایدار محسوب می‌شود. (کالتروپ، ۲۰۱۱: ۴)

برندینگ شهری به معنای دستیابی به مزیت رقابتی، از طریق افزایش سرمایه‌گذاری داخلی و گردشگری، و همچنین به‌عنوان وسیله‌ای برای دستیابی به توسعه اجتماعی، تقویت هویت ملی، آشنایی شهروندان با شهر خود و فعال کردن تمام نیروهای اجتماعی برای جلوگیری از محرومیت‌های اجتماعی و ناآرامی‌ها می‌باشد. (ریچاردز و پالمر، ۲۰۱۰: ۲۵۰) پس می‌توان نتیجه گرفت، با احیای ساختارهای تاریخی علاوه بر دستیابی به کیفیت کالبدی منحصر‌بفرد و متمایز، از آسیب‌های اجتماعی که در دل این بافت کهن به مثابه غده‌ای بدخیم در حال رشد و پیش‌روی است جلوگیری می‌گردد. بهبود شرایط کالبدی و اجتماعی زمینه مناسبی برای بهره‌وری اقتصادی از منبع فرهنگی-هویتی منحصر‌بفرد احیا شده را فراهم می‌آورد. بدین ترتیب شهر باصالت ایرانی می‌تواند میزبان شمار بالای گردشگرانی باشد که به تماشای هنر و فرهنگ ایرانی آمده و به حرکت چرخ اقتصاد آن کمک می‌کنند. اما پشتیبانی از تمایز محلی به عنوان یک هدف، شدیداً به نظارتی دقیق نیاز دارد. زیرا حفاظت از بافت ساخته شده فرایندی است که با مدیریت و نگهداری در گذر زمان، به تحقق نیازهای انسانی مرتبط است. زیرا ادراکات از محل به شدت به صحنه آشنا و محبوب محلی وابسته است و با برگشت‌پذیری ارتباط دارد. چرا که تمایز به صورت اجتناب‌ناپذیری نیازمند آن است که دارایی‌های ساخته شده و طبیعی در بلندمدت ارزشمند باشند. (کرمونا، ۲۰۰۹: ۵۱)

علاوه بر آنچه گفته شد، هزینه حفاظت از یک وات انرژی، همواره مقرون به صرفه‌تر از یک وات انرژی نو تولید شده است. "حفاظت" در طراحی شهری علاوه بر تاکید بر انرژی، کربن و محیط‌زیست، بر ترمیم و حفاظت از فرهنگ، تاریخ و همچنین اکوسیستم‌ها و منابع نیز تاکید دارد. حفاظت از بناهای تاریخی، ادارات، محله‌ها و فرهنگ‌ها همانند حفاظت از بنیان‌های بوم‌شناختی شهر برای سرزندگی و پویایی زندگی شهری، حیاتی و مهم می‌باش. (کالتروپ، ۲۰۱۱: ۲۰) استفاده مجدد، جایگزینی برای تخریب و جایگزینی ساختمان‌هاست، چرا که انرژی و ضایعات کمتری را به دنبال دارد. همچنین با احیای نشانه‌های آشنا و القای زندگی جدید بدان، منافع اجتماعی نیز فراهم می‌آورد. بخشیدن زندگی جدید به بناهای میراثی، منافع محیطی و اجتماعی جامعه را تضمین کرده و به حفاظت از میراث ملی کمک می‌کند. همچنین امروزه ویرانه‌های بناهای تاریخی به‌عنوان زباله‌هایی زیست‌محیطی به شمار می‌روند که حاوی هویت محلی، میراث فرهنگی و ارزش‌های اجتماعی-اقتصادی هستند. (Misırlısoy & Günçe, 2016) بنابراین بازآفرینی شهری علاوه بر مزیت‌های کالبدی، اجتماعی و اقتصادی به نوعی صرفه‌جویی در هزینه‌های زیست‌محیطی به شمار رفته و به روایی پایداری رنگ تحقق می‌بخشد. (جدول ۱)

جدول ۱- اهداف و راهبردهای بازآفرینی در ابعاد مختلف شهری (ماخذ: نگارنده)

زمینه	هدف	راهبرد
اقتصادی	پویایی اقتصادی	- استفاده از نیروی کار محلی در رونق و اداره مراکز گردشگری - جذب سرمایه‌گذاری خصوصی و عمومی - ایجاد اشتغال با اتکا بر مزیت‌های محلی
اجتماعی فرهنگی	تقویت حیات اجتماعی	- بسترسازی برای نظارت اجتماعی و ارتقا امنیت - توسعه کاربری‌های گذران اوقات فراغت - بسترسازی برای جلب مشارکت مردمی - بسترسازی برای افزایش تعاملات مدنی و اجتماعی
	احیای هویت فرهنگی	- توسعه زمینه‌های فرهنگی در بافت - احیا و معاصرسازی هنجارهای رفتاری کهن - احیا و معاصرسازی ارزش‌های کالبدی کهن - معرفی ارزش‌های تاریخی-فرهنگی به گردشگران
کالبدی	ارتقا کیفیت محیطی و زیستی	- ارتقای میراث معماری در هسته تاریخی و گردشگری شهر - معاصرسازی عملکردها مطابق با الزامات زمانه - استفاده مجدد از فضاهای دارای ظرفیت توسعه - اختلاط کاربری و تنوع فعالیتی - پیاده‌مداری و کاهش وابستگی به اتومبیل - تداوم سازمان فضایی کهن در شکل معاصر
زیست محیطی	توسعه پایدار و ارتقا توسعه زیست محیطی متوازن	- توسعه زیرساخت‌های زیست محیطی و بهداشتی - کاهش هدر رفت انرژی در تمام مراحل ساخت و بهره‌برداری - مبارزه با آلودگی‌های محیطی - جلوگیری از پیامدهای تخریب بی‌رویه ابنیه و متروک شدن بافت‌های قابل سکونت

۲-۳- گذر

سازمان کالبدی شهرهای ایرانی، براساس پیوند فضایی میان مجموعه عناصر مرکز شهر و مراکز محلات به وسیله رشته فضاها و عناصر ارتباط دهنده یا گذرهای اصلی شکل گرفته‌است. سازوکاری بافت‌های تاریخی نیز به نحوی است که سبب می‌شود هر گذر عاملی باشد برای ایجاد تصویری مشخص از هر محله یا زیربخش از بافت شهر تاریخی. (شعله، ۱۳۹۸) اصلی‌ترین ویژگی گذرهای شهری، ایجاد پیوستگی و سلسله مراتب فضایی می‌باشد. از سویی دیگر، گذر تنها وسیله ارتباط کالبدی نیست؛ بلکه سبب ارتباط فکری و ذهنی فرد نیز می‌شود. یک گذر شهری فعال می‌تواند یک پتانسیل شهری قلمداد شود؛ چرا که توانایی جاری ساختن زندگی و هیاهوی شهری در مکان‌ها را دارد و می‌تواند سبب رونق مکان‌های متصل به آن گردد. (پیراویلیا و سهیلی، ۱۳۹۶) اهمیت گذر در یک ساختار شهری تا آنجاست که به بیان کالتروپ (۲۰۱۱)، حتی مکان‌های شهری با طراحی خوب بدون داشتن ارتباط درست ممکن است که متروک بمانند. (کالتروپ، ۲۰۱۱: ۱۱۳)

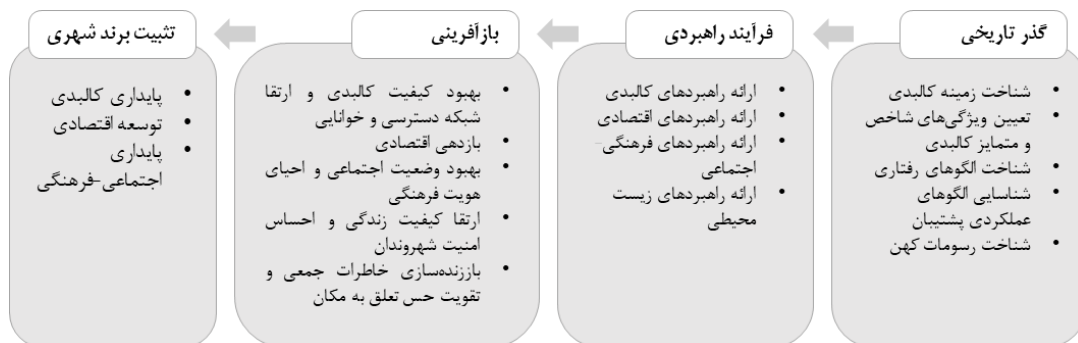
فضاهای خطی موفق، موقعیت معناداری در شبکه راه‌های یک شهر به دست می‌آورند. چنین مسیری با اتصال دادن مکان‌های مهم به یکدیگر، ما را به سایت‌های مهمی هدایت می‌کند و به این ترتیب حتی می‌تواند به قطبی برای جذب فعالیت‌های شهری تبدیل شود. اگر مسیر از داستان یا تاریخچه‌ای برخوردار باشد، غنی‌تر و پرمحتواتر می‌شود. (کرمونا و تیزدل، ۲۰۰۷: ۳۰۹) همچنین، طراحی‌های سنتی ایرانی بر مبنای کثرت‌گرایی شکل گرفته است. به ویژه در موضوع طراحی فضاها و بدنه‌های شهری، بر تنوع و تکثر تاکید بسیار صورت گرفته است. از جمله این موارد می‌توان به ایجاد تباین در معابر و فضاهای شهری، با سرپوشیده و یا سرباز نمودن آن‌ها و بازی با نور و سایه اشاره نمود. با این ترکیب، دسته‌ای از نور در تاریکی نفوذ می‌کند، امواجی از سرما و گرما ایجاد می‌شود. صدای پای هر فرد منعکس شده و در فضا می‌پیچد، که همه این‌ها از نظر زیبایی‌شناسی، بسیار ارزشمند هستند. (بحرینی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۸۱) بنابراین، شبکه گذرهای تاریخی شهر ایرانی، دربر دارنده مجموعه‌ای غنی از اصول زیبایی‌شناسانه و تکنیک‌های سازگار با اقلیم است که فرد حاضر در فضا را به ادامه مسیر تشویق و ترغیب می‌کند. احیای این ساختار هویت‌مند علاوه بر رونق جریان حرکت پیاده در فضا و ارتقا سطح امنیت، منجر به بهبود دسترسی به مکان‌های کثیر موجود در دل بافت تاریخی شهرهای ایرانی شده و بدین طریق بر حضورپذیری تک‌فضاها نیز اثرگذار خواهد بود.

۲-۴- تدوین چهارچوب نظری

در بافت‌های تاریخی شهرهای ایرانی، پتانسیل‌های کالبدی ارزشمندی به صورت بالقوه وجود دارد. با توسعه شهر و پیدایش نیازهای جدید شهری، ساکنین اصیل، محل سکونت خود را ترک کرده و این ساختار ارزشمند تاریخی با پیچیدگی‌های کالبدی منحصر به خود؛ نقاط کور متعدد و به دور از نظارت عمومی را پدید آورده است. این امر موجب تبدیل آن به بستری برای وقوع جرم

و جنایت شده‌است. با نزول شدید کیفیت کالبدی و اجتماعی، ارزش زمین و ابنیه آن کاهش یافته و به محلی مناسب برای سکونت اقشار کم‌توان جامعه و مهاجران ناخوانده سرزمین بدل گشته‌است. برآیند این رخدادها، زمینه‌ساز شکل‌گیری شبکه‌ای در هم‌تنیده از گذرهای تاریخی با کیفیت نازل کالبدی را فراهم آورده است، که پتانسیل‌های منحصر بفرد کالبدی آن مورد استفاده سوء قرار گرفته و مشکلات عدیده روزافزونی را برای ساکنان و به دنبال آن کل شهر و مقامات شهری، به ارمغان آورده‌است.

با نگاهی دوباره به این منابع کالبدی ارزشمند و مرور الگوهای رفتاری تاریخی آن، با در نظر داشتن اصول و اهداف بازآفرینی می‌توان مداخلاتی متناسب با شرایط ویژه بافت تاریخی را در مجموعه انجام داد. در این صورت آثار سو حاضر در بافت کم‌رنگ شده و ضمن بهره‌مندی حداکثری از منابعی که این میراث تاریخی ارائه می‌کند؛ می‌توان به والاترین کیفیات محیطی دست پیدا کرد. تداوم این امر ضمن توسعه اقتصادی، دستوردهای متعالی‌تری را برای شهر به ارمغان خواهد آورد. برای نمونه می‌توان به تثبیت تصویر شهر در ذهن افراد در مقیاسی جهانی اشاره کرد که موجب تثبیت برند شهری و توسعه روزافزون آن می‌گردد. همچنین میراث تاریخی یک ملت از جمله منابع غنی هر تمدنی به شمار می‌رود. از سوی دیگر، بنا به تعریف پایداری، به منظور رعایت عدالت بین نسلی، انسان امروزی موظف به حفاظت از کلیه منابع محیطی به گونه‌ای است که محدودیتی در دسترسی نسل‌های آتی به‌وجود نیاید. بدین ترتیب، توسعه شهری باید به صورتی هدایت شود که ضمن دستیابی به شکوفایی اقتصادی و اجتماعی که از مزایای زندگی شهریست، از منابع زیست‌محیطی و تاریخی شهر حفاظتی درخور صورت پذیرد. این امر نیازمند نگاهی یکپارچه و در عین حال انعطاف‌پذیر می‌باشد. چرا که اثرگذاری مولفه‌های متعدد و متفاوت بر محصول نهایی طالب نگاهی یکپارچه و همه‌جانبه به این فرآیند است. از سوی دیگر، وجود تفاوت‌های فرهنگی، اجتماعی و کالبدی و... در بافت‌های تاریخی شهرهای ایرانی نیاز به فرآیندی انعطاف‌پذیر را به ضرورتی انکارناپذیر بدل می‌نماید. بنابراین پیگیری فرآیندی راهبردی به‌منظور بازآفرینی این ساختار درهم‌تنیده و پر رمز و راز متناسب به نظر می‌رسد.

تصویر ۲- مدل مفهومی روند دستیابی به برند شهری با به کارگیری فرآیندی راهبردی جهت بازآفرینی ساختارهای تاریخی

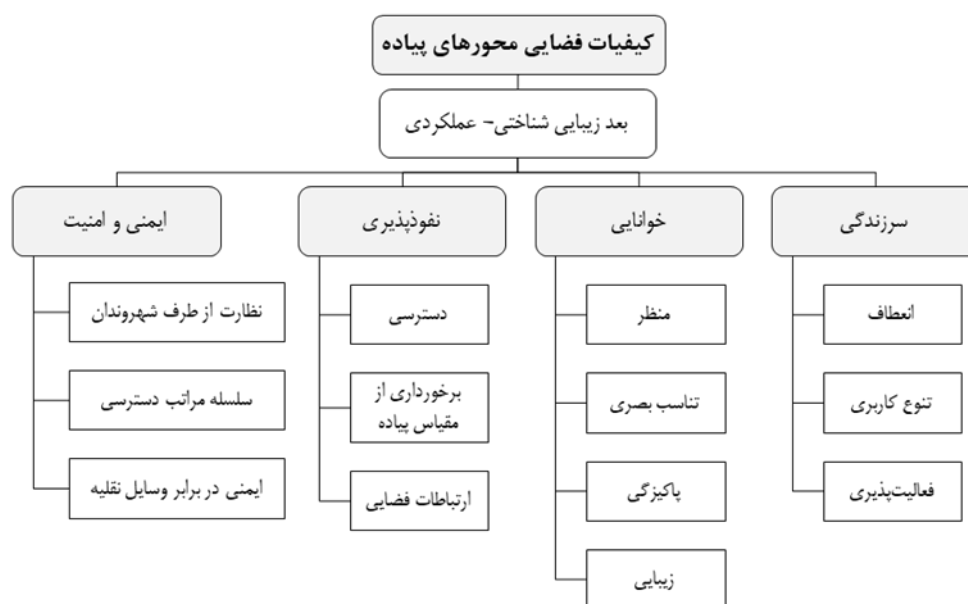
۳- تحلیل یافته‌ها

در بافت‌های تاریخی ایران به سبب شرایط عقیدتی و اقلیمی حاکم بر زمانه شکل‌گیری آن، جداره‌های معابر را ابنیه‌ای نسبتاً مرتفع و فاقد روزنه تشکیل داده‌اند. این ویژگی امروزه هزارتویی درهم‌تنیده را ساخته‌است که متروک ماندن بسیاری از بناها، نقاط کور و خارج از نظارت بسیاری را به ارمغان آورده‌است. امر مذکور علاوه بر کاهش امنیت و افزایش جرم و جنایت در محدوده، زوال کالبدی روزافزون مجموعه را پدید آورده‌است. تا جاییکه از دید عوام این میراث تاریخی به معضلی شهری بدل گشته و بسیاری خواستار رفع آن از طریق اقدامات جراحی‌گونه می‌باشند. از سوی دیگر بنا بر آنچه در بخش پیشین گفته شد؛ آنچه امروزه به معضل شهری بدل شده و همگان خواستار حل و فصل آن هستند، منبعی غنی از هنر و فرهنگ و هویتی ایران کهن به شمار می‌رود که در صورت نابودی، دیگر قادر به بازتولید آن نخواهیم بود. همچنین در صورت احیا و باززنده‌سازی می‌تواند به مثابه منبعی پایدار جهت توسعه اقتصادی و اجتماعی درآید. به همین منظور در این بخش ضمن مروری بر کیفیات لازم محیطی گذر پیاده، به تدوین فرآیندی راهبردی جهت بازآفرینی گذرهای تاریخی شهرهای ایرانی می‌پردازیم. شناسایی مولفه‌های موثر بر ارتقا کیفیت محیط گذر پیاده در دستیابی به نوعی از طراحی که تضمین‌کننده جریان پایدار حیات اجتماعی باشد، موثر خواهد بود. بدین ترتیب، شبکه گذرهای تاریخی می‌تواند به مثابه شبکه خون‌رسانی، جریان پیاده را در سراسر ارگان‌های این ساختار تاریخی هدایت کرده و جانی دوباره بدان ببخشد. اتخاذ فرآیندی راهبردی جهت بازآفرینی بافت‌های تاریخی امکان انعطاف‌پذیری فزاینده را در مواجهه با ویژگی‌ها و مسائل خاص هر ساختار تاریخی افزایش می‌دهد. در عین حال با دیدگاهی جامع، تمامی مولفه‌های موثر بر فرآیند و متأثر از آن را به صورت همزمان در نظر داشته و بستری برای اتخاذ بهترین تصمیم در هر مرحله را برای تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران پروژه فراهم می‌آورد.

۳-۱- شناسایی مولفه‌های تاثیرگذار بر کیفیات محیطی گذر پیاده

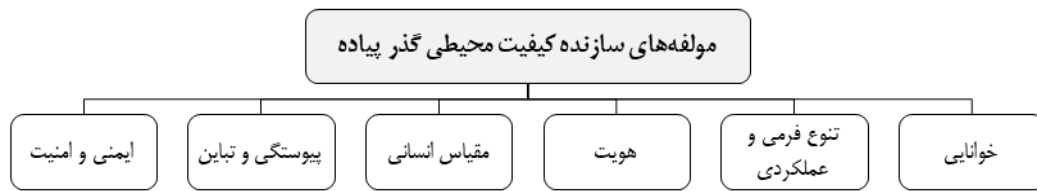
با واگذاری مسئولیت ارتقا کیفیت محیط زندگی انسانی به شهرسازان و به ویژه طراحان شهری، نظریه‌پردازان مختلف این رشته در رابطه با ویژگی‌های لازم یک فضای شهری فارغ از فرم آن، برای افزایش کیفیت محیطی و یا به عبارت دیگر موفق بودن آن نظرات مختلفی را مطرح کرده و مولفه‌های متفاوتی را برای آن برمی‌شمارند. کوین لینچ (۱۹۸۴)، با انتشار "تئوری شکل خوب شهر"، معیارهای سرزندگی، معنا، تناسب، دسترسی و نظارت و اختیار را به‌عنوان معیارهای لازم جهت تشکیل فرم شهری مطلوب معرفی کرده و در ادامه دو فوق معیار کارایی و عدالت را بدان می‌افزاید. بنتلی و همکاران (۱۹۸۴)، نفوذپذیری، تنوع، خوانایی، انعطاف‌پذیری، تناسبات بصری، غنای حسی و رنگ تعلق را از معیارهای دستیابی به محیط‌های پاسخده برشمرده و تعاریف هر یک را به تفصیل ارائه می‌کنند. راجر ترانسیک نیز توجه به پنج کیفیت حفظ تسلسل حرکت‌ها (ایجاد ارتباطات)، محصوریت، پیوستگی لبه‌ها، کنترل محورها و پرسپکتیوها و ممزوج نمودن فضاهای درون و بیرون را جهت فائق آمدن بر معضلات فضاهای گمشده شهری ضروری می‌داند. (گلکار، ۱۳۸۰) به بیانی دیگر می‌توان اظهار داشت، حضور افراد دیگر در فضا به‌عنوان عاملی محرک و تشویق‌کننده برای دعوت به محیط به شمار می‌رود. این درحالیست که حضور افراد در محیط علاوه بر تامین سرزندگی و پویایی محیطی، میزان نظارت بر فضا و در نتیجه امنیت آن را افزایش می‌دهد. در این راستا، از اختلاط عملکردی و فعالیتی به عنوان بهانه‌ای برای فراخوان افراد مختلف به محیط می‌توان بهره برد. همچنین با ایجاد فضاهای مکث منعطف و متنوع نیز می‌توان جمعیت جذب شده به فضا را در همان‌جا متوقف کرد.

آنچه از تعاریف فوق برمی‌آید نشان می‌دهد که یکی از اصلی‌ترین عوامل تعیین‌کننده کیفیت فضای شهری، دسترسی بدن است. این دسترسی که از طریق گذرها در ساختار کهن شهری و امروزه از طریق معابر شهری تامین می‌گردد، خود میبایست دربردارنده کیفیت‌هایی باشد تا بتواند عابر را از فضایی به فضای دیگر هدایت کند. بنا به عقیده کالتروپ (۲۰۱۱)، طراحی شهری به‌جای اینکه از خیابان‌ها رو برگرداند، برای افزایش هویت و فعالیت‌پذیری پیاده‌روی خیابان‌ها گام برمی‌دارد. ورودی ساختمان‌ها، بالکن‌ها، فروشگاه‌های در کنج، رستوران‌ها، و فضاهای نشستن در کنار خیابان همگی در امنیت خیابان و زندگی بخشیدن به خیابان‌ها نقش دارند. همین تاکیده‌های ساده و کوچک هستند که محلات را به یکدیگر پیوند می‌دهد و در نهایت باعث پیوستگی شهر می‌شود. (کالتروپ، ۲۰۱۱: ۱۳۸) در همین راستا، عباس‌زاده و تمری (۱۳۹۱)، با در نظر داشتن معیارهای ارائه شده توسط لینچ، به ارائه مولفه‌های زیبایی‌شناسی-عملکردی جهت بهبود کیفیات فضایی پیاده‌راه‌ها با هدف افزایش سطح تعاملات اجتماعی می‌پردازند. (تصویر ۳)

تصویر ۲_ دیاگرام تحلیلی مولفه‌های تاثیرگذار بر کیفیات فضایی پیاده‌راه‌ها، (ماخذ: عباس‌زاده و تمری، ۱۳۹۱)

از سوی دیگر، اگر یک گذرگاه دارای گذشته پراهمیتی باشد که به خوبی درک شده و مورد تحسین قرار گرفته است، گذشته آن به زمینه ملموسی بدل گشته و به عنوان واسطه‌ای برای عملکرد حاضر آن عمل کرده و ویژگی‌های خود را تعیین می‌نماید. روح رویدادهای مهم و مردمان در آنجا زنده بوده و با تجربه آنی ما در آمیخته، و محتوایی عمیق‌تر و غنی‌تر خلق می‌نماید. (کرمونا و تیزدل، ۲۰۰۷: ۳۰۹) بنابراین مولفه‌های تاثیرگذار بر کیفیات محیطی گذر پیاده را می‌توان به شرح زیر (تصویر ۴) خلاصه کرد.

تصویر ۴- مولفه‌های سازنده کیفیت محیطی گذر پیاده، (ماخذ: نگارنده)

۳-۲- گذرهای تاریخی شهرهای ایرانی، بستری برای ارتقا پیاده‌مداری

یک گذر شهری به سبب ویژگی کالبدی بینابینی‌اش؛ منتهی به معرفی بهتر و منسجم‌تر فضاهای پیرامونی می‌شود. این جنس از فضاها در عین کارایی متقابل فضاها و عناصر اطراف، موجب به هم تافتگی شدید آن‌ها نیز می‌شود. همچنین به سبب ویژگی ارتباطی که در خود جای می‌دهد، الگوی ارتباط میان عناصر مختلف شهری را تعیین و نظم می‌بخشد؛ که نهایتاً منجر به سازماندهی فضایی می‌گردد. (پیراویلیا و سهیلی، ۱۳۹۶) بافت تاریخی شهرهای ایرانی نیز بر پایه شبکه‌ای یکپارچه از گذرهای تاریخی بنا شده است که سالیان دراز عهده‌دار حرکت و هدایت عابران به سمت مقاصد مختلف بوده است. این گذرها با کارکردهای متفاوت، نقاط متفاوتی را به یکدیگر متصل می‌سازند، که این امر زمینه‌ساز ایجاد تمایز میان آن‌ها شده است. تفاوت کارکرد و اهمیت میان گذرها در قالب شکل‌گیری سلسله‌مراتب میان آن‌ها نمود پیدا کرده است.

شعله (۱۳۹۸)، در پژوهشی تحت عنوان "واکاوی گونه‌شناسانه عنصر گذر در بافت تاریخی شهرهای ایران"، گذرهای تاریخی را شبکه‌ای هم‌پیوند از راه‌هایی می‌داند که شاکله بافت، مقیاس و تعین فضایی قلمرو همگانی را در شهرهای تاریخی رقم می‌زده‌اند. وی چهار دسته کلی از گذرها را در ساختار تاریخی شهرهای ایرانی معرفی می‌کند، که به ترتیب عبارتند از: گذرهای اتصال‌دهنده دروازه‌ها به مرکز شهر، گذرهای اتصال‌دهنده دروازه‌ها به محلات مسکونی، گذرهای اتصال‌دهنده محلات به مرکز شهر و گذرهای اتصال‌دهنده گذرهای اصلی به یکدیگر. (شعله، ۱۳۹۸) هم‌پیوندی این ساختار قابلیت بازآفرینی و توسعه آن را در قالب شبکه‌ای از راه‌های پیاده افزایش می‌دهد. همچنین به واسطه رعایت مقیاس انسانی و عرض کم معبر، اولویت بودن پیاده به خودی خود در این ساختار دیده می‌شود. تنها به سبب رها شدن کاربری‌های آن متروک شده و سرزندگی از این محدوده رخت بر بسته است. ضمن اینکه به واسطه جداره‌های فاقد بازشو، میزان نظارت بر فضا کاهش یافته‌است. با تزیین فعالیت مناسب و شماری اقدامات حفاظتی کالبدی می‌توان جریان زندگی را به آن القا و هویت محدوده را مجدداً احیا کرد.

اما باید به این نکته توجه داشت که یکی از عمده‌ترین دلایل متروک شدن ساختارهای تاریخی، ناهماهنگی آن با زندگی مدرن و خودرو محور بوده است. با وجود مطالعات و تأکیدات کثیر پیرامون مضرات گسترش استفاده از اتومبیل و ضرورت ارتقا پیاده‌مداری، حمل‌ونقل جزئی لاینفک از زندگی امروزی به شمار می‌رود. حفظ تمامیت ساختار تاریخی در انحصار حرکت پیاده و عدم تجهیز آن برای ورود کنترل شده اتومبیل، اقدامی ساده‌لوحانه به نظر می‌رسد که پیامدی جز شکست پروژه، اصراف هزینه و متروک ماندن کلی ساختار مرکزی نخواهد داشت. بدین منظور، هرگونه اقدامی جهت پیاده‌راه سازی گذرهای تاریخی میبایست به‌گونه‌ای صورت گیرد که ضمن تشکیل شبکه‌ای منسجم و بهم پیوسته، راه‌های مشخص و کنترل شده‌ای نیز جهت عبور و مرور خودرو نیز پیش‌بینی شده باشد. در غیر این صورت، شاهد حرکت غیرقانونی و غیرقابل کنترل خودرو در سطح محدوده خواهیم بود، که علاوه بر پیامدهای سوء کالبدی، احتمال وقوع پیامدهای جانی را نیز به دنبال خواهد داشت.

۴- جمع‌بندی و ارائه فرآیند راهبردی طراحی شهری

مفهوم توسعه پایدار بر این تصور ساده بنا شده است که در درازمدت، درآمد یا رفاه را تنها در صورتی می‌توان حفظ کرد که ذخائر سرمایه‌ای سرمنشا آن کاهش نیابد. بدین ترتیب مفهوم سرمایه نیز در مفهوم توسعه پایدار دستخوش تحول می‌شود و انسان، گروه‌های اجتماعی، محیط‌زیست، فرهنگ و تاریخ را نیز شامل می‌شود. (فاضلی، ۱۴۰۰: ۴۳) به بیانی دیگر، توسعه پایدار نگران تهی شدن کنونی زمین از منابع است، لیکن تنها منابع طبیعی نیستند که در مخاطره قرار گرفته‌اند، بلکه کیفیت‌های دیگر نظیر چشم‌اندازها، میراث فرهنگی، آرامش و توانایی مناطق شهری برای زیست سالم و ایمن در خطر نابودی است. (لشکری و خلج، ۱۳۹۰: ۱۴) همچنین سنت یکباره قابل تولید نیست و از سوی دیگر، نیاز به آن هرگز از بین نمی‌رود. نادیده گرفتن و یا تکذیب آن، نادیده گرفتن و تکذیب بخشی از هویت فرهنگی است. می‌توان در سنت‌های جامعه تغییر و اصلاح انجام داد و یا سنت‌های جدیدی برای تداوم و پیوستگی اجتماع ایجاد نمود؛ این یک فرآیند پویاست. (بحرینی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۷۴) بنابر این دیدگاه، میراث تاریخی یک ملت که در بردارنده سیر تحول اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی یک جامعه است، به عنوان منبعی غنی از هویت و اصالت مطرح می‌باشد که استفاده از آن را به عدم محرومیت نسل‌های آتی از آن مشروط است. از سوی دیگر، به دنبال شکل‌گیری صنعت توریست به‌عنوان منبع پایدار درآمدی شهرها در عصر معاصر، میراث تاریخی به عنوان موجودیتی هویتمند و منحصر بفرد که منبعی جذاب برای گردشگر جست‌وجوگر است، ضامن حفظ پایداری اقتصادی جوامع متمدن شد.

بافت تاریخی شهرهای ایرانی نیز قدمتی دیرینه داشته و حاوی ارزش‌های کالبدی و معنوی بیشماری است که آن را از سایر مجموعه‌های شهری متمایز می‌سازد. این مجموعه که متناسب با شرایط سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقلیمی زمانه خود شکل گرفته و بنا بر اقتضای دوران بعدتر تغییراتی را در دل خود پذیرفته است، امروزه به سبب توسعه مدرنیسم در کشور و کوچ ساکنین دیرین خود، به بستری مناسب جهت سکونت قشر کم‌توان بدل گشته است. همچنین معماری درونگرای ایرانی و پیچیدگی‌های کالبدی فضاهای عمومی آن را به بستری مناسب برای جرم و جنایت شهری تبدیل کرده است. بدین ترتیب امروزه منبع غنی هویتی که می‌تواند الگویی فاخر برای توسعه‌های آتی شهر و منبعی برای توسعه اقتصاد شهری باشد، به عنوان معضلی لاینحل و لازم به مداخلات جراحی‌گونه در حکومت‌های شهری مطرح است. این درحالیست که با کاربرست مجموعه‌ای از اقدامات بازآفرینانه و به تناسب ویژگی‌های منحصر بفرد هر ساختار، می‌توان بدان جانی دوباره بخشیده و با افزودن کیفیت‌هایی بدان آن را در اختیار نسل‌های آتی قرار داد.

شاکله این ساختارهای تاریخی بر مبنای مجموعه‌ای از گذرهای تاریخی استوار گردیده که عابر را از فضایی به فضای دیگر هدایت می‌کند. این شبکه هم‌پیوند که با کاربرست متعالی هنر و تکنیک شکل گرفته، از کیفیت‌هایی چون تباين و تنوع فضایی، رعایت مقیاس انسانی برخوردار بوده و در سراسر مسیر، قادر به تامین آسایش اقلیمی رهگذران خود بوده است. همچنین گشودگی‌های فضایی میانه آن که گاه‌ها در تلفیق با عناصری معمارانه چون ساباط یا طاق بوده است، بستری برای تعاملات اجتماعی و همسایگی را فراهم می‌آورده است. احیای شبکه گذرهای تاریخی و تبدیل زیرشبکه‌ای از آن به پیاده‌راه می‌تواند رونقی دوباره به این ساختار بر خاک نشسته ببخشد. همچنین شبکه‌ی پیاده‌راه بازتعریف شده به عنوان یادگاری از روزگار پارادایم‌های پیاده‌مداری به نسل‌های بعد انتقال می‌یابد.

باتوجه به اینکه هر ساختار شهری، از پیچیدگی‌های منحصر به خود برخوردار بوده و هرگونه مداخله در آن نیازمند ملاحظات ویژه می‌باشد؛ در این بخش به تدوین فرآیندی راهبردی جهت بازآفرینی شبکه گذرهای پیاده می‌پردازیم تا ضمن در نظر داشتن یکپارچه کلیه متغیرهای تاثیرگذار و تاثیرپذیر در روند پروژه، انعطاف‌پذیری لازم جهت انطباق با ویژگی‌های محدوده را داشته باشد و از این طریق اثربخشی آن افزایش یابد. چرا که طراحی شهری راهبردی، هدف اصلی را ارائه چهارچوبی برای سیاست‌گذاری، و راهنمایی برای ارتقا کیفیت محیط ساخته شده در سطوح و مقیاس‌های مختلف و مطابق با شرایط اجتماعی، سیاسی و اقتصادی حاکم بر جامعه، و خواسته‌های متفاوت و متضاد افراد ذینفع و ذینفوذ معرفی می‌کند. (علی کائی و امین‌زاده گوهرریزی، ۱۳۹۷) فرآیند راهبردی پیشنهادی به منظور بازآفرینی شبکه گذرهای تاریخی در قالب ۵ مرحله کلی شناخت و تحلیل، ارائه و ارزیابی گزینه‌های پیشنهادی، ارائه راهبرد و سیاست‌ها، تدقیق و اجرا و نهایتاً ارزیابی پس از اجرا خلاصه می‌گردد. انعطاف‌پذیری این فرآیند، ضمن در نظر داشتن همزمان کلیه مولفه‌های تاثیرگذار و تاثیرپذیر امکان تطابق آن با ویژگی‌های منحصر بفرد هر ساختار تاریخی را فراهم آورده و اثربخشی آن را ارتقا می‌دهد. در این مدل (تصویر ۵)، بازآفرینی شبکه‌ای از گذرهای تاریخی به‌عنوان هدف کلی مجموعه در نظر گرفته شده و پس از آن ۵ مرحله اصلی به شرح زیر دنبال خواهند شد.

۱. شناخت و تحلیل: این مرحله در ابتدا شامل شناسایی جایگاه جغرافیایی و عملکردی بخش تاریخی در ساختار شهر و

در ادامه شناسایی دقیق ویژگی‌های کالبدی و عملکردی آن می‌باشد. به منظور برخورداری طرح پیشنهادی از اعتبار تاریخی و فرهنگی، لازم است این مرحله با بررسی دقیق اسناد تاریخی صورت پذیرد.

۲. **ارائه و ارزیابی گزینه‌های پیشنهادی:** در این مرحله توصیه می‌شود، شبکه‌ی پیشنهادی در انطباق با یکی از شبکه‌های گذراندی تاریخی صورت پذیرد تا از غنای بالاتری برخوردار باشد. انطباق شبکه پیاده پیشنهادی با یکی از شبکه‌های گذراندی تاریخی، امکان حرکت یکپارچه پیاده در سراسر محدوده و جابجایی میان مکان‌های اصلی محدوده را فراهم می‌آورد. این امر در حیات‌بخشی به تک فضاهای موجود در ساختار تاریخی موثر واقع خواهد شد.

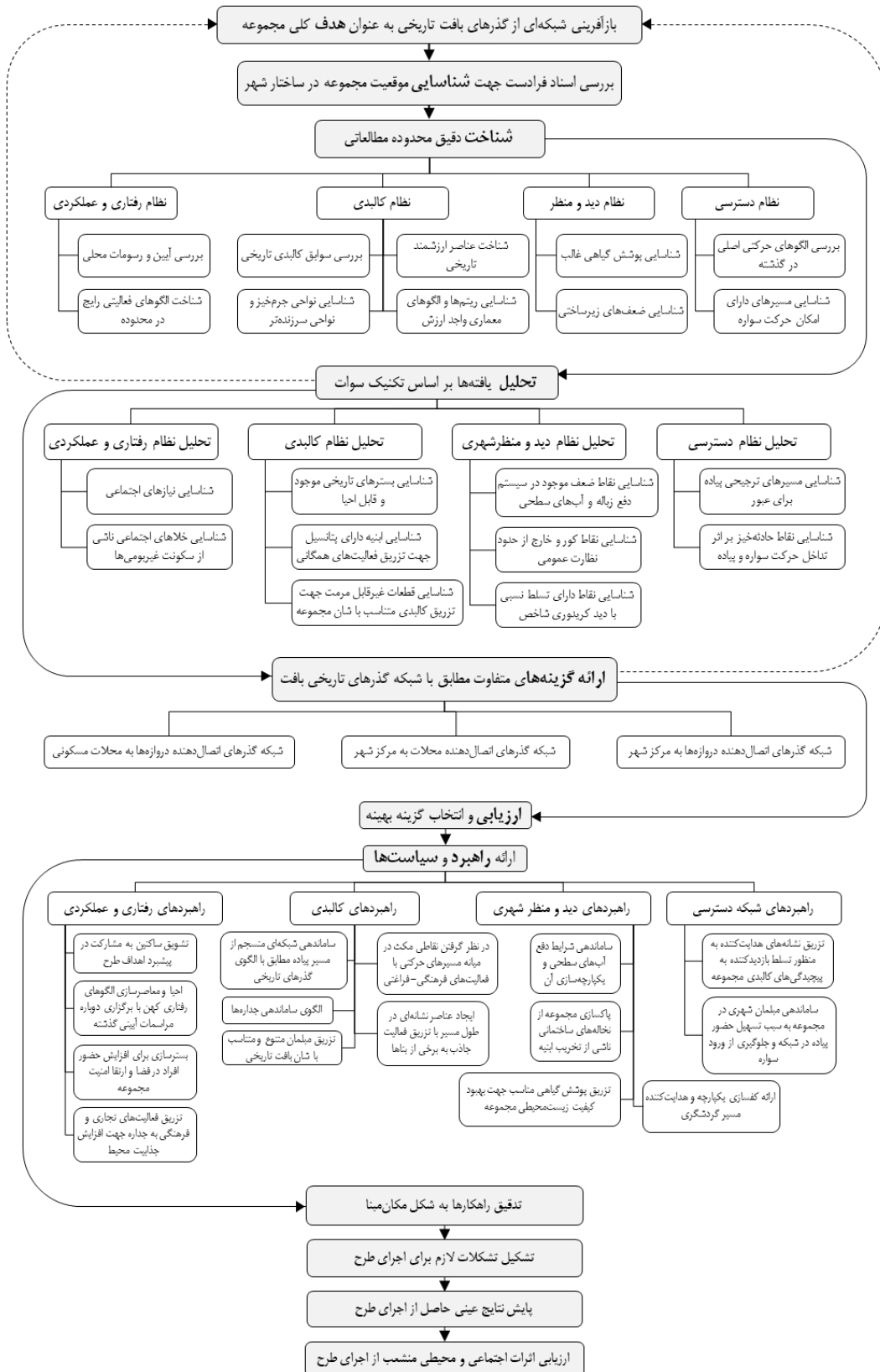
۳. **ارائه راهبرد و سیاست‌ها:** راهبردهای پیشنهادی در این سطح شامل سیاست‌هایی کلی جهت ارتقا حضورپذیری فضا بوده که با توجه به پتانسیل‌ها و نیازهای حوزه مداخلاتی قابلیت انطباق دارد.

۴. **تدقیق و اجرا:** این مرحله میبایست توسط مقامات محلی و با بهره‌مندی از مشارکت عمومی در پیش گرفته شود. بهره‌مندی از مشارکت محلی در این مرحله، علاوه بر کاستن از بار مالی بر دوش مقامات محلی، پیامدهای سو ناشی از اجرای طرح تا حد ممکن کاهش یافته و در عین حال سرمایه اجتماعی و حس تعلق ساکنین ارتقا یابد.

۵. **ارزیابی پس از اجرا:** با لحاظ داشتن مشارکت عمومی در مرحله تصمیم‌گیری و اجرای طرح، پیامدهای اجتماعی ناشی از طرح تا حد چشم‌گیری به حداقل خواهد رسید. با این وجود، به سبب تغییرات طبیعی جوامع بر اثر گذر زمان و شکل‌گیری نیازهای جدید، ارزیابی پس از توسعه می‌تواند راهنمای اصلاح اقدامات قبلی و یا تعیین‌کننده چشم‌انداز اقدامات بعدی باشد.

لازم به تاکید است که در این مدل، ارزیابی و پایش در هر مرحله به تناسب پیشرفت هر مرحله صورت پذیرفته و در صورت بروز هرگونه مسئله امکان بازگشت به مراحل قبل و تعدیل تصمیمات و اهداف وجود دارد. برآیند ویژگی‌های یاد شده امکان بروز پیامدهای منفی طرح را به حداقل رسانده و با در نظر داشتن همزمان کلیه معیارهای موثر و جامعه تحت تاثیر طرح، بهره‌وری طرح را به حداکثر می‌رساند. امید است که با توسعه و کاربرست چنین تفکرات و فرآیندهایی، سطح کیفیت محیطی ساختارهای تاریخی رو

به زوال کشور افزایش یابد. همچنین هویت جامعه احیا شده و با نمایش ویژگی‌های منحصر بفرد شهرهای تاریخی‌مان در عرصه جهانی به تصویر منحصر بفرد شهرهای ایرانی-اسلامی دست یابیم.

تصویر ۵- فرآیند طراحی شهری راهبردی بازآفرینی شبکه گذرهای پیاده در بافت تاریخی (ماخذ: نگارنده)

۱. فاضلی، محمد (۱۴۰۰)، «ارزیابی تأثیرات اجتماعی سیاست‌ها، برنامه‌ها و طرح‌ها»، چاپ سوم، تهران: نشر تیسرا ساغر مهر
۲. لشکری، الهام و خلج، مهرشاد (۱۳۹۰)، «اصول پایداری شهری در اقلیم گرم و خشک ایران با تأکید بر شهرهای کهن»، چاپ اول، تهران: انتشارات گنج هنر
۳. عباس‌زاده، شهاب و تمری، سودا (۱۳۹۱)، «بررسی و تحلیل مولفه‌های تأثیرگذار بر بهبود کیفیات فضایی پیاده‌راه‌ها به‌منظور افزایش سطح تعاملات اجتماعی»، فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات شهری، دوره ۱، شماره ۴، صص ۹۵-۱۰۴
۴. شیعه، اسماعیل؛ حبیبی، کیومرث و سعیدی، مهدی (۱۳۹۴)، «برنامه‌ریزی طراحی محور به عنوان رویکردی نوین در شهرسازی»، فصلنامه علمی-پژوهشی پژوهش‌های هنر معماری و شهرسازی نظر، دوره ۱۲، شماره ۳۵، صص ۳-۱۴
۵. لطفی، سهند (۱۳۹۱)، «تبارشناسی بازآفرینی شهری، از بازسازی تا نوزایی»، چاپ اول، تهران: انتشارات آذرخش
۶. علی‌کائی، سعیده و امین‌زاده گوهرریزی، بهناز (۱۴۰۰)، «تبیین مفاهیم فرآیند طراحی شهری مبتنی بر رهیافت راهبردی و اولویت‌بندی کاربری آن در پروژه‌های طراحی شهری ایران»، نشریه معماری و شهرسازی پایدار، دوره ۱۰، شماره ۱، صص ۲۰-۱
۷. بحرینی، سید حسین؛ بلوکی، بهناز و تقابن، سوده (۱۳۹۳)، «تحلیل مبانی نظری طراحی شهری معاصر، جلد اول: اواخر قرن ۱۹ تا دهه هفتم قرن ۲۰ میلادی»، چاپ سوم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران
۸. علی‌کائی، سعیده و امین‌زاده گوهرریزی، بهناز (۱۳۹۷)، «تحلیلی بر تحولات محتوایی و رویه‌ای فرایند طراحی شهری و کاربری آن در پروژه‌های طراحی شهری ایران»، نشریه هنرهای زیبا، دوره ۲۳، شماره ۴، صص ۶۷-۸۰
۹. لینچ، کوین (۱۳۹۴)، «تئوری شکل شهر»، ترجمه سید حسین بحرینی، چاپ هفتم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران
۱۰. کرمانا، متیو و تیزدل، استیو (۱۳۹۴)، «خوانش مفاهیم طراحی شهری»، ترجمه کامران ذکاوت و فرناز فرشاد، چاپ دوم، تهران: انتشارات آذرخش
۱۱. کاتروپ، پیتر (۱۳۹۴)، «شهرنشینی در عصر تغییرات آب‌وهوا»، ترجمه سید حسین بحرینی و معین همتی، چاپ اول، تهران: انتشارات دانشگاه تهران
۱۲. ریچاردز، گرگ و پالمرو، رابرت (۱۳۹۸)، «شهرهای رویدادمدار، مدیریت فرهنگی و باززنده‌سازی شهری»، ترجمه سینا جنگجو، کیمیا حق‌نگهدار، زهرا حسن‌دائی و فرهاد نیک‌نژاد، شیراز: انتشارات مرجع علم
۱۳. حسن‌زاده، مهرنوش و سلطان‌زاده، حسین (۱۳۹۵)، «طبقه‌بندی راهبردهای برنامه‌ریزی بازآفرینی بر اساس سطح پایداری بافت‌های تاریخی»، فصلنامه مطالعات شهر ایرانی-اسلامی، بهار ۹۵، شماره ۲۳، صص ۱۹-۲۹
۱۴. کرمانا، متیو (۱۳۹۹)، «طراحی شهری پایدار: اصولی برای عمل»، ترجمه اکبر عبدالله‌زاده طرف و منصور منصوری، چاپ اول، تهران: انتشارات طحان
۱۵. ذکاوت، کامران (۱۳۸۱)، «طراحی شهری و تأکیدهای محتوایی در نظام هدایت»، فصلنامه مدیریت شهری، بهار ۸۱، شماره ۹، صص ۲۸-۴۳
۱۶. گلکار، کوروش (۱۳۹۰)، «طراحی شهری، فرایند یا فرایندها»، نشریه علمی-پژوهشی صفا، دوره ۲۱، شماره ۱، صص ۹۹-۱۳۴
۱۷. پیرواولیا، مرجان و سهیلی، جمال‌الدین (۱۳۹۶)، «کیفیت فضای بینابین در گذرهای تاریخی (نمونه موردی: گذر ساغری‌سازان رشت)»، نشریه علمی-پژوهشی انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران، بهار و تابستان ۹۶، شماره ۱۳، صص ۳۳-۴۸
۱۸. بتلی، ایان؛ الکک، آلن؛ مورین، پال؛ مک‌گلین، سو و اسمیت، گراهام (۱۳۹۸)، «محیط‌های پاسخده: راهنمایی برای طراحان»، ترجمه مصطفی بهزادفر، چاپ چهاردهم، تهران: انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران
۱۹. گلکار، کوروش (۱۳۸۰)، «مولفه‌های سازنده کیفیت طراحی شهری»، نشریه علمی-پژوهشی صفا، دوره ۱۱، شماره ۳۲، صص ۳۸-۶۵
۲۰. شعله، مهسا (۱۳۹۸)، «واکاوی گونه‌شناسانه‌ی عنصر گذر در بافت تاریخی شهرهای ایران (نمونه‌موردی: بافت تاریخی شیراز)»، انتشارات دانش شهرسازی، دوره ۳، شماره ۳، صص ۷۵-۹۵

21. Mısırlısoy, D., & Günçe, K. (2016). Adaptive reuse strategies for heritage buildings: A holistic approach. Sustainable cities and society, 26, 91-98.
22. Madanipour, A. (1997). Ambiguities of urban design. The Town Planning Review, 363-383.
- Hillier, B. (1996). Cities as movement economies. Urban design international, 1(1), 41-60.

ارزیابی خطر آتش سوزی در بناهای تاریخی، نمونه موردی: خانه سیستانی ارگ بم

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۲۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۱/۱۹

کد مقاله: ۱۵۱۲۳

سمیه امینی^۱، محسن قاسمی^۲

چکیده

حریق یکی از خطرات ثانویه زلزله و یکی از مهمترین خطراتی است که مراکز تاریخی و اداری را تهدید می نماید. از آنجایی که پایگاه پژوهشی ارگ بم در مجموعه تاریخی ارگ بم واقع شده و به دلیل تراکم جمعیتی کارشناسان و کارمندان، مراجعه کنندگان به سایت اداری و همچنین بازدیدکنندگان، نوع چیدمان مبلمان، تجهیزات و جانمایی تاسیسات، در معرض آسیب های ناشی از حوادث غیرمترقبه، خصوصاً آتش سوزی و زلزله می باشد عدم توجه و فقدان برنامه مدیریت بحران و آشنا نبودن کارکنان و مراجعه کنندگان در چگونگی مواجهه با شرایط اضطراری و حفظ ایمنی و همچنین میسر نبودن ورود ماشین های آتش نشانی به این بخش از مجموعه ممکن است تلفات و خسارات جبران ناپذیری را موجب شود. لذا هدف این تحقیق ارزیابی خطر آتش سوزی در بناهای تاریخی، جهت کاهش آسیب پذیری فضاهای اداری واقع در مجموعه های تاریخی و پر جمعیت از نظر غیر سازه ای می باشد. این تحقیق از روش توصیفی تحلیلی، میدانی و جمع آوری اطلاعات کتابخانه ای صورت گرفته است. نتایج تحقیق نشان می دهد بیشترین عامل خطر آتش سوزی در خانه سیستانی، آتش سوزی ناشی از جریان الکتریکی می باشد.

واژگان کلیدی: آتش سوزی، ارزیابی خطر، ارگ بم، بناهای تاریخی

۱- گروه معماری، واحد بم، دانشگاه آزاد اسلامی، بم، ایران. (نویسنده مسئول) s.amini93@yahoo.com

۲- گروه معماری، واحد بم، دانشگاه آزاد اسلامی، بم، ایران.

۱- مقدمه

آثار و بناهای تاریخی یکی از سرمایه های ارزشمند ایران می باشند و از جمله مهمترین جاذبه گردشگری به شمار میروند؛ بنابراین باید این ساختمانها و آثار تاریخی ارزشمند را برای نسل های آینده به خوبی نگهداری کنیم تا آنها نیاز تاریخ و پیشینه زندگی مردم گذشته خود آگاهی داشته، آن را درک کرده وازدیدن این بناهای باشکوه لذت برده و از معماری آن دوران اقتباس جویند. حفاظت از بناهای تاریخی ابعاد مختلفی دارد، خطرات زیادی آثار تاریخی را تهدید می کنند که یکی از این خطرات، آتش سوزی می باشد حریق یکی از مهمترین خطراتی است که مراکز صنعتی، تجاری، آموزشی و درمانی را تهدید می کند. [۱]. علاوه بر مراکز ذکر شده، مجموعه های تاریخی نیز با این مسئله روبرو هستند. یکی از چالش برانگیزترین مشکلات میراث معماری باستانی حفاظت از آن در برابر خطر آتش سوزی است [۲]؛ و یکی از اولویت های مهم حفاظت و نگهداری از آثار تاریخی، محافظت در برابر از دست دادن آثار و آسیب های ناشی از آتش سوزی است که مراقبت و پیشگیری اولین گام در مسیر حفاظت از محتوای ساختمان از آتش است. امروزه کاهش ریسک به عنوان اولویت اصلی در دستور کار بین المللی در نظر گرفته شده است. بلایای طبیعی اخیر، آگاهی دولت ها و دانشمندان را افزایش داده و به جستجوی راهبردهای کارآمدتر و مؤثرتر برای مدیریت و کاهش ریسک کمک کرده است. چنین تلاش هایی به ویژه در مورد مراکز تاریخی بزرگ که اغلب با ترکیب ارزش میراث بالا با سطح بالایی از آسیب پذیری فیزیکی، حساس و مرتبط هستند، اهمیت دارند. [۳]. با توجه به دستورالعمل های حفاظتی آثار میراثی، اغلب حفاظت از این بناها پیچیده تر می شود و باید به گونه ای باشد که ارزش تاریخی بنا حفظ شود. بناهای تاریخی در دوره ساخت خود و با توجه به مصالح و امکانات حاضر در آن زمان و بدون استانداردهای ایمنی ساخته شده اند و امروزه این ساختمانها بدون در نظر گرفتن کاربری اولیه آنها در دوره ساخت، با کاربری های جدید مورد استفاده قرار می گیرند و نصب و راه اندازی تجهیزات مدرن در بسیاری از این بناها انجام شده است و ما امروزه از بناهایی که در گذشته محل اقامت بوده اند به عنوان مکان های عمومی مورد استفاده قرار می دهیم. از آنجایی که پایگاه پژوهشی ارگ بم واقع در خانه سیستانی مجموعه تاریخی ارگ بم می باشد و به دلیل مورد استفاده قرار گرفتن از ساعات اولیه روز، تراکم جمعیتی کارمندان، مراجعه کنندگان به سایت اداری و بازدید کنندگان و همچنین از آنجا که کاربری پیشین این بنا مسکونی بوده و امروزه به دلیل تغییر کاربری این بنا از مسکونی به فضای اداری و عمومی و نوع چیدمان مبلمان، تجهیزات و جانمایی تاسیسات در معرض آسیب های ناشی از حوادث غیر مترقبه، خصوصا آتش سوزی می باشد. عدم توجه و فقدان برنامه مدیریت بحران و آشنا نبودن کارکنان و مراجعه کنندگان در چگونگی مواجهه با شرایط اضطراری و حفظ ایمنی، ممکن است تلفات و خسارات جبران ناپذیری را موجب شود. با توجه به انجام پروژه های گوناگون در رابطه با آتش سوزی ضروری است که به ارزیابی خطر آتش سوزی توجه گردد. لذا هدف این تحقیق: ارزیابی خطر آتش سوزی در بناهای تاریخی، جهت کاهش آسیب پذیری فضاهای اداری واقع در مجموعه های تاریخی و پرجمعیت از نظر غیر سازه ای می باشد. همچنین شناسایی پارامترهای غیر سازه ای و مبلمان و ارزیابی میزان خطر آتش سوزی اجزا غیر سازه ای (اجزاء معماری و مبلمان) و سپس برنامه ریزی و مدیریت کاهش خطر آتش سوزی.

۲- پیشینه تحقیق

در رابطه با موضوع خطر آتش سوزی بناهای تاریخی مطالعات و پژوهش های متفاوتی صورت گرفته است از جمله: مقاله من. ابراهیم و همکاران در سال ۲۰۱۱ با عنوان: (ارزیابی خطر آتش سوزی ساختمان میراث -دیدگاه های سازمان تنظیم مقررات، مرمترگران و ذینفعان ساختمان) که به بررسی معیارها و ویژگی های ارزیابی خطرات آتش سوزی در ساختمان ها پرداخته اند. جان ام. واتس جونیور و مرلین ای. کاپلان نیز در سال ۲۰۰۱ در مقاله (شاخص خطر آتش سوزی برای بناهای تاریخی) از یک مدل خطی ارزیابی ویژگی های چندگانه برای تولید معیارهای خطر نسبی آتش سوزی استفاده کرده اند. من. ابراهیم و همکاران در سال ۲۰۰۱ در مقاله (توسعه روش ارزیابی خطر آتش سوزی برای ساختمان های میراثی) معیارها و ویژگی های ارزیابی خطرات آتش سوزی در ساختمان های مالزی را با استفاده از روش (AHP) مورد بررسی قرار داده اند. یوزوکی گان و همکاران در سال ۲۰۱۷ در مقاله (ارزیابی خطر آتش سوزی و مدیریت نگهداری روزانه از بناهای یادگار فرهنگی مبتنی بر فناوری (ZigBee) به منظور بهبود سطح مدیریت ایمنی آتش نشانی و حفاظت از ساختمان های فرهنگی در آتش سوزی به بررسی راه اندازی سیستم فناوری (ZigBee) برای ساختمانهای میراثی پرداخته است. جی هی لی در مقاله (مطالعه ای در مورد وزن دهی ویژگی های ایمنی آتش نشانی برای ارزیابی خطر آتش سوزی در بناهای تاریخی متمرکز بر () در سال ۲۰۱۲ با استفاده از سیستم تصمیم گیره چند معیاره به ارزیابی خطر آتش سوزی در بناهای تاریخی کره پرداخته است. لیمینگ لی یینگ لی و همکار در مقاله پیشرفت های اخیر در تحقیقات آتش سوزی حفاظت از بناهای تاریخی در سال ۲۰۱۰ به طور خلاصه؛ متون مهم در مورد عملکرد آتش مصالح تاریخی و مجموعه ها و خطر انتشار آتش بررسی می شوند؛ و تجزیه و تحلیل خطر آتش سوزی رویکردها و اقدامات حفاظت از آتش مورد بحث قرار گرفته است. الساندرو اربوریا و همکاران در مقاله ارزیابی خطر آتش سوزی پیشگیرانه میراث معماری ایتالیا: رویکرد مبتنی بر یک شاخص با استفاده از سیستم جغرافیایی به ارزیابی خطر آتش سوزی بنا ها ی مورد نظر پرداخته اند. سانتیاگو گراندو و تیاگو در مقاله ارزیابی آسیب پذیری و خطر آتش سوزی در مقیاس بزرگ مرکز تاریخی شهر کیتو، اکوادور در سال ۲۰۱۹ با استفاده از ابزار سیستم اطلاعاتی جغرافیایی، خطر آتش سوزی مرکز تاریخی شهر کیتو، یکی از قدیمی

ترین و مهم ترین سکونتگاه های استعماری اسپانیا در آمریکای جنوبی مورد ارزیابی قرار گرفته است؛ و همچنین در مقاله ای دیگر با عنوان ارزیابی آسیب پذیری و خطر آتش سوزی در مناطق قدیمی شهری: کاربرد به مرکز تاریخی گیمارا، مورد بررسی قرار گرفته است. ژان تئرو در سال ۲۰۰۸ در مقاله ارزیابی خطر آتش سوزی برای مجموعه ها در موزه ها به ارزیابی خطر آتش در این مجموعه ها پرداخته است. رستم گلمحمدی و همکاران نیز در سال ۱۳۹۲ با استفاده از روش (SPSS) و تجزیه و تحلیل داده ها به بررسی وضعیت ایمنی حریق در بازار همدان پرداخته اند. ایرج محمد فام و همکاران در سال ۱۳۹۲ با استفاده از روشهای مشاهده ارزیابی ریسک و مصاحبه، ارزیابی وضعیت ایمنی بازار همدان با ارائه راهکارهای کنترلی با تاکید بر ایمنی حریق را مورد بررسی قرار داده اند. محمود خادمی ایمنی حریق در مراکز تاریخی را بررسی نموده است. نعیمه سادات زر آبادی در سال ۱۳۹۶ ایمنی حریق در بناهای تاریخی را مورد بررسی قرار داده است. همچنین علیرضا صادقیان و همکاران در سال ۱۳۹۲ با استفاده از روش توصیفی و تحلیلی به بررسی مدل های ارزیابی ریسک آتش سوزی در ساختمانها پرداخته اند. از دیگر بررسی ها می توان به مقاله کاهش آسیب پذیری خوابگاههای دانشجویی دانشگاه شهید بهشتی در برابر آتش سوزی و زلزله توسط علیرضا فلاحی و مقاله کاهش آسیب پذیری زلزله و خطر آتش سوزی در خوابگاه های دانشجویی مطالعه موردی: خوابگاه متاهلین دانشگاه شهید بهشتی به نگارندگی مهسا بشری و همکار در سال ۱۳۹۲ اشاره کرد.

۲- روش تحقیق

این تحقیق از روش توصیفی -تحلیلی، میدانی و جمع آوری اطلاعات کتابخانه ای صورت گرفته است. ابتدا اجزاء غیر سازه ای و مبلمان با بررسی های میدانی، شناسایی و تصویر برداری صورت گرفته و سپس این اجزاء مورد ارزیابی خطر آتش سوزی قرار گرفته و پیشنهاداتی جهت کاهش آتش سوزی ارائه گردیده است.

۳- یافته ها و بحث

۳-۱- چارچوب مفاهیم نظری

آتش سوزی یا حریق یکی از قدیمی ترین بلایی است که می تواند در زمانی کوتاه، دارایی و سلامت افراد را به خطر بی اندازد. بنا به تعریف حریق عبارت است از سوختن مواد سوختنی یا آتشی ناخواسته و از کنترل خارج شده که معمولاً با دود و حرارت توأم است. آتش سوزی نیز عبارت است از آتشی که از یک منبع حرارتی تحت کنترل ناخواسته، سرچشمه گرفته و یا نیروی حرارتی خود را به شعله وری و گسترش ناخواسته اما توسعه یافته می پردازد. [۴].

ارزیابی: ارزیابی یک وظیفه دشوار و قاطع مدیریتی است که به طور مستقیم در تصمیم گیری موثر، برنامه ریزی و کنترل به منظور انجام اقدامات مقابله منسجم انجام می شود. ارزیابی نوعی عملکرد مدیریتی بوده و به کار آمدی برنامه ریزی، تصمیم گیری و روند اجرایی آن یاری داده و در کلیه مراحل قبل، حین و پس از سانحه، در مدیریت سانحه اعمال می گردد [۵].

خطر: واژه خطر به معنای جرات داشتن است. همه فعالیت های بشر یک احتمال از دست دادن یا بدست آوردن چیزی که برایش با ارزش است (مانند سلامتی، پول، شغل، موقعیت اجتماعی و غیره) دارد. خطر: احتمال وقوع چیزی که آثاری دارد و با اندازه گیری عوارض و احتمال رخداد اندازه گیری می شود [۶].

مخاطره: پدیده طبیعی یا فعالیت انسانی که بالقوه خسارت زای بوده و در صورت وقوع می تواند باعث بروز عواقب زیر شود: مرگ و میر، جراحت، بیماری -خسارت به اموال و دارایی ها -تخریب محیط زیست -اختلال در ارائه خدمات [۷]. خطر به شرایطی اطلاق می شود که دارای پتانسیل رساندن آسیب و صدمه به کارکنان، خسارات به وسایل، تجهیزات و از بین بردن مواد یا کاهش قدرت آنی در اجرای یک عمل از قبل تعیین شده باشد [۸].

ارزیابی خطر: فرآیند رتبه بندی خطر با بررسی و مقایسه سطوح خطر بر اساس استانداردهای مشخص، سطح خطر هدف یا هر معیار دیگر... یا فرآیند سیستماتیک توصیف و اندازه گیری خطر مرتبط با مخاطرات [۶]. ارزیابی خطر فرآیند تعیین ماهیت و گستره خطر می باشد که به وسیله تحلیل مخاطرات، ارزیابی ظرفیت ها و شرایط آسیب پذیری موجود که با هم می توانند پتانسیل آسیب به افراد، دارایی ها، خدمات، معیشت و محیط در معرض مواجهه را ایجاد نمایند، تعیین می شود [۷].

ارزیابی ریسک: ارزیابی ریسک استاندارد ایتالیا و نیوزلند برای مدیریت ریسک، فرآیند کلی ریسک را به عنوان شناسایی، تحلیل ریسک و ارزیابی ریسک تعریف می کند. ارزیابی ریسک می تواند به تعیین الویت ها برای حفظ بهینه و ارزیابی حفظ کلی یک مجموعه کمک کند. در دهه گذشته، بسیاری از ارزیابی های ریسک مجموعه های میراث در کانادا و سایر کشورها با استفاده از روشی که والتر توسعه داده است، انجام شده است که به تصمیم گیرندگان اجازه می دهد تا با شناسایی و کاهش بزرگترین خطرات، بهبود کمی را در حفظ مجموعه ها پیش بینی کنند. بیان واحد می تواند خطرات یک خطر خاص را خلاصه کند: ریسک = احتمال * پیامد [۲].

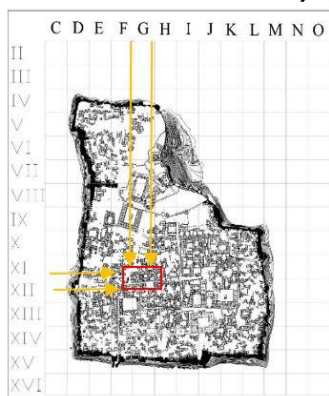
ارزیابی ریسک اولین گام مدیریت حفاظت از آتش است. یک روند در حال انجام که هدف آن دستیابی به سطح ایمنی در برابر آتش سوزی در یک ساختمان تاریخی است [۹]. جهت ارزیابی خطر آتش سوزی، پنج مرحله باید بررسی شود که عبارتند از:

۱- شناسایی خطرات حریق که با توجه به عناصر مثلث حریق شامل منبع اکسیژن، منبع حرارت و منبع سوخت است. ۲- شناسایی افراد در معرض خطر جهت حصول اطمینان از فرار ایمن افراد در صورت وقوع حریق. ۳- ارزیابی ریسک و وضعیت پیش گیری و

کنترل موجود. ۴- ثبت یافته های ارزیابی ریسک حریق که با نمایش مواد قابل اشتعال، منابع حرارت، مسیرهای فرار، محل تجهیزات اعلام و اطفای حریق، منابع اصلی برق و روشنایی اضطراری بر روی نقشه محل صورت می گیرد. ۵- بازنگری و تجدید نظر [۱۰].

۲-۳- شناخت خانه سیستانی

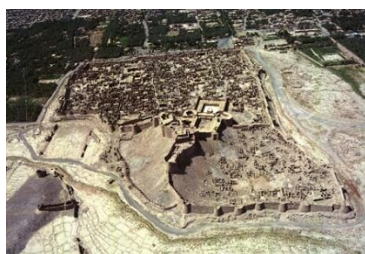
خانه سیستانی متعلق به دوره صفویه یا زندیه است، این خانه اعیانی دارای دو بخش اندرونی و بیرونی می باشد، بنای مذکور در اثر زلزله دی ماه سال ۱۳۸۲ تخریب شده و طرح مرمت و استحکام بخشی قسمتی از این بنا توسط گروه آلمانی صورت گرفته است و در سال ۱۳۹۸ در زمان مدیریت آقای دکتر محسن قاسمی علاوه بر مرمت بخش هایی از خانه سیستانی، به عنوان پایگاه پژوهشی ارگ مورد بهره برداری قرار گرفته است. همانطور که ذکر شد بنای مذکور از دو بخش اندونی و بیرونی تشکیل شده است که اندرونی این خانه از دو بخش تابستان نشین و زمستان نشین تشکیل شده و قسمت بیرونی خانه مختص میهمانان بوده است. بخش اندرونی شامل ۸ اتاق، ۲ ایوان شرق و غربی و یک حوض که در میان باغچه های قرار گرفته در طرفین خودنمایی می کند. بخش بیرونی شامل ۴ اتاق، پله های پشت بام و سرویس بهداشتی می باشد و ۲ اتاق در بین بخش اندرونی و بیرونی قرار گرفته است که توسط راهروی هایی قرار گرفته در شمال و جنوب دسترسی به آنها میسر است.

نقشه ۲- موقعیت خانه سیستانی بر روی نقشه زون بندی ارگ

نقشه ۱- موقعیت خانه سیستانی بر روی نقشه ارگ

تصویر ۱ و ۲- موقعیت خانه سیستانی روی عکس هوایی

تصویر ۳- بخش اندرونی خانه سیستانی

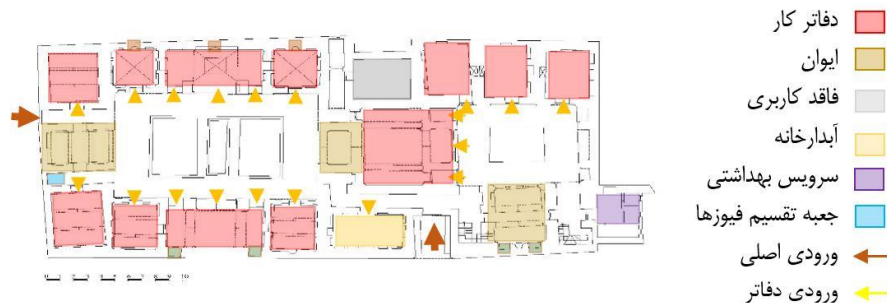
نقشه ۳- پلان خانه سیستانی

۳-۳- ارزیابی خطر حریق

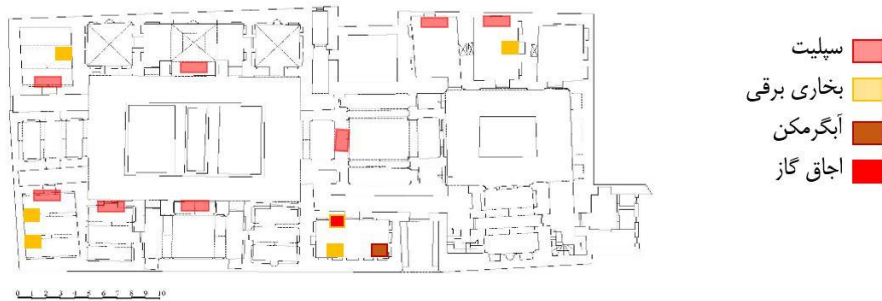
یک ارزیابی خطر آتش سوزی مناسب و کافی برای هر مکانی نیاز است اهمیت فوق العاده ای وجود دارد که برنامه ایمنی در برابر آتش ی که خوب سازمان یافته است و به خوبی برنامه ی مدیریتی آن اجرا شده است بر پایه یک ارزیابی کامل و جامع است

[۱۱]. ارزیابی خطر حریق را می توان به چهار جزء اصلی تقسیم کرد. آماده سازی، پیشگیری، حفاظت و مدیریت. هیچ استاندارد و یا فرمت ثابتی برای ثبت یافته ها پیرو ارزیابی خطر حریق وجود ندارد [۱۱]

الف- آماده سازی: پلان ها و طرح ها ی ساختمان چهارچوب کاری ارزیابی خطر حریق را شکل خواهند داد [۱۱] در پلان خانه سیستمانی (پایگاه پژوهشی) مسیرهای خروج، کاربری فضاها، شومینه، بادگیر ها و جعبه تقسیم فیوز ها مشخص شده است.

نقشه ۴- جانمایی ورودی ها و کاربری ها روی پلان خانه سیستمانی

نقشه ۵- جانمایی وسایل گرمایشی روی پلان خانه سیستمانی

نقشه ۶- جانمایی موقعیت روشنایی ها و نقاط جرقه زنی روی پلان خانه سیستمانی

ب- شناسایی پارامترهای غیر سازه ای و مبلمان:

- تاسیسات مکانیکی و الکتریکی، اجزای مکانیکی شامل همه سیستم های برودتی، گرمایشی، آب رسانی، اطفای حریق، بالابر ها، پله های برق و ...؛ و اجرای الکتریکی شامل همه سیستم های برق رسانی به بخش های مختلف ساختمان.
- اجزای معماری و بخش های معماری ساختمان شامل سقف کاذب، پارتیشن ها، درب، پنجره و ... مبلمان و اثاثیه منزل شامل تلویزیون، یخچال، کولر و ... [۱۲]. با توجه به پارامترهای غیر سازه ای ذکر شده در مطلب فوق می توان به پارامترهای غیرسازه ای خانه سیستمانی پرداخت.
- تاسیسات مکانیکی: بیشتر اتاقها و دفاتر کار موجود در خانه سیستمانی از جمله: دفترمدیریت، دفتر منظر فرهنگی، دفتر فنی و امور اداری، دارای یک اسپلیت جهت سرمایشی و گرمایشی می باشند و در برخی دفاتر مانند: نقشه برداری، باستان شناسی، گردشگری و حسابداری در بعضی مواقع علاوه بر اسپلیت از بخاری برقی نیز استفاده می گردد. در فضای آبدارخانه نیز بخاری برقی، آبگرمکن برقی و آب سرد کن نیز وجود دارد.
- اجزای معماری: از اجرای معماری در خانه سیستمانی می توان به وجود:
 - درب ورودی مجموعه، درب ورودی دفاتر و پنجره های آنها اشاره کرد. جنس تمامی درب و پنجره های خانه سیستمانی از چوب می باشد.

تصویر ۷- نمایش اختلاف سطح

تصویر ۶- نمایش عرض درب ورودی ها

تصویر ۹- نامرتب بودن کابل‌های رایانه

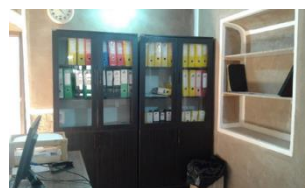
تصویر ۸- نامرتب بودن کابل‌های رایانه

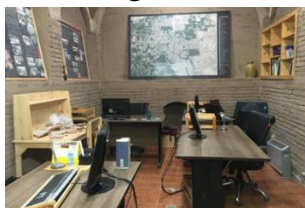
تصویر ۱۴- نگهداری مدارک کنار منبع جرقه زنی

تصویر ۱۶- فاصله نامناسب بین

تصویر ۱۰- کمدهای فاقد اتصال ایمن

تصویر ۱۶- فاصله نامناسب بین

تصویر ۱۱- برق کشی روکار بدون داکت تاسیسات

تصویر ۱۳- نگهداری مدارک در

- تعداد ۲۳ میز رایانه و میز کار، تعدادی کازیه، کتابخانه و کمد های بایگانی و تابلو برد. تابلو نقشه ها و تعدادی چهارپایه و میز مطالعه و دیگر مبلمان را نام برد؛ که جنس تمامی موارد ذکر شده چوب می باشد.
- دستگاههای الکتریکی شامل: ۲ دستگاه کپی، ۳ دستگاه پرینتر، ۲ دستگاه فاکس، تعداد ۱۶ دستگاه رایانه و ۲ دستگاه چای ساز در دفاتر مجموعه پژوهشی ارگ مورد استفاده قرار می گیرد.

ج- ارزیابی میزان خطر آتش سوزی اجزاء غیر سازه ای و معماری

- عرض درب اتاق ها برای خروج و فرار ایمن نامناسب است از آنجا که درب ورودی دفاتر با عرض ۹۰ سانتیمتر و به صورت دو لنگه می باشند و عرض بازو ورودی ۴۵ سانتیمتر است. در زمان حادثه باعث تاخیر در تخلیه می باشد.
- وجود ارتفاع و اختلاف سطح ۴۰ سانتیمتری بین دفاتر و حیاط در زمان حادثه باعث ایجاد خروج و فرار نامناسب می گردد و این اختلاف سطح بر آسیب پذیری می افزاید.
- آشفته گی ناشی از کابل های رایانه ها در زمان سانحه باعث ایجاد آسیب پذیری و تاخیر در هنگام تخلیه اضطراری می گردند.
- آسیب دیدگی و پارگی کابل های رایانه به دلیل قرار نداشتن در محفظه و داکت های مخصوص باعث افزایش احتمال خطر و ایجاد سانحه می گردند.
- برق کشی روکار جهت روشنایی دفاتر و قرار نداشتن کابل ها در محفظه و داکت های تاسیساتی، باعث افزایش احتمال خطر و سانحه می گردند.
- کمدها و قفسه های بلند فاقد اتصال ایمن بوده و در زمان سانحه ممکن است مانع تخلیه سریع گردند.
- نگهداری برخی مدارک و پوشه ها در جعبه های مقوایی که خود جزء مواد قابل اشتعال می باشند از ایمنی می کاهد.
- عدم فاصله مناسب بین میز های کار و جداره ها باعث تاخیر در زمان تخلیه اضطراری می گردد.
- عدم مکان مناسب و عدم نصب خاموش کننده های دستی، این خاموش کننده ها در گوشه ای از دفاتر و روی زمین قرار دارند.

جعبه های مقوایی

- استفاده از چند راهی برق، این نکته باید توجه شود که نباید از یک پریز برق چند خروجی برق گرفت هم به دلیل استفاده از چند راهی های غیر استاندارد و هم اینکه عدم رعایت مقدار ظرفیت جریان دهی پریز مربوطه به دلیل اتصالات سست باعث شروع حریق می گردد.

میزها در دفتر باستان شناسی

تصویر ۱۷- محل خاموش کننده دستی در بخش حسابداری

میزها در دفتر نقشه برداری

تصویر ۱۸- محل خاموش کننده دستی در آبدار خانه

تصویر ۱۹- استفاده از چند راهی برق

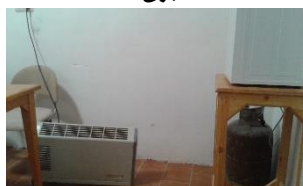

تصویر ۲۰- استفاده از چند راهی برق

تصویر ۲۱- عدم ساماندهی تابلو برق

- عدم ساماندهی کابل ها و تابلو برق، امکان دسترسی عموم به این بخش و همچنین وجود وسایل غیر ضروری باعث افزایش احتمال خطر می گردند.

تصویر ۲۲- نگهداری سیلندر اضافه در آبدارخانه

تصویر ۲۳- قرار گیری اجاق گاز بر روی کمد ناپایدار

- قرار گیری اجاق گاز بر روی کمد ناپایدار است و ممکن است در زمان سانحه باعث آتش سوزی شود.
- شیلنگ گاز بدون حفاظ، ممکن است با سقوط اجسام داغ و نوک تیز موجب آتش سوزی گردد. همچنین نگهداری سیلندر گاز اضافه در فضای آبدار خانه از ایمنی می کاهد.

د- برنامه ریزی و مدیریت کاهش خطر

موارد پیشگیری و برنامه ریزی در برابر خطر آتش سوزی

- ساماندهی کابل های برق رایانه ها و دستگاههای پرینتر و پلاتر در محفظه های مخصوص کابل جهت جلوگیری از آسیب و بریدگی کابل ها و همچنین جلوگیری از آسیب به کارکنان هنگام تخلیه اضطراری.
- قرار دادن کابل های برق روشنایی و دیگر کابل های رو کار، داخل داکت های مخصوص جهت جلوگیری از آسیب های احتمالی.
- مهار و ثابت نگه داشتن کمد و قفسه های بلند جهت جلوگیری از سقوط آنها و ممانعت از آسیب افراد در هنگام فرار و تخلیه اضطراری.
- حذف جعبه های کاغذی و نگهداری محتویات آنها در فایل ها و کمد های بایگانی، جهت کاهش خطر آتش سوزی.
- مهار و ثابت نگه داشتن اجاق گاز و کابینت آن و همچنین استفاده از محافظ شیلنگ گاز جهت کاهش خطر آتش سوزی و افزایش ایمنی.
- تغییر در قفل و یراق آلات درب های دفاتر برای استفاده از هر دو لنگه درب به عنوان بازشو و افزایش عرض درب ها و جهت داشتن خروج ایمن تر و کاهش زمان تخلیه اضطراری در زمان سانحه.

- چیدمان صحیح مبلمان دفاتر جهت خروج سریع و ایمن در زمان تخلیه اضطراری.
- کاهش میزهای کار و نفرات در هر دفتر با توجه به مترای دفاتر جهت جلوگیری از شلوغ شدن دفاتر و کاهش نفرات همچنین جلوگیری از ازدیاد جمعیت و تجمع در پشت درب‌ها، از آنجا که عرض ورودی دفاتر کم بوده و فاقد استاندارد لازم جهت خروج ایمن می‌باشند این امر بسیار ضروری است که در هر دفتر کار مبلمان و تعداد کارکنان با توجه به مساحت آن دفتر باشد.
- نصب تابلو و علائم خروج جهت راهنمایی و هدایت افراد به سمت راه‌های خروج.
- نصب و راه‌اندازی تجهیزات اطفاء حریق که می‌توان به تجهیزات خاموش‌کننده تجهیزات هشدار دهنده و تجهیزات پیشگیری‌کننده نام برد.

اطفاء‌کننده‌های دستی:

- که در صورت در دسترس بودن تجهیزاتی مانند کبسل آتش‌نشانی می‌توان آتش را توسط کارکنان و بازدیدکنندگان اطفاء کرد. ویژگی‌های قابل توجه در به کارگیری اطفاء‌کننده‌های دستی عبارتند از:
- تجهیزات دستی آتش‌نشانی باید پس از بررسی ساختمان و بر اساس نوع مکان خریداری شود تا اثر کافی و جامعی بر آتش داشته باشد و از گسترش آن جلوگیری کند.
 - اطفاء‌کننده دستی باید قابل حمل باشد
 - فاصله دسترسی به تجهیزات دستی آتش‌نشانی نباید بیش از ۲۰ متر باشد.
 - محل قرارگیری تجهیزات دستی آتش‌نشانی بستگی به محل حضور مردم و راه‌های ورود و خروج دارد.
 - اطفاء‌کننده‌های دستی باید در کنار درب خروجی، پاگرد هر طبقه از ساختمان و در زاویه مناسب قرار گیرند.
 - استفاده از اطفاء‌کننده‌های دستی باید ساده باشد زیرا همواره در هنگام وقوع آتش، نیروی خبره وجود ندارد. [۹]
 - با توجه به ویژگی‌های ذکر شده در بکارگیری اطفاء‌کننده‌های دستی، باید یادآور شد از آنجا که کبسل‌های آتش‌نشانی در یکی از دفاتر و آبدارخانه موجود می‌باشند و درب هر کدام از این فضاها جداگانه قفل می‌باشد، لازم و ضروری است یک کبسل در ایوان غربی نزدیک به ورودی قرار گرفته در غرب نصب گردد. تا دسترسی از هر سو به کبسل امکان‌پذیر باشد. (و کبسل مناسب اطفاء حریق از نوع (دی برای آتش‌سوزی‌های الکتریکی) در نزدیکی تابلو برق نصب گردد).

سیستم‌های اطفاء حریق:

سیستم‌های محافظت از آتش‌سوزی همچون: سیستم تشخیص آتش، سیستم‌های آبیاری و غیره می‌توانند آتش را در مرحله اولیه محدود و یا اطفاء نمایند. لذا لازم است اهمیت استفاده از آنها در ساختمان‌های تاریخی مد نظر قرار گرفته و نصب و نگهداری شوند. علاوه بر این، قوانین استفاده از سیستم‌های محافظت از آتش در ساختمان‌های تاریخی متفاوت و سختگیرانه‌تر است. نصب این سیستم‌ها باید علاوه بر حفظ ساخت تاریخی از حساسیت یکپارچه و زیادی برخوردار باشد. [۹].

بررسی و چک دوره‌ای تابلو برق: یکی از دلایل آتش‌سوزی‌ها، آتش‌سوزی‌ها ناشی از برق می‌باشد.

دلایل آتش‌سوزی‌های ناشی از برق:

نگهداری ضعیف: دلیل اصلی آتش‌سوزی‌های ناشی از برق است. تعمیر و نگهداری منظم در تابلوهای برق، تجهیزات الکتریکی، سیم‌ها و ... خطر آتش‌سوزی را کاهش می‌دهد؛ و از آنجا که تابلو برق مجموعه سیستمی در پشت ایوان غربی قرار دارد و با توجه به شرایط آب و هوایی، وجود طوفان‌شن و گرد و غبار در بیشتر سال، نیاز است تابلو برق از هرگونه گرد و غبار پاک شود و همچنین بازرسی و تعویض قطع‌کننده‌های مدار لازم و ضروری است.

سیم‌کشی قدیمی: سیم‌کشی قدیمی و نادرست اغلب باعث آتش‌سوزی برق می‌شود؛ و اگر بیش از ۲۰ سال عمر داشته باشد ممکن است ظرفیت تاسیسات برقی اجرا شده در آن برای مقادیر زیاد وسایل برقی را نداشته باشد و زمانی که از مداری بیش‌تر از ظرفیت خودش جریان کشیده شود، قاعدتاً باید توسط وسیله‌ی محافظتی آن قطع شده و اجازه عبور این مقدار جریان را داده نشود؛ اما وسایل محافظتی قدیمی به دلایلی از قبیل عدم طراحی مناسب برای مدار مربوطه، اتصالات فرسوده داخلی و ... در این مواقع عمل نمی‌کنند و اجازه می‌دهند بیش از ظرفیت مدار جریان عبور کند و بنابر این حریق صورت می‌گیرد. () و از آنجا که سیم‌کشی برق مجموعه قدیمی بوده و تعداد زیادی از وسایل برقی از جمله ۱۶ دستگاه رایانه و تعدادی دستگاه‌های پرینتر و کپی و تعداد ۸ دستگاه گرمایشی و سرمایشی و ۸ دستگاه یخچال و تعدادی چایی‌ساز و آب سرد کن و آب گرم کن در این مجموعه استفاده می‌شود به دلیل استفاده همزمان از دستگاه‌های الکتریکی بی‌شمار و متنوع در مجموعه، ریسک آتش‌سوزی ناشی از برق افزایش می‌یابد و به منظور جلوگیری از کاهش آتش‌سوزی باید از سلامت دستگاه‌ها و کابل آنها اطمینان حاصل شود و دوره‌ای چک و بررسی شوند همچنین در صورت امکان، از استفاده برخی از وسایل غیر ضروری از قبیل استفاده همزمان دو وسیله

گرمایشی در یک دفتر کار پرهیز شود و اطمینان از مطابقت سیم کشی با جریان مدار و عاری از نقص، راهی آسان برای جلوگیری از آتش سوزی های الکتریکی است.

نحوه اطفاء حریق تابلو برق:

انواع مختلفی از آتش سوزی وجود دارد و آتش سوزی های برقی در گروه کلاس (سی) قرار می گیرند. برای اطفاء حریق تابلو برق، دو گزینه مد نظر است.

الف- کبسول آتش نشانی دستی: که در صورت استفاده از کبسول باید درجه بندی آن برای خاموش کردن آتش سوزی های کلاس (سی) اطمینان حاصل کرد و عیب آن این است که در زمان آتش سوزی فرد باید کبسول آتش نشانی را گرفته پانل برق را باز کند و آتش را مهار کند.

ب- سیستم خودکار مهار آتش: برای محافظت از یک پانل برق، سیستم خودکار مهار آتش سوزی گزینه ایده آلی است. بنابر این سیستم خودکار مهار آتش پیشنهاد می گردد و باید به این نکته توجه کرد که اقدامات پیشگیرانه خطر آتش سوزی های الکتریکی را کاهش می دهد

- دسترسی نیروهای عملیاتی: یکی از مهمترین برنامه ریزی های لازم جهت مداخله موثر آتش نشانان امکان میسر بودن دسترسی به موقعیت است و از آنجا که ورود ماشین های بزرگ آتش نشانی به داخل مجموعه ارگ به دلیل عرض معابر امکان پذیر نمی باشد و تنها ماشین های کوچک امکان دسترسی به این مجموعه را دارند و همچنین مسافتی به طول ۲۲۰ متر از ورودی ارگ تا ابتدای خانه سیستمی نسبت به متراژ طول لوله های مورد استفاده در ماشین های آتش نشانی، این ضرورت را ایجاد می کند که هنگام وقوع سانحه مدیریت با واحد های آتش نشانی همکاری کند تا آنها با شرایط آشنایی پیدا کرده و تجهیزات لازم را برای مقابله با آتش سوزی فراهم کنند.
- تامین منبع آب جهت اطفاء حریق: یکی دیگر از تدابیر در مداخلات موثر آتش نشانی می توان به تامین منبع آب جهت اطفاء حریق اشاره کرد و یکی از نکات مثبت خانه های سنتی و خانه سیستمی وجود حوض آب در حیاط این خانه ها می باشد و می تواند به عنوان منبع آب در زمان سانحه مورد استفاده قرار گیرد. همچنین از دیگر تدابیر می توان به راه اندازی هیدرانت های آتش نشانی در مجموعه ارگ اشاره کرد؛ اما از آنجا که اطفاء کردن آتش با آب برای ساختمان های تاریخی پیامد ها و آسیب های بسیاری به همراه دارد بهتر تا حد امکان آتش در فضای محدود کنترل شود و از کمترین مقدار آب استفاده گردد. تا به بافت بنا آسیب کمتری وارد شود و امکان مرمت دوباره آن میسر شود.
- مشخص نمودن دفاتر بر اساس میزان احتمال خطر آتش سوزی ناشی از جریان الکتریکی: دفاتر کار بر اساس تعداد وسایل الکتریکی و منبع جرقه زنی مورد امتیاز دهی قرار گرفتند و به چهار گروه: دفاتر با خطر آتش سوزی ناشی از جریان الکتریکی با احتمال کم، متوسط، زیاد و خیلی زیاد تقسیم شدند. تا به تمهیدات لازم جهت کاهش احتمال خطر آتش سوزی ناشی از حریق اندیشیده شود.

نقشه ۷ - مشخص کردن دفاتر پر خطر بر اساس احتمال خطر آتش سوزی الکتریکی

- از موارد دیگر برنامه ریزی می توان به آموزش کارکنان اشاره کرد تا در صورت بروز سانحه در کمترین زمان و کمترین تلفات جانی و خسارات وارده آتش را مهار کرد.
- برگزاری مانورها در فواصل زمانی مشخص صورت گیرد تا ضعف و کاستی ها شناسایی شده و در بر طرف کردن آنها اقدامات لازم صورت گیرد.

- آموزش لازم اقدامات اطفاء حریق برای کادر نگهبان؛ از آنجا که نگهبانان در تمام ساعات شبانه روز در مجموعه حضور دارند لازم و ضروری است تا تمام نگهبانان از آموزشهای لازم جهت اطفاء حریق برخوردار باشند. تا در صورت وقوع سانحه اقدامات لازم جهت اطفاء حریق سریع تر صورت گیرد
- ایجاد گروه مدیریت بحران تا در صورت بروز سانحه اقدامات بر اساس برنامه ریزی های انجام شده مدیریت شوند.
- تهیه چک لیست برای اقدامات حفاظتی از آتش سوزی و بررسی دوره ای این چک لیست. (نمونه چک لیست [۹])

اعضای گروه مدیریت بحران	وظایف اصلی	همکاری
فرماندهی	ارزیابی حادثه، فعال کردن گروه، تماس تلفنی، مدیریت عملیات ها	
عملیات	تخلیه اضطراری، اطفاء حریق، کمک های اولیه	ارزیابی حادثه، قطع شریان های حیاتی
پشتیبانی	قطع شریان های حیاتی	ارزیابی حادثه، فعال کردن گروه، تماس تلفنی، مدیریت عملیات ها
حراست	برق رسانی نظم و امنیت در طول عملیات	تماس تلفنی، تخلیه اضطراری

تصویر ۲۴- اعضای گروه بحران و وظایف آنها. ماخذ: [۱۲]

۴- نتیجه گیری

بناهای تاریخی از ارزش و اهمیت زیادی برخوردار می باشند و محافظت از این بناها در الویت قرار دارد. یکی از خطراتی که بناهای تاریخی را تهدید می کند آتش سوزی است و اخیراً موضوع ایمنی حریق در بناهای تاریخی مورد مطالعه قرار گرفته است و بنا به همین ضرورت خانه سیستانی (پایگاه پژوهشی ارگ بم) مورد ارزیابی خطر آتش سوزی قرار گرفته و اجزای غیر سازه ای و میلمان واقع درخانه سیستانی، شناسایی و سپس این اجزاء مورد ارزیابی خطر آتش سوزی قرار گرفتند؛ و از آنجا که این مجموعه دارای چندین دفتر کار با تجهیزات الکتریکی و به دلیل استفاده همزمان این وسایل و همچنین سیم کشی قدیمی، ممکن است بار الکتریکی بیش از ظرفیت باشد و آتش سوزی رخ دهد و بر همین اساس دفاتر کار بر اساس میزان خطر آتش سوزی ناشی از جریان الکتریکی مورد ارزیابی قرار گرفتند که می توان آنها را در گروههایی با خطر آتش سوزی ناشی از جریان الکتریکی کم، متوسط، زیاد و خیلی زیاد تقسیم بندی کرد و چهار قسمت از این مجموعه با خطر آتش سوزی ناشی از برق با احتمال خیلی زیاد شناسایی شد. بنابر این می توان گفت بیشترین عامل خطر آتش سوزی در خانه سیستانی، آتش سوزی ناشی از جریان الکتریکی می باشد که جهت کاهش احتمال این خطر باید از سیم کشی و وسایل الکتریکی استاندارد استفاده کرد و جهت کاهش بار الکتریکی بیش از توان مدار، از استفاده همزمان وسایل الکتریکی پر مصرف خودداری شود و به صورت دوره ای فیوزها چک و کنترل شوند.

منابع

- [۱] عسکری پور، ط. شیرالی، غ. ارزیابی ریسک حریق و تعیین کارایی روش های حفاظت فعالو غیر فعال در کاهش ریسک حریق در اتاق کنترل یک ساختمان صنعتی، فصلنامه بهداشت و ایمنی کار، ۱۳۹۶.
- [2] Alessandro Arborea, Giorgio Mossa and Giorgio Cucur. Preventive fire risk assessment of Italian architectural heritage: an index based approach. 2014
- [3] Santiago Granda and Tiago Miguel Ferreira Large-scale Vulnerability and Fire Risk Assessment of the Historic Centre of Quito, Ecuador researchgate. 2019.
- [۴] بهرامی و. بررسی متغیر های موثر بر پایداری ساختمانها در برابر حریق، نشریه علمی پدافند غیر عامل، ۱۴۰۰.
- [۵] قوچانی، م. تاجی، م. ارزیابی مولفه های موثر در افزایش ریسک خسارات ساختمانهای. شهری در آتش سوزی پس از بحران زلزله به روش AHP، فصلنامه دانش پیشگیری و مدیریت بحران ۱۳۹۸.
- [۶] مرادیان، م. ارزیابی خطر، آکادمی بهداشت بلایا و اورژانس، ۲۰۱۳
- [۷] اکبری شهرستانی، ی. ارزیابی خطر حوادث و بلایا، جزوه، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.
- [۸] محمد فام، ا. ارزیابی و مدیریت ریسک، جزوه
- [۹] خادمی، م، ایمنی حریق در مراکز تاریخی نمونه موردی ساختمانهای تاریخی، اولین همایش بین المللی، ۱۳۹۷

- [۱۰] بشیری، م، اخواجه نی، س. مقاله کاهش آسیب پذیری زلزله و خطر آتش سوزی در خوابگاه‌های دانشجویی مطالعه موردی خوابگاه متاهلین دانشگاه شهید بهشتی، فصلنامه علمی و پژوهشی مدیریت بحران، ۱۳۹۲
- [۱۱] بزر آبادی، ن، ایمنی حریق در بناهای تاریخی، دومین همایش بین‌المللی افق های نوین در مهندسی عمران، معماری و شهرسازی و مدیریت شهرها، ۱۳۹۶
- [۱۲] فلاحی، ع، کاهش آسیب پذیری خوابگاههای دانشجویی دانشگاه شهید بهشتی در برابر آتش سوزی و زلزله، محله صفه، ۱۳

پیوست: نمونه چک لیست ماخذ [۹]

نام ساختمان:			
تلفن:			
آدرس دفتر:			
سایر افراد مسئول:			
موارد	صحیح	جزئیات	امضاء
بررسی امنیت راههای فرار از نظر: - فاصله تا راه‌های خروج استاندارد است. - تابلو جهت راهنمایی افراد به سمت راههای خروجی وجود دارد. - تجهیزات لازم جهت فراری دادن بازدیدکنندگان وجود دارد. - راه پله های خروج اضطراری وجود دارد. - پنجره‌های خروج اضطراری مجهز شده اند. - دسترسی به بالکن ها به عنوان خروج اضطراری انجام شده است. - مانور و راهنمایی جهت خروج اضطراری انجام شده است.			
اقدامات انجام شده برای دسترسی به خدمات و تجهیزات خروج اضطراری: - نصب تابلوهای راهنمای بازدیدکنندگان انجام شده است. - نردبان خروج اضطراری قرار داده شده است. - تجهیزات در مکانی با قابلیت دسترسی آسان نصب شده است. - سایر اقدامات ...			
آیا بخش های جداگانه جهت محدود کردن آتش وجود دارد؟			
حفاظت در برابر گسترش آتش بین بخش های مختلف ساختمان: - ایجاد مناطق مختلف ایمن شده - سایر اقدامات ...			
نصب و راه اندازی سیم کشی برق و سایر تجهیزات با توجه به استانداردهای روز انجام شده است			
نصب تجهیزا ت آتش نشانی همچون: - کبسول آتش نشانی فراهم شده است. - پتو قرار داده شده است. - شیلنگ آتش نشانی قرارداده شده است. - اقدامات دیگر ...			
منبع آب برای اطفاء آتش: - تامین آب اصلی انجام شده است. - تامین آب جایگزین انجام شده است. - منبع آب سالم است.			
دستورالعمل های اداره و مدیریت ساختمان ابلاغ و انجام شده است.			
نقشه ها / طرح ساختمانی در دسترس است.			
ایرادات / نظرات			
نام و نام خانوادگی مسئول:			

واکاوی و بررسی طراحی مجموعه های تفریحی و اقامتگاهی با رویکرد تقویت حس سرزندگی اجتماعی مورد مطالعه: روستای بند ارومیه

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۲/۱۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۲/۰۲

کد مقاله: ۸۸۱۵۱

شفق عیاررضایی*

چکیده

استراحتگاه، مجموعه اقامتگاهی، مجموعه رفاهی تفریحی و مانند آن عناوینی است که برای تأسیسات تفریحی- اقامتگاهی به کار می رود، که تلاش می کنند که بیشترین خدمات و امکانات لازم را برای مردم در طول اقامتشان ارائه کنند، اطلاع می شوند. امروزه ضرورت شناخت مؤلفه های تأثیرگذار بر کیفیت فضاهای شهری به منظور پاسخگویی به نیازهای شهروندان در راستای ارتقای حضور، سرزندگی و سطح تعاملات اجتماعی آنها، بیش از پیش مهم جلوه می نماید. ایجاد مراکز تفریحی و اقامتگاهی و جذب گردشگر و گردشگری در نواحی روستایی، محرکی برای افزایش تولیدات روستایی است و سبب ایجاد فرصت های شغلی جدید برای روستائیان به ویژه جوانان می شود. روش تحقیق به شیوه توصیفی-تحلیلی و از نوع مطالعات عملی و کاربردی است. تفرجگاه بند، یکی از مناطق گردشگری شهر ارومیه، به دلیل نزدیکی به شهر و طبیعت زیبایش، نظر گردشگران زیادی را به خود جلب کرده است، ولی به دلیل نبود برنامه ریزی و مدیریت گردشگری، سود اقتصادی چندانی برای ساکنان محلی به همراه نداشته است. لذا با در نظر گرفتن مؤلفه ها، شاخص های سرزندگی اجتماعی و یافته های پژوهش و طراحی مجموعه های تفریحی و اقامتگاهی با رویکرد تقویت حس سرزندگی اجتماعی می توان در این راستا گام های مهمی برداشت.

واژگان کلیدی: طراحی مجموعه های تفریحی و اقامتگاهی، حس سرزندگی اجتماعی، حس مکان، روستای بند ارومیه

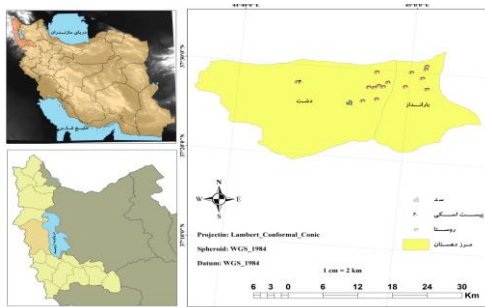
۱- مقدمه

گسترش رشد و ساخت مجموعه‌های تفریحی اقامتگاهی در زمینه‌های مستعد این ساختارها جزو مسائل مهم رشد و ترقی فرهنگی اقتصادی و اجتماعی است. طراحی معماری فضایی منطبق بر جغرافیای ناحیه مورد مطالعه در قالب یک مجموعه تفریحی و اقامتگاهی متناسب با عملکرد فرهنگی، تجاری، تفریحی و پیوسته با فضای سبز در درجه اول با بهره‌گیری از مفاهیم طبیعت و اصل احترام به طبیعت توجه به اصول معماری پایدار و هماهنگ با ارزش‌های فرهنگی آن منطقه است که می‌توان محیطی مناسب به وجود آورد. در حلقه دوم موجب ارتقاء سرزندگی اجتماعی بین محیط با انسان و انسان با انسان منجر می‌شود. ثالثاً مکانی برای تعاملات تجاری و اقتصادی فعالان این عرصه را نیز می‌تواند در خود جای دهد. استان آذربایجان غربی با دارا بودن اماکن تاریخی و جاذبه‌های گردشگری و طبیعی یکی از زیباترین استان‌های کشور به شمار می‌آید (سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان آذربایجان غربی، ۱۴۰۰). روستای گردشگاهی بند از توابع بخش مرکزی شهرستان ارومیه، با مختصات جغرافیایی ۴۵ درجه‌ی طول شرقی و ۳۷ درجه و ۲۹ دقیقه‌ی عرض شمالی، در ۳ کیلومتری جنوب غربی ارومیه یکی از تفرجگاه‌های اصلی مردم ارومیه می‌باشد. ارتفاع این روستا از ۴۰۰۰ نفر جمعیت، سطح دریا ۱۴۰۰ متر می‌باشد. آب‌وهوای این روستا در بهار و تابستان معتدل و در پاییز و زمستان سرد است. این روستا از دیرباز محل مبادله کالاها و بازار روستایی منطقه‌ی ارومیه بوده است و در کنار بستر رودخانه‌ی شهرچای به صورت خطی استقرار و امتداد یافته است. درآمد بیشتر مردم روستای بند، از فعالیت‌های زراعی و باغی از جمله گندم، جو، باغات سیب و انگور و محصولات دامی از جمله گوشت، فرآورده‌های لبنی و پشم و هم چنین، تولید صنایع دستی روستایی از قبیل گلیم، قالی و فرش تأمین می‌شود (راحتی، خداوردیزاده و نجفی علمدارلو، ۱۳۸۹: ۵۳-۵۲). مهم‌ترین جاذبه‌های طبیعی و گردشگری روستای بند، تفرجگاه‌های حاشیه‌ی رودخانه‌ی شهرچای، باغات پیرامون روستا، چشم‌انداز کوهستان و تفرجگاه زمستانی بند، دریاچه پشت سد شهرچای با قابلیت‌های ورزش‌های آبی و تفرجگاه پیرامونی سد شهرچای می‌باشند. تفرجگاه بند، یکی از مناطق گردشگری شهر ارومیه، به دلیل نزدیکی به شهر و طبیعت زیبایش، نظر گردشگران زیادی را به خود جلب کرده است، ولی به دلیل نبود برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری، سود اقتصادی چندانی برای ساکنان محلی به همراه نداشته است. لذا با طراحی مجموعه‌های تفریحی و اقامتگاهی با رویکرد تقویت حس سرزندگی اجتماعی می‌توان در این راستا گام‌های مهمی برداشت.

۲- بیان مسئله

کمرنگ شدن فضاهای اجتماع پذیر به فقدان هویت جمعی در مکان، رفتارها، کم رنگ شدن گفتگوهای رو در رو کاهش نشاط اجتماعی، تبدیل مفهوم پیاده راه‌ها به مسیرهای عبور و مرور و کاهش امنیت و کیفیات اجتماعی در قرارگاه‌های رفتاری منجر شده است (رحیمی نژاد و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۹۵). فضاهای عمومی یک عامل اصلی برای سلامت روحی و روانی یک جامعه پایدار هستند (مدنی پور، ۱۳۸۹: ۲۴۷). از نظر جیکوبز وجود تنوع در کاربری‌های یک مرکز شهری (خیابان) بار فرهنگی- اجتماعی آن را افزایش داده و مراکز شهری پرمعنا را به همراه دارد (پاپلی یزدی، ۱۳۸۲: ۱۱۰-۱۰۹). گردش و تفریح بخش مهمی از گذران فراغت را تشکیل می‌دهد که به طور خاص با فعالیت‌های فراغتی در فضاهای باز طبیعی ارتباط دارد، با توجه به مسائل و مشکلات روز افزون شهرنشینی معاصر از یک سو و نقش و جایگاه گردشگری در نظام اقتصادی ملی و منطقه‌ای کشور از سوی دیگر، برنامه‌ریزی و ساماندهی گردشگری به یکی از عرصه‌های مهم و ضروری برای گسترش فرهنگ فراغت، اعتلاء کیفیت زندگی شهری، کاهش تعارضات محیطی و اجتماعی و ایجاد منابع جدید اقتصادی بدل شده است، به‌ویژه ماهیت گردشگری از نظر کاهش تنش‌های شهری و نزدیکی به طبیعت و آشنایی با فرهنگ‌ها و میراث تاریخی و اجتماعی ملل کارکردی تعیین کننده دارد که ضرورت برنامه‌ریزی و توسعه آن را تقویت می‌کند، بنابراین گردشگری چه از نظر برنامه‌ریزی و توسعه و تجهیز، چه به لحاظ سهم سرمایه‌گذاری و نیز از نظر ساماندهی رفتارهای تفریحی و تقویت فرهنگ فراغت واجد اهمیت و نقش روزافزونی است (مغفرت خواه، ۱۳۹۶: ۲). توسعه گردشگری روستایی می‌تواند نقش مهمی در رفع فقر، اشتغال زایی و افزایش درآمد برای مردم مناطق روستایی قلمداد شود (sebele, 2010, p.143) (ایجاد مراکز تفریحی و اقامتگاهی و جذب گردشگر و گردشگری در نواحی روستایی، محرکی برای افزایش تولیدات روستایی است و سبب ایجاد فرصت‌های شغلی جدید برای روستائیان به‌ویژه جوانان می‌شود، همچنین موجب پیشگیری از مهاجرت بی رویه روستائیان به شهرها و حفظ توان تولیدی روستا می‌شود) (قدیری و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۰۷). تفرجگاه بند از توابع بخش مرکزی شهرستان ارومیه با مختصات جغرافیایی ۴۵ درجه طول شرقی و ۳۷ درجه و ۲۹ دقیقه عرض شمالی، در ۴ کیلومتری جنوب غربی ارومیه واقع شده است. ارتفاع مرکز منطقه مورد مطالعه از سطح دریا ۱۴۰۰ متر است (زننده دل، سلیمی و نوروزی، ۱۳۸۶: ۱۱۶؛ مطیعی لنگرودی و همکاران، ۱۳۹۳: ۵۲۶).

از آنجاکه این تفرجگاه در منطقه کوهستانی واقع شده است، در بهار و تابستان آب و هوای مطبوع و خنکی دارد و در پاییز و زمستان سرد است. این منطقه یکی از مناطق گردشگری شهر ارومیه است که با توجه به موقعیت ممتاز جغرافیایی و بهره‌مندی از توان‌های زیاد در حوزه طبیعت گردی و گردشگری روستایی و نزدیکی به شهر ارومیه (۴ کیلومتری)، همواره پذیرای گردشگران زیادی بوده است. وجود باغ‌های میوه و کوه‌های بلند در اطراف منطقه، رودخانه و سد شهرچای در بالادست روستای بند و کوه سیر و پیست اسکی خوشاکوه، کلیسای سیر و آداب و رسوم محلی و... از جاذبه‌های طبیعی و فرهنگی این منطقه است.

شکل ۱- نقشه موقعیت جغرافیایی منطقه مورد مطالعه،
مأخذ: طرح هادی روستای بند، ۱۳۸۹

شکل ۳- وادی بند ارومیه و دره های سرسبز منطقه
(مأخذ: <http://www.citypedia.ir>)

شکل ۵- وادی بند ارومیه و دره های سرسبز که جزو
جاذبه های اکوتوریستی این منطقه محسوب می شوند
(مأخذ: نگارنده، ۱۴۰۰)

مردم روستای بند اغلب کرد زبان هستند و شغل اصلی آن ها زراعت و دامداری است اما در طی سال های اخیر به دلیل افزایش گردشگران و مسافران در این منطقه، تعداد زیادی از این روستایان برای ارائه ای خدمات به این گردشگران تغییر شغل داده و همین امر سبب شده که رستوران ها و غذا خوری های و مراکز رفاهی مختلف در تفرجگاه بند ساخته شوند. پیشرفت ساخت وساز در جنوب شهر ارومیه باعث شده که فاصله شهر ارومیه از تفرجگاه بند بسیار کم شود و همین امر سبب شده که مردم به این مکان تفریحی گرایش بیشتری داشته باشند.

شکل ۲- عکس هوایی، منطقه روستای بند ارومیه
(مأخذ: نگارنده، ۱۴۰۰)

شکل ۴- سد شهر چایی ارومیه که بر روی رودخانه شهر
چایی در امتداد روستای بند جریان دارد
(مأخذ: نگارنده، ۱۴۰۰)

۳- روش تحقیق

این تحقیق به شیوه توصیفی و تحلیلی و از نوع مطالعات عملی و کاربردی است که مبتنی بر مطالعه، کارهای انجام شده، تحقیق ها و پایان نامه های به روز و تجزیه و تحلیل آن ها می باشد و با پرداخت مرحله به مرحله با رویکرد استدلالی (مقایسه دیدگاه ها) مخاطب را به آستانه شناخت حضوری می رساند و در نهایت تلاش شده تا در انتهای کار ماحصل یافته ها با نگاهی نوین و در قالب یک طرح کاربردی بر اساس رویکرد حس سرزندگی اجتماعی در طبیعت بکر و زیبای روستای بند ارومیه ارائه گردد.

۴- پیشینه پژوهش

بهرامی و حیدرپور (۱۳۹۵)، در پژوهشی تحت عنوان طراحی مجموعه توریستی تفریحی بارویکرد معماری پایدار در راستای توسعه گردشگری (نمونه موردی میاندواب) پرداخته اند. اهداف آن مبتنی بر خلق فضایی با عملکردهای تفریحی- توریستی در کنار رودخانه می باشد. با توجه به بررسی انجام شده در اسناد طرح های بالا دست در زمینه گردشگری، طراحی و احداث هتل (تسهیلات گردشگری) یکی از ضروریات این منطقه می باشد. اختر کاروان و همکاران (۱۳۹۵)، در مقاله طراحی مجموعه اقامتی توریستی تفریحی با رویکرد معماری سبز (نمونه موردی اصفهان)، نشان دادند که بیشتر اصولی که در معماری پایدار نوین در قرن بیستم مطرح شده در معماری قدیمی این شهر بخوبی رعایت گردیده است. پورحیدر شیرازی (۱۳۹۴)، در پژوهشی به ارتقاء سرزندگی و حس تعلق به مکان در فضاهای شهری (مطالعه موردی: منطقه ۵ شهر اصفهان)، پرداخته اند. نتایج تحقیق بیانگر آن است که حوزه های فعالیت و معنا از نظر کاربران واجد اهمیت بیشتری از عناصر کالبدی بوده و همین امر، اهمیت برنامه ریزی در جهت ارتقای فعالیت های تفریحی و اجتماعی را دوچندان می کند. در واقع، برنامه ریزی برای بهبود عامل کالبدی نیز بایستی در جهت افزایش

امکان شکل‌گیری فعالیت‌های متنوع و نیز بهبود تصویر و سیمای محیط در ذهن کاربران فضا باشد تا موجب ارتقای میراث هویت و خاطرات جمعی و تجمع میراث ناشی از زندگی هر روزه شهروندان در محیط‌های شهری گردد. عباس زاده، غفاری آذر و آیشم (۱۳۹۲)، به بررسی مفهوم حس تعلق به مکان در فضاهای شهر دیروز و امروز (مطالعه موردی: شهر ارومیه)، پرداخته‌اند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد در اکثر فضاهای جدید شهرها این حس تعلق و هویت نادیده گرفته شده و نیازمند توجه و بررسی بیشتر و اصولی‌تر می‌باشند. مطیعی لنگرودی و رضائیه آزادی (۱۳۹۲)، در ارزیابی اثرات اقتصاد گردشگری از دیدگاه جامعه میزبان در تفرجگاه بند ارومیه، نتایج پژوهش نشان می‌دهد، که گردشگری اثرات مثبتی همچون ایجاد اشتغال برای جوانان و افزایش درآمد برای ساکنین محلی و اثرات منفی مانند افزایش قیمت زمین برای ساکنین محلی به دنبال داشته است. طاهر طلوع دل و اشرف السادات (۱۳۹۶)، در بررسی مؤلفه‌های عامل ایجاد سرزندگی ساکنین فضاهای زیستی، براساس تحلیل نظرات ۱۲ متخصصین مربوطه، سه مؤلفه کالبدی، مؤلفه اجتماعی و نیز مؤلفه زیست محیطی مؤثرترین مؤلفه‌ها محسوب می‌شوند. نتایج کمی این تحقیق نشان داده است که مؤلفه کالبدی ۷۴/۴۲٪، مؤلفه اجتماعی ۱۸/۱۶٪، و مؤلفه زیست محیطی نزدیک به ۷/۰۰٪ در تحقق حس سرزندگی مؤثر بوده‌اند. دستاورد نهایی این تحقیق تبیین مدل ارتباطی میان مؤلفه‌های عامل تحقق سرزندگی برای ساکنین فضاهای زیستی است.

۵- مبانی نظری تحقیق

۵-۱- مجموعه‌های تفریحی و اقامتگاهی

استراحتگاه، مجموعه اقامتگاهی، مجموعه رفاهی تفریحی و مانند آن عناوینی است که برای تأسیسات تفریحی- اقامتگاهی به کار می‌رود، که تلاش می‌کنند که بیشترین خدمات و امکانات لازم را برای مردم در طول اقامتشان ارائه کنند، اطلاق می‌شوند. چنین خدماتی شامل خوراک، آشامیدنی‌ها، محل اقامت (مهمانخانه)، امکانات ورزشی، سرگرمی و خرید می‌شوند (دلخواه، ۱۳۹۸: ۱۴). صنعت هتلداری و فضاهای اقامتی زیر مجموعه‌ای از صنعت توریست و گردشگری بین‌المللی به شمار می‌رود و بین درآمد آن‌ها در مناطق مختلف دنیا، ارتباط مستقیم وجود دارد (Bucci F, et al, 2002). صنعت گردشگری به لحاظ درآمدزایی و تأثیر در رشد اقتصادی کشورها با ایجاد زمینه‌ها و زیر ساخت‌های مناسب درصدد بهره‌برداری از مزایای این صنعت هستند. برای اغلب این کشورها گردشگر منبع مهمی برای فعالیت‌های تجاری، کسب درآمد، اشتغال‌زایی و مبادلات خارجی محسوب می‌شود (Haber, Lerner, 1998, p.198). بسیاری از این کشورها سالانه در آمد سرشاری از این صنعت گردشگری به دست می‌آورند برای مثال در طی دو دهه گذشته استرالیا از این بخش ۵۰ میلیون دلار در آمد به دست آورده است (Foster.1997, p.27).

۵-۲- تعریف فضای باز شهری

منظور از فضای باز شهری هر آن چیزی است که در میان توده‌ها قرار گرفته است و شامل خیابان‌ها، میدان‌ها، فضای تفریح و گردهمایی خارج از توده‌ها، فضای پیاده‌رو... می‌شود. فضای باز شهری را می‌توان سیستمی از روابط بین اشیاء (توده‌ها) در نظر گرفت. فضایی که بین اشیاء قرار گرفته (فضای مابین) تنها یک فضای تهی نیست. فضای مابین برای شناخت اشیاء ضروری هستند. بدون این فضاها بازشناسی مستقل اشیاء عملی نیست و گذشته از آن، فضاهای مابین، نقش بسیار مهمی در رابطه تک تک عناصر با یکدیگر ایفا می‌کنند (کشتکاران، ۱۳۸۹).

شاخص‌های سرزندگی انتخابی، جهت بررسی در فضای باز شهری را می‌توان چنین بیان نمود:

خوانایی: میزان درک و فهم یک مکان توسط مردم؛ (احمدی نژاد و فخارزاده، ۱۳۷۹).

حس مکان: به معنای ادراک ذهنی مردم از محیط و احساسات کم و بیش آگاهانه‌ی آن‌ها از محیط خود است که شخص را در ارتباط درونی با محیط قرار می‌دهد (پرتوی، ۱۳۸۲: ۵۰-۴۰).

تمایز معمارانه: بهره‌مندی از خلاقیت معمارانه در عین هماهنگی با سایر عناصر شهری؛

اتصال و ارتباط: ترکیب منطقی با سایر کاربری‌ها و بدنه‌های کالبدی؛

محیط‌های شهری دوستانه: احساس امنیت عاطفی و لذت از مکان؛ (پرتوی، ۱۳۸۲: ۵۰-۴۰).

امنیت: کیفیتی از محیط که آرامش و آسودگی را چه در بعد فیزیولوژیک و چه در بعد روانی به همراه دارد.

از لحاظ روانشناسی: نزدیک شدن، پیش‌بینی سلسله‌مراتبی از خلوت تا تعامل اجتماعی؛

۵-۳- حس مکان

حس مکان به معنای ادراک ذهنی مردم از محیط و احساسات کم و بیش آگاهانه از محیط خود است که شخص در ارتباط درونی با محیط برقرار می‌کند و این حس عاملی است که موجب تبدیل یک فضا به مکانی با خصوصیات حسی و رفتاری ویژه برای افراد خاص می‌گردد (فلاح، ۱۳۸۵: ۵۷). از دیدگاه روانشناسی محیطی انسان‌ها به تجربه حسی، عاطفی و معنوی خاص نسبت به محیط زندگی نیاز دارند. این نیازها از طریق تعامل صمیمی و نوعی هم‌ذات‌پنداری یا مکانی که در آن سکونت دارد قابل تحقق است. این تعامل صمیمی و هم‌ذات‌پنداری، روح یا حس مکان نامیده می‌شود. از نظر روانی حس مکان کاتالیزوری است که

باعث تبدیل شدن یک محیط به یک مکان می‌شود، روند تجربه عمیق مکان نه به عنوان یک شی بلکه به عنوان یک ارگانیسم زنده است که بعد از انطباق‌های متقابل پی در پی محقق می‌شود، از این رو روابط بین افراد و مکان‌ها نیازمند ثباتی خاص است (نوربرگ شولتز، ۱۳۸۸). فریز استیل نیز حس مکان را این گونه شرح می‌دهد: رابطه انسان و مکان تعاملی است یعنی مردم چیزهای مثبت یا منفی را به محیط می‌دهند و سپس از آن می‌گیرند بنابراین چگونگی فعالیت‌های مردم در کیفیت تأثیر محیط بر آن‌ها اثر گذار است (Steel, 1981). در واقع دلبستگی به مکان رابطه نمادین ایجاد شده توسط افراد به مکان است که معانی احساسی، عاطفی و فرهنگی مشترکی به یک فضای خاص می‌دهد. دلبستگی به مکان مبنایی برای درک فرد و گروه نسبت به محیط است و معمولاً در محیط فرهنگی به وجود می‌آید (لینچ، ۱۳۷۶). آلمن حس تعلق در محیط را بیش از تجربه شناختی دانسته و اعتقاد دارد که این حس، عقاید فرهنگی مرتبط کننده افراد با محیط را شامل می‌شود و خصوصیات این محیط را در سه عامل مقیاس، اختصاصی بودن و قابل دسترس بودن بیان می‌نماید (تولایی، ۱۳۸۰: ۴۱). راپاپورت با تأکید بر نقش مؤلفه‌های اجتماعی فرهنگی در شکل‌گیری محیط کالبدی، با ارائه نظریه ارتباط غیر کلامی، محیط را مجموعه‌ای از عناصر کالبدی ثابت، نیمه ثابت و متحرک تقسیم می‌کند که فرد بر اساس کدها و انگاره‌های فرهنگی خود، معنا و مفهوم خاص خود را از محیط و عناصر آن استنباط می‌کند (راپاپورت، ۱۳۸۸).

۵-۳-۱- ابعاد مختلف حس تعلق به مکان

الف- تعلق کالبدی به مکان: کیفیت‌های کالبدی و عملکردی مکان، به عنوان قرارگاهی برای فعالیت‌ها و داد و ستدهای اجتماعی، درجه‌ای از وابستگی و تعلق به مکان را تحت تأثیر قرار می‌دهند (Ujang, 2009).

ب- تعلق احساسی به مکان: این بعد از تعلق، بر عواطف و احساسات انسانی نسبت به مکان و محیط اطراف او تأکید دارد و حس تعلق را ناشی از تعاملی بین شخص و محرک‌های کالبدی، اجتماعی و فعالیت‌ها می‌داند. احساس اصلی‌ترین دلیل شکل‌گیری و ایجاد ارتباط با محیط پیرامون است. احساس از طریق ادراک و شناخت محیط، عامل پیوند بین شخص و مکان و دیگران است (سیاوش پور، ۱۳۹۳).

ج- تعلق اجتماعی به مکان: برخی حس تعلق را ناشی از روابط و تعاملات اجتماعی جاری در مکان دانسته و آن را عامل اصلی در شکل‌گیری این حس می‌دانند از نگاه این رویکرد، حس تعلق به محیط برآیند عواملی از تعاملات اجتماعی می‌باشد که در محیط صورت می‌پذیرد. بر اساس این رویکرد محیط حاوی اطلاعات و نشانه‌های مشترک اجتماعی است که انسان‌ها با درک و رمزگشایی آن‌ها با محیط خود به تعامل می‌رسند (جوان فروزنده، ۱۳۹۰).

۵-۳-۲- سطوح مختلف حس تعلق به مکان

جدول ۱- سطوح مختلف حس تعلق به مکان، مأخذ: پورحیدر شیرازی، ۱۳۹۴: ۱۰.

بی تفاوتی نسبت به مکان	این سطح معمولاً در ادبیات حس تعلق به مکان مورد توجه واقع نمی‌شود ولی می‌تواند در سنجش حس تعلق به مکان مورد استفاده قرار گیرد.
آگاهی از قرارگیری در یک مکان	این سطح هنگامی است که فرد می‌داند که در یک مکان متمایز زندگی می‌کند و نمادهای آن مکان را تشخیص می‌دهد ولی هیچ احساسی که او را به مکان متصل کند، وجود ندارد. در این حالت فرد ممکن است بداند که در یک مکان مستقر است ولی نمی‌داند که بخشی از آن مکان است.
تعلق به مکان	در این سطح فرد نه تنها از نام و نمادهای مکان آگاه است بلکه با مکان احساس بودن و تقدیر مشترک داشتن نیز دارد، در این حالت نمادهای مکان محترم و آنچه برای مکان رخ می‌دهد، برای فرد مهم است.
دلبستگی به مکان	در این سطح فرد ارتباط عاطفی پیچیده با مکان دارد. مکان برای او معنا دارد و مکان محور فردیت است و تجارب جمعی و هویت فرد در ترکیب با معانی و نمادها با مکان شخصیت می‌دهد. در این حالت بر منحصر به فرد بودن مکان و تفاوت آن با دیگر مکان‌ها تأکید می‌کند.
یکی شدن با اهداف مکان	این سطح نشانه در آمیختگی و پیوستگی فرد با نیازهای مکان است. در این حالت فرد اهداف مکان را تشخیص داده، با آن‌ها منطبق شده و از آن‌ها پیروی می‌کند. در فرد شور، عشق، حمایت و از خود گذشتگی نسبت به مکان وجود دارد.
حضور در مکان	این سطح به نقش فعال فرد در اجتماع که علت آن تعهد به مکان است، توجه دارد. در مقابل تمامی سطوح قبل که مبنای نظری داشتند. این سطح از رفتارهای واقعی افراد برداشت می‌شود.
فداکاری برای مکان	این سطح بالاترین سطح حس مکان است و فرد عمیق‌ترین تعهد را نسبت به مکان دارد و فداکاری زیادی برای گرایش‌ها، ارزش‌ها، آزادی‌ها و رفاه در موقعیت‌های مختلف از خودشان نشان می‌دهد. در این سطح آمادگی برای رها کردن علایق فردی و جمعی به دلیل علایق بزرگتر نسبت به مکان وجود دارد.

۵-۴- حس سرزندگی اجتماعی

فرهنگ لغت معین، واژه‌ی «سرزندگی» را مسرور، معروف، مشهور و مهم‌تر تعریف می‌کند (لینچ، ۱۳۸۷: ۹۲-۹۰). سرزندگی یکی از مؤلفه‌های سازنده‌ی کیفیت کلی طراحی شهری یک محیط است (گلکار، ۱۳۸۷). سرزندگی، حالتی از نشاط و پویایی و

برقراری ارتباط با محیط اطراف است که در این ارتباط تأثیرگذار و تأثیرپذیر است. اما آنچه در ادبیات تخصصی طراحی شهری در این خصوص از سال ۱۹۸۱ با انتشار آثار کلاسیک «دانلد ایلیارد» مطرح گردیده است (خیابان‌های سرزنده)، بیش تر حول مفهوم واژه «Livability» و «Liveliness» است که معنی آن به زبان فارسی سرزندگی است. سرزندگی به مفهوم این است که شکل شهر از عملکردهای حیاتی، نیازهای بیولوژیک و توانایی‌های انسان حمایت کرده و بقای همه موجودات زنده را تضمین کند (البر، ۱۳۸۵؛ مولایی هاشجین و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۱۴). در لغت نامه شهرسازی، سرزندگی یا لیواییلیتی^۱ را مناسب برای زندگی می‌داند و فراهم آورنده کیفیت زندگی مطلوب تعریف می‌کند (ذاکر حقیقی، ۱۳۹۸).

در این رابطه می‌توان شاخص‌های سرزندگی، انواع سرزندگی را از دیدگاه لاندی چنین برشمرد:

۱. سرزندگی اقتصادی: توسط سطوح اشتغال، درآمد خالص و استانداردهای زندگی مردم در یک منطقه تحت بررسی، شمار سالیانه گردشگران، عملکرد خرده‌فروشی‌ها، ارزش زمین و دارای مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.
۲. سرزندگی اجتماعی: به وسیله سطوح فعالیت‌ها و تعاملات اجتماعی به علاوه ماهیت ارتباطات اجتماعی سنجیده می‌شود. یک شهر سرزنده و زیست‌پذیر به لحاظ اجتماعی می‌تواند به واسطه سطوح پایین محرومیت، پیوستگی اجتماعی قوی، ارتباطات خوب و پویای میان لایه‌های اجتماعی، روحیه جمعی و غرور مدنی، دامنه وسیعی از شیوه‌های زندگی، روابط موزون و یک جامعه با طراوت توصیف کرد.
۳. سرزندگی محیطی: دو جنبه را در بر می‌گیرد؛ جنبه اول پایداری اکولوژیکی که در رابطه با متغیرهایی، نظیر آلودگی هوا و صوت، دفع مواد زائد و فاضلاب، انبوهی ترافیک و فضای سبز قرار دارد. جنبه دوم طراحی است که متغیرهایی، مانند خوانایی، حس مکان، تمایز معماری، اتصال و ارتباط بخش‌های مختلف شهر، کیفیت روشنایی و این را که محیط شهری تا چه حد دوستانه، امن و به لحاظ روانشناسی نزدیک‌شدنی است، در بر می‌گیرد.
۴. سرزندگی فرهنگی: در برگزیده‌ها، احترام و تجلیل از شهر و مردمانش، هویت، خاطرات، سنت، جشن‌های اجتماعی، تولید، توزیع و مصرف محصولات دست‌بشر و نشانه‌هایی که بیانگر ماهیت متمایز شهر می‌باشد، است.

۵-۵- سرزندگی از دیدگاه معماری و شهرسازی

جین جیکوبز^۲ سرزندگی خیابان را امکان برقراری برخوردها و تعاملات مفید بین افراد و تماشا کردن دیگران می‌داند. وی پویایی و احساس زنده بودن شهر را در گرو مراکز شهری پیچیده، متراکم و پرازدحام می‌داند و به آثار مثبت اقتصادی اجتماعی و روانی عاطفی اینگونه مراکز اشاره می‌کند (جیکوبز، ۱۹۶۱). جیکوبز و دونالد ایلیارد^۳ در مقاله به سوی یک مانیفست طراحی شهری، که در ژورنال انجمن شهرسازان آمریکا انتشار یافته است، کیفیت‌های لازم برای طراحی شهری را چنین برشمردند: ۱. سرزندگی؛ ۲. هویت و کنترل؛ ۳. دسترسی به فرصت‌ها، تخیل و شادی؛ ۴. اصالت و معنا؛ ۵. زندگی اجتماعی و همگانی؛ ۶. خود اتکایی شهری و محیطی برای همه (ذاکر حقیقی، ۱۳۹۸).

جدول ۲- هفت کیفیت کلیدی در سرزندگی از دیدگاه بنتلی، مأخذ: پورحیدر شیرازی، ۱۳۹۴: ۱۰.

عوامل مختلف تشکیل دهنده سرزندگی	
نفوذ پذیری	تعداد راه‌های بالقوه به یک محیط، اثر بر امکان رفتن مردم به مکانی (طراحی نقشه کلی راه‌ها و بلوک‌های ساختمانی)؛
گوناگونی	سمت و سو دادن به حق انتخاب و جریان اعمال تجربه‌ها، اثر بر تنوع قابلیت‌ها که به مردم عرضه می‌گردد (استقرار انواع کاربری‌ها)؛
خوانایی	القاء تصویر ذهنی و سیمایی مردم در فرایند طراحی "طراحی تزئینات فضایی و ساختمانی واجد ابنیه و مکان‌های بیرونی" اثر بر چگونگی درک مردم از فرصت‌ها و موقعیت‌های یک محیط بر آنان می‌دهد.
انعطاف پذیری	ترکیب توانمند مکان‌ها برای منطقه‌های مختلف "تمرکز بر روی جزئیات تک بناهای بیرونی"، اثر بر توانمندی محیط برای پاسخگویی به استفاده‌های مختلف سازگار با اهداف متنوع مردم؛
تناسبات بصری	جزئیات ظاهری یک مکان که مردم را از گزینه‌های قابل عرضه به خودشان آگاه کند (طراحی سیای بیرونی)؛
غنای حسی	اثر بر قوام گزینه‌های مربوط به تجربیات حسی مردم کیفیتی که باعث افزایش تجربیات حسی مردم به طوری که موجبات لذت آنان را فراهم آورد.
رنگ تعلق	امکان مهر و نشان خویش بر مکان را فراهم می‌آورد، زمینه‌سازی برای این که مردم به زدن نشان خویش بر مکان کار و زندگی خود تشویق شوند، آخرین تصمیمات مربوط به جزئیات فرم‌ها و مصالح؛

1 . Livability
2 . Jane Jacobs
3 . Donald Appleyard

می‌توان تنوع و فعالیت پذیری را به عنوان دو مؤلفه تاثیرگذار در سرزندگی فضاهای شهری دانست. یکی از راه‌های رسیدن به تنوع به کارگرفتن نمادهای شهری اند که برگرفته از کالبد موجود و ارزش‌های بافت تعریف می‌گردند که به خوانایی مکان افزوده و آن را به نماد تبدیل می‌کند. از دیگر عوامل سرزندگی، ایجاد کاربری‌های متنوع و متناسب با هر سکانس، استقرار کاربری‌های خدماتی که تداوم حضور شهروند را در پی دارد و همچنین استقرار کاربری‌های اوقات فراغت، تنوع میلمان و هماهنگی روشنایی مسیر بدنه‌ها و تاکید روشنایی روی عناصر و بناهای شاخص می‌باشد (پاکزاد، ۱۳۸۶). از آنجایی که فعالیت‌ها و کنش‌های متفاوت به راحتی براساس نیاز، زمان و... تغییر می‌کنند، در طراحی بایستی از انعطاف مناسب برخوردار باشند. گوناگونی (تنوع) تجربه‌ی فضا دلالت بر ویژگی‌های محیطی مکان‌هایی می‌کند که واجد فرم‌ها، استفاده‌ها و معانی گوناگون باشد. کاربری‌های متنوع جاذب با تامین و تولید جریان‌هایی از جمعیت در فضاهای شهری این کیفیت را فراهم می‌آورد، که در این میان هفت کیفیت کلیدی در سرزندگی از دیدگاه بنتلی به شرح زیر است (بنتلی و همکاران، ۱۳۸۲).

۵-۶- تعاملات اجتماعی

بین موجودات زنده رابطه‌ای اجتماعی وجود دارد که متعالی‌ترین شکل آن ویژه انسان است. انسان موجودی اجتماعی است و بسیاری از نیازهای او در جامعه و در تعامل با دیگران تأمین می‌شود. فضاهای جمعی مناسب با جذب افراد و گروه‌های مختلف و ایجاد شرایط مناسب برای شکل‌گیری تعاملات اجتماعی می‌تواند نگرش افراد با پیشینه‌های ذهنی و ویژگی‌های متفاوت را به یکدیگر نزدیک کنند و انسان‌ها را در تکمیل رشد روانی و اجتماعی شان یاری دهند (تیموری و یزدانی، ۱۳۹۲: ۹۲-۸۳). دانشور و چرخچیان (۱۳۸۶) بعد اجتماع پذیری فضا و ابعاد مختلف کالبدی و فعالیت‌های فضاهای عمومی مبتنی بر مراحل زیر بدانییم: پذیرا بودن فضا برای افراد و گروه‌های اجتماعی مختلف، تأمین آسایش روانی و فیزیکی و لذت بردن افراد و گروه‌های اجتماعی از حضور در فضا (دانشور و چرخچیان، ۱۳۸۶: ۲۹-۱۸). بر اساس تعاملات اجتماعی و کلیه مباحث مطرح شده در رابطه با حس تعلق به مکان و حس سرزندگی اجتماعی می‌توان الگویی کلی از مؤلفه‌های مؤثر برای تأمین سرزندگی در فضای زیستی ترسیم نمود.

شکل ۶- الگویی کلی از مؤلفه‌های مؤثر برای تأمین سرزندگی در فضای زیستی، مأخذ: طاهر طلوع دل و اشرف السادات، ۱۳۹۶: ۵۸.

۶- بحث و یافته‌های تحقیق

در خصوص تفرجگاه روستای بند و یافته‌های تحقیق می‌توان چنین برداشت نمود که بررسی موانع و مشکلات بر سر راه گردشگران در منطقه نشان می‌دهد که ۳۴ درصد گردشگران مشکلات مالی را مهمترین مانع سفر می‌دانند، نبود وسیله نقلیه با ۲۱/۷ درصد و مشکلات کاری با ۱۸/۵ درصد مهمترین موانع سفر گردشگران عنوان شده؛ کمبود وقت، امنیت جاده‌ها، مشکلات خانوادگی و جسمی از موارد دیگری هستند که بر مسافرت گردشگران تأثیر گذاشته‌اند. ۴/۲ درصد گردشگران توسعه توریسم در افزایش درآمد محلی را بسیار نامناسب، ۶/۴ درصد آن را نامناسب، ۲۴/۵ درصد متوسط، ۳۱/۲ مناسب و ۳۳/۷ آن را بسیار مناسب دانسته‌اند. در این مرحله از پژوهش نقاط قوت، ضعف داخلی، فرصت و تحدید خارجی موجود در منطقه مورد مطالعه با یک

ماتریس جداگانه مورد ارزیابی قرار گرفته تا زمینه جهت بهره برداری بهینه از توان اکولوژیکی و پتانسیل های اکوتوریسمی فراهم شود و منجر به توسعه گردشگری روستای بند ارومیه گردد.

جدول ۳- عوامل داخلی و خارجی مؤثر بر توسعه گردشگری تفرجگاه بند ارومیه، مأخذ: نگارنده، ۱۴۰۰

نقاط قوت	نقاط ضعف
- حاشیه تفرجگاهی رودخانه بند، - نزدیکی به شهر ارومیه و دسترسی آسان گردشگران به این منطقه، - وجود جاذبه های گردشگری در مناطق همجوار با تفرجگاه بند و ایجاد زوج گردشگری، مانند پیست اسکی و... - وجود جاده ارتباطی ارومیه - بند، - کلیسای سیر و کوه سیر، - وجود شهر چای، - سرمایه گذاری افراد بومی در بخش گردشگری، - مشارکت ساکنان محلی در توسعه فعالیت های گردشگری،	- نامناسب بودن تسهیلات و تجهیزات اقامتی و رفاهی، - نامناسب بودن تسهیلات بهداشتی و خدماتی و نامناسب بودن تجهیزات تفریحی و ورزشی و... - عدم تمایل بخش خصوصی برای سرمایه گذاری در بخش گردشگری و گسترش بیکاری فصلی در روستا، - عدم ایجاد تنوع شغلی در منطقه و همچنین عدم ایجاد اشتغال برای زنان، - افزایش قیمت زمین و گرایش به استفاده شخصی از فضاهای گردشگری در منطقه برای ویلاسازی و...
فرصت ها	تهدیدها
- افزایش انگیزه بیشتر برای مسافرت و تفریح در بین مردم، - افزایش توجه دولت به برنامه ریزی و سرمایه گذاری در بخش گردشگری، - وجود مسیرهای کوهنوردی و پیاده روی برای ارتقای گردشگری سلامت، - افزایش انگیزه در بخش خصوصی به سرمایه گذاری در این منطقه، - تهیه طرح های توسعه گردشگری برای منطقه، مانند انتخاب سد شهرچای برای منطقه نمونه گردشگری، - احداث تله کابین در ۳۲ کیلومتری منطقه، - سرمایه گذاری افراد غیر بومی در بخش گردشگری و همچنین وجود نهادهای و سازمان های غیر دولتی در منطقه،	- مدیریت ناهماهنگ و نامنسجم گردشگری در منطقه و ازدیاد تخلفات اجتماعی با ورود گردشگران در منطقه، - تغییر در کاربری اراضی و تک سویه شدن کاربری ها در بخش گردشگری، - افزایش تمایل و انگیزه گردشگران برای مسافرت به سایر مناطق تفریحی در صورت عدم برنامه ریزی و نبود امکانات رفاهی و اقامتگاهی لازم در منطقه، - از بین رفتن منابع طبیعی و آلودگی زیست محیطی در اثر بی توجهی گردشگران، - بالارفتن هزینه زندگی ساکنان محلی و توزیع نامناسب گردشگران در فصول مختلف سال،

تحلیل حاصل از یافته‌های پژوهش و جدول سوات نشان دهنده این مطلب است می باشد که محیطی آرام و بدون سروصدا به همراه آب و هوای مطلوب برای تمدد اعصاب مهمترین نقطه قوت داخلی و بعد از آن مستعد بودن منطقه، و جو تعاون و همکاری، وجود کوه ها و تپه های برآفتاب، دسترسی مناسب به لحاظ جغرافیایی و... از دیگر نقاط قوت مهم این منطقه است. همچنین از نظر گردشگران مؤلفه‌هایی نظیر عدم برنامه ریزی منسجم و کلان، کمبود سرمایه گذاری دولتی و بخش خصوصی، عدم وجود تسهیلات بهداشتی خدماتی، اقامتی رفاهی، عدم وجود سطل زباله و پراکنده شدن زباله ها در طبیعت استفاده کردن روستاییان از مکان های اکوتوریستی جهت چرای دام، نبود پارکینگ و... از مهمترین نقاط ضعف در بند ارومیه بوده است. در مورد عوامل بیرونی می‌توان به این نتیجه رسید که امنیت پایدار، افزایش سطح درآمد و رفاه، افزایش انگیزه بخش خصوصی برای سرمایه گذاری، توجه دولت به برنامه ریزی و سرمایه گذاری، و... مهمترین فرصت و افزایش قیمت زمین برای احداث مکان های خدمات دهی به توریسم، افزایش هزینه ها و اثرات بر روی تجهیزات و تسهیلات و مقرون به صرفه نبودن آن ها، افزایش هزینه خدمات، افزایش هنجار شکی و... از مهمترین تهدید های بیرونی در منطقه مورد مطالعه می باشد.

۷- نتیجه گیری

تفرجگاه بند در شهر ارومیه، از پتانسیل های زیادی در زمینه طبیعت گردی و گردشگری روستایی برخوردار است، اما به دلیل عدم شناخت دقیق و علمی از توان ها، تنگناها و قابلیت های موجود، تاکنون از این توان ها در راستای هدایت روندهای و فرایندهای طبیعی و اقتصادی برای توسعه پایدار اقتصاد گردشگری در منطقه مورد مطالعه بهره گیری نشده است. با استفاده از مدل سوات و تحلیل وضع موجود، راهبردهایی برای توسعه گردشگری تفرجگاه بند بیان شد که به کارگیری این راهبردها، شامل ایجاد و تقویت زیرساخت ها و تسهیلات، جلب سرمایه گذاری بخش خصوصی، حمایت دولت از پروژه های گردشگری در منطقه و... توسعه گردشگری و بهبود شرایط اقتصادی روستاها را در پی خواهد داشت. در واقع ساماندهی گردشگری(مجموعه تفریحی-)

اقامتگاهی روستای بند) و ایجاد تعامل میان گردشگران، مردم محلی و محیط زیست، روند توسعه گردشگری در منطقه را توسعه می دهد و رضایتمندی گردشگران و مردم محلی را به دنبال خواهد داشت.

منابع

۱. اختر کاروان، مهدی؛ دیوان دری، جواد؛ نصیری، نسرين. ۱۳۹۵، طراحی مجموعه اقامتی توریستی تفریحی با رویکرد معماری سبز (نمونه موردی اصفهان)، همایش بین المللی افق های نوین در مهندسی عمران، معماری و شهرسازی و مدیریت فرهنگی شهرها، تهران، انجمن افق نوین علم و فناوری.
۲. بهرامی و حیدر پور؛ (۱۳۹۵)، طراحی مجموعه توریستی تفریحی بارویکرد معماری پایدار در راستای توسعه گردشگری (نمونه موردی میانداوب)، اولین کنفرانس بین المللی و سومین کنفرانس ملی معماری و منظر شهری پایدار، مشهد، موسسه بین المللی معماری، شهرسازی مهرآز شهر.
۳. بنتلی، ای ی؛ (۱۳۸۲)، محیط های پاسخده، ترجمه: مصطفی بهزادفر، تهران: انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران.
۴. پورحیدر شیرازی، فرزانه؛ (۱۳۹۴)، ارتقاء سرزندگی و حس تعلق به مکان در فضاهای شهری (مطالعه موردی: منطقه ۵ شهر اصفهان)، اولین کنفرانس سالانه پژوهشهای معماری، شهرسازی و مدیریت شهری، تهران: سفیران راه مهرا.
۵. پاکزاد، جهانشاه؛ (۱۳۸۶)، راهنمای طراحی فضاهای شهری در ایران، تهران: انتشارات وزارت مسکن و شهرسازی.
۶. پاپلی یزدی، حسین؛ (۱۳۸۲)، نظریه های شهر و پیرامون، تهران: انتشارات سمت.
۷. تولایی، نوین؛ (۱۳۸۰)، زمینه گرایی در شهرسازی، مجله هنرهای زیبا، شماره ۱.
۸. جوان فروزنده، علی؛ مطلبی، قاسم؛ (۱۳۹۰)، مفهوم حس تعلق به مکان و عوامل تشکیل دهنده آن، هویت شهر، شماره ۸.
۹. جیکوبز، جین؛ (۱۹۶۱)، مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکایی، ترجمه: حمیدرضا پارسى و آرزو افلاطونی (۱۳۹۶)، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۱۰. دلخواه، پیمان؛ (۱۳۹۸)، طراحی مجموعه اقامتی تفریحی شهر سلماس با رویکرد معماری پایدار، پایان نامه کارشناسی ارشد، مهندسی معماری، استاد رهنما: داود سعادت، دانشکده فنی و مهندسی ارومیه، واحد علوم و تحقیقات آذربایجان غربی.
۱۱. ذاکر حقیقی، کیانوش؛ (۱۳۹۸)، سنجش میزان سرزندگی در چهارراه ولیعصر شهر تهران بر مبنای تحلیل الگوهای فعالیتی موجود در آن، باغ نظر، سال ۱۶، شماره ۷۱، صص ۱۸-۵.
۱۲. رایپورت، ایماس؛ (۱۳۸۸)، انسان شناسی مسکن، ترجمه: خسرو افضلیان، تهران: انتشارات حرفه هنرمند.
۱۳. راحلی، حسین؛ خداوردیزاده، محمد و نجفی علمدارلو، حامد؛ (۱۳۸۹)، برآورد ارزش تفریحی روستای بند ارومیه به روش ارزش گذاری مشروط، مجله اقتصاد تحقیقات کشاورزی، جلد ۲، شماره ۴، صص ۴۹-۶۲.
۱۴. رحیمی نژاد، فرزاد؛ تیموریان، محمد و پیرمحمدی، محمد؛ (۱۳۹۵)، بررسی نقش عناصر تجمع پذیر در تعاملات اجتماعی محله ای سنتی، مطالعات هنر و معماری، شماره ۴ و ۵، صص ۲۰۱-۱۹۵.
۱۵. سیاوش پور و دیگران؛ (۱۳۹۳)، ابعاد تشکیل دهنده حس تعلق به مکان، با تأکید بر عوامل کالبدی، اجتماعی و احساسی (ادراک و شناخت)، ششمین کنفرانس ملی برنامه ریزی و مدیریت شهری با تأکید بر مؤلفه های شهر اسلامی، محل برگزاری: شورای اسلامی شهر مشهد، مشهد.
۱۶. سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان آذربایجان غربی، ۱۴۰۰.
۱۷. ضرابی، اصغر؛ عزیززاده اصل، جبار و بهاری، عیسی؛ (۱۳۹۳)، تحلیلی بر زیرساخت های گردشگری در مقصد اکوتوریستی بند ارومیه با استفاده از روش سوات، نشریه علمی - پژوهشی جغرافیا و برنامه ریزی، سال ۱۸، شماره ۴۸، صص ۲۱۰-۱۷۷.
۱۸. طاهر طلوع دل؛ محمدصادق و اشرف السادات، سیده؛ (۱۳۹۶)، مؤلفه های عامل ایجاد سرزندگی ساکنین فضاهای زیستی، مجله معماری شهری پایدار، سال پنجم، شماره اول، صص ۴۷-۶۰.
۱۹. عباس زاده، مظفر؛ غفاری آذر، زهرا و آیشم، معصومه؛ (۱۳۹۲)، بررسی مفهوم حس تعلق به مکان در فضاهای شهر دیروز و امروز (مطالعه موردی: شهر ارومیه)، اولین همایش ملی شهرسازی و معماری در گذر زمان.
۲۰. فلاحت، م؛ (۱۳۸۵)، مفهوم حس مکان و عوامل تشکیل دهنده آن، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۶.
۲۱. قدیری معصوم، مجتبی و همکاران؛ (۱۳۸۹)، گردشگری پایدار روستایی و عشایر، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۲۲. لینچ، کوین؛ (۱۳۷۶)، تئوری شکل خوب شهر، ترجمه: سید حسین بحرینی، چاپ اول، تهران: موسسه انتشارات دانشگاه تهران.
۲۳. مولایی هاشجین، مهسا؛ کریمی آذری، امیررضا؛ کریمی، باقر و مهدوی نژاد، جمالالدین؛ (۱۴۰۰)، تحلیل سرزندگی در فضاهای مجموعه های مسکونی (مفهوم، مؤلفه ها و شاخص های تأثیرگذار)، مجله دانش شهرسازی، دانشگاه گیلان، دوره ۵، شماره ۱، صص ۱۲۹-۱۱۳.
۲۴. مغفرت خواه، جواد؛ (۱۳۹۶)، طراحی مجتمع تفریحی توریستی در کوه سیر ارومیه با رویکرد پایداری محیط زیست، پایان نامه کارشناسی ارشد، مهندسی معماری، استاد رهنما: جواد صمدی، دانشکده فنی و مهندسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ارومیه.

۲۵. مطیعی لنگرودی، سیدحسن و رضائیه آزادی، مریم؛ (۱۳۹۲)، ارزیابی اثرات اقتصاد گردشگری از دیدگاه جامعه میزبان در تفرجگاه بند ارومیه، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال سوم، شماره ۲، شماره پیاپی ۴، صص ۷۵-۹۱.
۲۶. مطیعی لنگرودی، سیدحسن؛ دادور خانی، فضیله؛ رضائیه آزادی، مریم و شریفی، انور؛ (۱۳۹۲)، برنامه‌ریزی راهبردی توسعه گردشگری (مطالعه موردی: تفرجگاه بند ارومیه)، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۶، شماره ۳، صص ۵۲۳-۵۴۰.
۲۷. مدنی پور، علی؛ (۱۳۸۹)، فضاهای عمومی و خصوصی شهر، ترجمه: فرشاد نوریان، تهران: انتشارات سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات شهرداری تهران.
۲۸. نوربرگ شولتز، کریستین؛ (۱۳۸۸)، روح مکان، به سوی پدیدار شناسی معماری، چاپ دوم، ترجمه: محمد رضا شیرازی، تهران، انتشارات رخداد نو.
29. Foster David (1997). Measuring Customer Satisfaction in the Tourism Industry, Third International & Sixth National Research Conference on Quality Management, The Centre for Management Quality Research at RMIT University, Melbourne, Victoria, Australia.
30. Bucci F, Mulazzani M. Luigi Moretti: Works and Writings, Princeton Architectural Press, New York, 2002.
31. Haber Sigal, Lerner Miri (1998), Correlates of Tourist Satisfaction, Annals of Tourism Research, Vol. 25, No. 4, pp. 197_201.
32. Steel, Fritz (1981), "The sense of place" CBI publishing company, Boston.
33. Sebele, I.s. 2010. Community-based tourism ventures, benefits and challenges: Khama rhino sanctuary trust, central district, Botswana. Journal of tourist management, 31, 136.
34. Ujang, N. (2012), "Place Attachment and Continuity of Urban Place Identity", Social and Behavioral Sciences, 49 (2012), pp 156 – 167.
35. Landry, Charls. (2000) Urban vitality, A new source of urban competitiveness. Prince Claus fund journal, arch is Issae urban vitality/urban heroes.
36. Daneshpour, Abdolhadi; Charkhchian, Maryam (2007) Public spaces and factors affecting collective life. Journal of Gardening, No. 7, p. 19-28. (in Persian)
37. Golkar, Kourosh, (2008). The concept of quality of vitality in urban design. Sufeh Journal, No. 44, pp. 7-16 (in Persian)
38. Teimouri, Siavash, Yazdani, Samira (2013) The Impact of Open spaces of residential complexes on increasing social interactions of inhabitants. Journal of city identity, No. 15, p. 92-83. (in Persian)
39. Zendejdel, H., Nourozi, M., Salimi, Z., 2007, Iran Tourism Guide Books of Western Azerbaijan Province, the Publication of Iran Tourism and the World Tourism Organization, Tehran. (in Persian)

**Journal of
Urban Design Studies
and Urban Research**

ISSN: 2645-4424

www.UDSJ.ir

مطالعات طراحی شهری
و پژوهش‌های شهری

نشانی: کرج، بلوار امام خمینی (باغستان)، بین
خیابان پنجم و ششم، روبروی مجموعه ورزشی
انقلاب، پلاک ۷۳۵، ساختمان پرنده، واحد ۱

۰۲۱ ۳۳ ۲۰ ۲۴ ۸۷

۰۲۶ ۳۴ ۴۳ ۶۹ ۵۹

۰۲۱ ۴۳ ۸۵ ۷۱ ۲۴